

ОВЧИ

роман

УЎК
КБК

Озарбайжон тилидан
Гулбаҳор Ашурова таржимаси
Масъул муҳаррир
Буробия Ражабова

Қўлингизда 2016 йилнинг апрель тўқнашувларига бағишланган, Боқуда нашр қилинган қизиқарли бир роман турибди. Ушбу роман озарбайжонлик миллий қаҳрамон Мурод Мирзаев жасоратидан баҳс қилса-да, умуман, Қорабоғ учун шаҳид бўлган барча мард йигитларнинг нурли, азиз хотирасига бағишланади. Асарда уч нафар Мурод образи билан танишасиз ва бу тасодиф Сизни ҳайратлантиради.

Роман қаҳрамонларининг ватан озодлиги йўлидаги жасоратлари ҳамда воқеалар баёни ватандаги тинчлик ҳамда юрт мустақиллиги улугъ неъмат эканлигини яна бир бора ёдга солади.

*Kitob Ozarbayjon Respublikasining O'zbekistondagi Elchixonasi huzuridagi
Haydar Aliyev nomli Ozarbayjon Madaniyat markazi
loyihasi asosida chop etildi.*

УЎК
КБК

ISBN 978-9943-00-00-0

ҚУРБОН ЎЛАНДАН СЎР...

Озарбайжонлик таниқли ёзувчи Юнус Ўғузнинг “Овчи” романини ўқир эканман, буюк хамсанавис Алишер Навоийнинг “Садди Искандарий” достонидаги “Мухолифат” номли боби ёдимга тушди. Улуғ мутафаккир шоир мазкур бобда ўзаро адоват нафақат қўшни давлатларнинг, балки неча минг асрлар давомида давлатни бошқарган хонадони қадимнинг ҳам вайрон бўлишига олиб келади, деган умумбашарий ҳақиқатни ҳадик билан қуйидагича бадиий талқин қилган:

*Топар кўп киши ул адоватда бим,
Бузулур басе хонадони қадим.
Бу гўё жаҳон ичра тўфон эрур –
Ки, андин жаҳон аҳли вайрон эрур.¹*

Юнус Ўғуз ҳам ушбу китобида улуғ Алишер Навоийга ҳамоҳанг, монанд тарзда умумбашарий ғояни инсониятга етказиб беришга, огоҳ қилишга ҳаракат қилган ва асарда маҳорат билан ижод қилган Уста Мурод, Мурод, Мурод Мирзаев каби уч қаҳрамон – “шаҳиду шуҳадо” образлари билан бирга замондош, амалда ҳукумат сўраб, давлат бошқараётган президентлар номи, уларнинг ўзаро мулоқот ва мунозаралари ҳам бадиий, тарихий лавҳаларда ўз талқинини топган.

Ёзувчи асарда жасорат билан ҳамма асрларнинг, айниқса, йигирма биринчи асрнинг оғриқли ҳамда фожеали нуқтаси

¹ Алишер Навоий. Садди Искандарий. Мукаммал асарлар тўплами. 11-жилд. – Тошкент: Фан, 2001. 151-бет.

бўлган, инсоннинг қалби, оиласи, юртини, қадриятларини вайрон қилувчи уруш, зўравонлик, зулм, босқинчилик, курол савдоси ва одамлар, хусусан, аёллар савдоси, адоват, шовинизм каби ёт иллатларни кескин қоралайди ва гўё олам аҳлини бир муддат Озарбайжонда кечган воқеаларга қаратгандек бўлади.

Асарнинг образлар олами кенг ва бой бўлиб, мутолаа жараёнида бунга ўзингиз гувоҳ бўласиз ҳамда амалдорлардан тортиб то оддий, “кичкина” одамларнинг олами, орзу-ўйлари, катта-кичик ташвишлари, эл-улус, мулк ишига қўшган нафъи, етказган зарар-заққумлари билан яқиндан танишасиз, муҳими, ёзувчи яратган образлари билан Сизни турли кайфиятга тушириб, яна чиқара олади. Ҳар ҳолатда ҳам у Сизни юракдан озарбайжон халқининг қадриятларини ўзида мужассам этган машҳур “қурбон ўлан” халқона иборасига ҳамда романнинг сюжетида кўра, Мурод Мирзаевнинг онаси Гулибейимнинг ўғлига қарата меҳр, қувонч, розилик билан “Йўлингга қурбон бўлай” дея жўшиб айтган эътирофи ва олқишларига ошно қилади.

Асарнинг сюжетида мозий, давр, замон воқеалари алмашиб турса ҳам, ёзувчи дадиллик билан миллат ва давлатнинг катта-кичиги бўлмайди, уларнинг мудофаа чизиқларини босманг, ҳурмат қилинг деган кучли, ҳақ муддаони олғасуришга интилган ҳамда Озарбайжон миллати, давлати мисолида бадиий талқин қилган. Истеъдодли адиб ушбу ҳақиқатни ўрни билан катта минбарларда туриб гапирувчи давлат раҳбарларига ҳам ўзининг қалами, сўзлари билан изоҳ беришга ҳаракат қилган. Ҳатто унинг бу борадаги ўй-фикрлари, чорловларини тарихий-бадиий муштарак ёдгорлик бўлган “Авесто” китобида *“Олам ободлиги учун гайрат кўрсатмоқ лозим, уни яхшилик билан асрамоқ ва ёруғлик сари элтмоқ керак”¹* деб битилган олтин битикларга, мозий хабарларига қиёслаш мумкин бўлади.

¹ Авесто. Тарихий-адабий ёдгорлик. Форс тилидан А. Маҳкам таржимаси. – Тошкент: Шарқ, 2001. 55-бет.

Биз ҳам шу ўринда бир қатор тарихий мавзудаги асарларнинг маҳоратли муаллифи, замонавий озарбайжон адабиётининг кўркем вакили ҳамда Ўзбекистонда ўзбек тилида нашр қилинган “Амир Темур”¹ номли икки китобдан иборат диалогияси билан танилган қадрли ёзувчимиз Юнус Ўғузнинг ижодига барака, омад тилаб қоламиз.

Адибнинг озарбайжон тилидан ўзбек тилига Гулбаҳор Ашурова томонидан таржима қилинган “Овчи” асари ҳақидаги юқорида баён қилган фикрларимизни эса ҳазрати Алишер Навоийнинг шоҳбайти билан хулосалаймиз:

*Олам аҳли билингизким, иш эмас душманлиг,
Ёр ўлинг бир-бирингизгаки, эрур ёрлиг иш.*²

Буробия РАЖАБОВА, адабиётшунос

¹ Юнус Ўғуз. Амир Темур. (Озарбайжончадан Усмон Қўчқор таржимаси.) – Тошкент: Янги аср авлоди, 2013 йил. 588 саҳифа.

² Алишер Навоий. Ғаройиб ус-сиғар. Мукаммал асарлар тўплами. 3-жилд. – Тошкент: Фан, 1988. 216-бет.

Билсин она тупроқ, эшитсин ватан!
Масъул аскарман мен ҳам бу кундан.

С. Вурғун.

*Ушбу асаримни шу тупроқ учун гозий
ва шаҳид бўлганларга бағишлайман*

Овчи кичик ёшлигидан қуён овлашни жуда севарди. Ўзи бу овни қурол ишлатмасдан бажарар, қуённи тирик тутарди.

Унинг ёрдамчиси эса болаликдан ҳамisha ёнида бирга юрадиган олмаҳони эди. Отаси қўлга ўргатган. Олмаҳоннинг унга қўп ёрдами тегарди.

Бутун яна овга чиқди.

Текисликда, шох-шаббаларларнинг орасида қуён тутиш осон иш эмас. Тупроқнинг устига диққат билан боқар ва ҳайвоннинг оёқ изларини ёки қайси томонга кетганлигини топишни истарди.

Бироз вақт ўтиб атрофни кезганидан сўнг ниҳоят ўзига таниш бўлган инни кўрди. Севиниб кетди. Бутун унинг ови бароридан келади.

Иннинг бир кириш жойини топти, яна бири эса ҳозирча номаълум қолди. Қўлидаги ёғочи билан иннинг атрофида саккиз метр узунликдаги доирани чизди. Кейин эса доира чизиги бўйича диққат билан унинг ён-атрофига қаради. Ниҳоят, иккинчи чиқиш йўлини ҳам топди.

У елкасига осиб олган юк халтасидан эни ва узунлиги бир метр бўлган бураб айлантирадиган тўрни чиқариб олди, эҳтиётлик билан иннинг иккинчи чиқиш жойига қўйди. Ўзи эса биринчи кириш жойига яна қайтди. Бу сафар у халтасидан қўлга ўргатилган олмаҳонини чиқариб, қуённинг инига қўйиб юборди. Олмаҳон инга киргандан сўнг ўзи яна тўрнинг ёнида тўхтади.

Олмахон инда, қуённинг қазиган лаҳми ичида ажойиб овоз чиқариб шундай ирилладики, икки қуён ҳуркиб кетиб, лаҳмдан чиқиш учун қоча бошлади. Бир неча дақиқа ўтгандан сўнг икки қуён овчининг тўрига тушди.

У қуёнларнинг қулоғидан бир-бир тутиб қаттиқ матодан тўқилган тўрхалтасига яхшилаб солди. Халтанинг оғзини ип билан маҳкам боғлади. Кейин эса қуён инининг устидаги тўрни йиғиштириб яна юк халтасига жойлаштирди.

Шу пайт олмахон қуён инидан чиқиб, унинг оёқлари олдида суяниб, бошини кўтариб соҳибига қаради. Овчи табассум билан олмахоннинг бошини силади, сўнгра қучоғидан қўйиб яна юк халтасига солди. Унинг бир кунлик қуён ови шу тариқа якунланди...

ХІ АСР

Уста Муроднинг карвони Бокудан Ганжага бориш учун кичик қўллар, дараларда ора-сира кўринган юлғунли чўллар, барханлардан ўтиши керак. Бу йўллар қадимдан “Ипак йўли” деб номланган.

Карвонлар тинмай тўхтовсиз, баъзан шу қадим йўлдан, баъзан эса Шамахи йўлидан ўтарди. Табиати ғариб бўлган бу иссиқ, тупроғи чок-чок ёрилиб қақраган чўлда гоҳида илонлар изгирди. Қуруқликдан қирғоқ томон яқинлашса, табиат ажойиб тусга кирар, жонланар, айрим чўл ҳайвонлари сойга яқин бўлган ерларда тўпланиб туришарди.

Узоқдан кўринган тоғлар бу иссиқ текисликлар узра ўзгача саринлик бахш этар, шаҳар ҳавоси, қўл иқлими, ўрмон чангалзорлари карвондагиларни чарчатиб қўярди. Уста Мурод бундай иқлимларни биринчи марта кўраётган эди. У карвонбошига қўлнинг қирғоғига яқинлашганларини севиниб билдирди ва ўзича дарров қўлнинг соҳилига бориб, ювиниб олишни энг тўғри иш деб ҳисобларди.

– Бу жойда бироз салқинлаб, дам олиб олсак бўларди, – деди у.

Таклифни эшитган карвонбоши мийиғида кулимсираб, қаршисидаги ўттиз фарсах масофада ҳеч нарсa йўқлигини, кўрганлари эса илғим эканлигини айтди. Ҳатто бундай ҳолатларга кўникиш кераклигини ҳам маслаҳат беришни унутмади.

Умида Савалан, Табриз ва Гойчедан бошқа ҳеч қаерда бўлмаган уста Мурод жуда афсусланди. У ҳеч қачон “илғим”нинг маъносини, туз-амалини билмаган бўлса.

Анчадан кейин карвонбоши унга “илғим” сўзининг маъноси, “сароб”нинг нима эканлигини яхшилаб тушунтирди, “яъни сахро ерларда, текисликларда узоқ муддат юрилса, сароб бошланади ва бунга илғим дейилади”, деб тушунтирди.

Уста Мурод шундоққина оёғи остида ястаниб ётган, тарбия топган, таълим олган кадрдон жойи Саваландан, ҳар қадамда қаршисидан чиққан баланд тоғлардан, муздек сувли булоқлардан узоқда бўлиб, уларни ниҳоятда соғинганини юракдан ҳис қилди, сизди. Султоннинг хизматига кирганидан кейин бу соғинч ҳислари унда янада кучайди.

Ҳайф сенга Савалан... Узоқдан қараганда эллик фарсахдан ҳам яқин кўринарди. Ҳайф сенга Гойча? Сувига бош тиксанг борми? Шуни билки, овчилар орасида бўласан.

Аммо... аммо соғиниб бўлмасди. Унга муҳим бир махфий топшириқ берилган. У ҳали топшириқ берилган жойгача етиб бормаган эди. У бир нарсани амалга оширишни ўйларди. Ҳатто Султон Алп Арслон билан чўлда қўйлар устида бу усулни синовдан ўтказган ҳам эди.

Уста Мурод Султонга манжаниқ “тошларни” таклиф этди. Чунки қалъа шу қадар мустаҳкам эдики, у “тошлар”дан эмас, бир-бири билан ниҳоятда мустаҳкам, чамбарчас боғланган темир симлардан иборат эди. Уста Мурод йирик михларни тахлаб-тахлаб кесиб, темир ўчоқнинг пастки қисмини тўлдирди.

Бу йирик ўчоқ манжаниқнинг устига қўйилганидан сўнг устки қисмини қора ёғ билан тўлдирилиб, охирида унга

олов ёқиларди. Кейин эса ўчоқнинг қизишини кутардилар. Шу ҳолда, у отилган ёғ ерга тушганда жуда тез парчаланиб, кучли портларди.

Қора ёғ оловда ёнгандан кейин манжаниқ қайси томонга отиш мақсад қилинган, кўзланган бўлса, ўша томонга отиларди. Оташ, олов натижасида мазкур темир ўчоқлар ерга тушгандан кейин ҳар тарафи оловга бурканиб ёнар, ўчоқнинг иккинчи қисмида бўлган мижмар оловли михлар учиб, қаршисидагиларни бутунлай илма-тешик қилиб ташларди.

Бу ижод усулини Уста Мурод қўйларнинг устида синовдан ўтказганда, Султон ундан мамнун бўлади. Қўйларнинг ярмидан кўпи қирилиб, катта талофат кўрилган эди, ҳатто аскарлар уларнинг кўпини сўйиб улгурмадилар, ҳайвонлар шундай тарзда ўлдилар...

Жуда асабийлашган карвонбоши ўзини қўллаб-қувватловчи шериклари тарафга қараб қичқирди:

– Тушамиз, кечани шу манзилда ўтказамиз.

... Пешин намозидан биров вақт ўтганди. Ганжага йўл унча узоқ эмасди. Ўн тўрт-ўн беш фарсах масофа қолар, ё қолмасди. Кун чиқмасидан аввалроқ ҳаракат қилсалар, то оқшомга қадар Ганжага етардилар.

Туяларнинг устидаги қора ёғ тўлдирилган мешларни ечиб оҳиста ерга қўйдилар ва оёқ остига чодирларни қуриб, бирин-кетин ўрнаша бошладилар. Кўп ўтмай ўчоқлар қаланди, туялар, отлар, эшакларга ем берилди, суғорилди. Бироздан сўнг ўчоқларнинг устидаги қозонларда пишаётган овқатнинг хушбўй ҳиди кенг теварак-атрофга ёйилди. Сарин шамол эса овқатнинг ҳидини пастликларгача олиб кетиб – бир фарсахлик масофагача етказди.

Кўп ўтмасдан, карвон жамоаси мазали хашлама¹дан тўйиб еб, хотиржам уйкуга кетдилар. Фақатгина дастурхонларни йиғиштираётган навкарлар – хизматкорларнинг ухлаётганларни уйғотиб юбормаслик учун секин гапла-

¹ Хашлама – кавказ халқларига хос таом.

шаётгани, ўзаро шивир-шивирлари ёки бехосдан урилган идиш-товоқларнинг тарақ-туруқ овозигина эшитиларди.

Сукутни бирдан узоқдан келаётган отларнинг дупури, кишнашлари бузди. Ухламаганлар бу овозлардан аввалига бироз ташвишга ҳам тушдилар...

КЎЧИШ

1948 йил. Гойча, Башаркечар

Ёзнинг август оyi энди кирганди. Тоғли ерларда қуёш айна қиздирадиган палла, ҳавонинг иссиғидан дарахтлардаги мевалар ғарқ пишиб, тўкилиш арафасида. Бу ерларнинг мевасини ўзгача таъми, лаззати бор дейишади. Энди ҳосилни йиғиб, Ереванга олиб боришнинг айна вақти эди.

Воқеа бундай бўлган эди: Мурод ўғли Фарзали билан меваларни саватларга жойлаб, оқшом пайти йўлга тушиш учун астойдил тайёргарлик кўрилиб, кейин уларни аравага юклаши керак эди. Болаларга мактабга керакли ул-бул нарсалар олиш ва қиш учун тайёргарлик кўриш лозим эди. Мурод ўғлини тезроқ ишни тугатишга ундарди:

– Ўғлим, жуда зийрак, ҳушёр бўлгин! Пешиндан кейин бозорга боришнинг ҳеч ҳам маъноси қолмайди, оқшомга яқин меваларнинг нархи, қиймати тушиб кетади. Мен ҳам сизларга зарур бўлган майда-чуйда нарсаларни олишга улгурмайман. Тезроқ, қичаб ҳайда отни, тезроқ борайлик!

Йигит ёшига етиб қолган Фарзалининг юраги алланечук бўлиб кетди, уйланиш ёшида бўлса-да отасининг унга ҳали ҳам ёш болалардек муомала қилишидан ранжигандек бўлди. Аммо у шундай тарбия олган эдики, кўнглидан ўтганларини тилига чиқара олмас эди. Бу ерларда ота-ўғил ёки она-қиз ўртасида гўё қалин бир ҳаё пардаси бордек эди. У ҳар қандай ҳолатда ҳам овозини чиқармай, фақатгина бошини тебратиб қўйиш билан кифояланар эди.

– Хўп бўлади, ота, – деб мева билан тўлган саватларни бирма-бир аравага юклади. Мактабга борадиган болалари ҳам уларга ёрдамлашдилар. Тезроқ ишни тугатиш керак эди. Шу пайт ён қўшниси армани Геворк уни чақириб қолди:

– Ара, Мурод, эй Мурод.

Мурод бошини қуйи солиб, панжара бошида суянган Геворкни кўриб, ўзидан-ўзи алланималар дея бошлади:

– Мардумозорини ахтаришнинг кераги йўқ, қаерда бўлсанг ҳам ўзи сени излаб топади. Хўш, билган яна қандай янги хабарларинг билан келдинг? Ўғлига қараб:

– Қўлини маҳкам тут, бироздан сўнг арава билан йўлга чиқамиз, – деди ва қўшнисига қараб гапирди:

– Келяпман...

Катта-катта қадамлар билан яқинлашиб келиб, саломлашди:

– Хайрли тонг, эй Геворк! Саҳарда туриб, яна қандай хабар билан келдинг? Ахир ҳар кун бир совуқ хабар келтирасан, ҳаммаси бир-биридан ёмон.

Армани қўшни товуқнинг тумшугига ўхшаш мўйловини оҳиста силаб, унинг саломига жавоб бермасдан туриб, кериша-кериша деди:

– Қара, – қўли билан мева дарахтларини кўрсатди, – буларни ким олади? Ереванда арманлар сўз берибди, энди турклардан ҳеч нарса олмас экан.

Мурод таажжуб ва афсус оҳангида сўради:

– Нимага, эй Геворк, туркларнинг моли энди тўнғиз бўлдимми? Нега сотиб олмайдилар? Неча йиллардан буён биздан мева олиб, ароқ тайёрлайсизлар-ку?

Армани хириллаб-хириллаб жавоб берди:

– Ара, турк, тўғри, олдин олганлар. Бугун эса вазият ўзгарган. – кейин пичирлаб айтди. – Қара, ўтган кеча бизга биринчи масбул одамлардан бири келди.

Мурод биринчининг ким эканлигини англаб етмади. Шу сабабли сўради:

– Биринчи ким у, эй Геворк?

Армани кўшнисининг бундай соддалигидан тутқаноқ тутган одамга ўхшаб қолди.

Унинг бу ёқимсиз кулишига Фарзали ҳам бошини кўтариб қаради. Геворк болаларнинг ҳам унга қараб турганини сезиб, яна пичирлай кетди:

– Ара, мунча аҳмоқ одамсан. Биринчи кимлигини билмайсанми? Албатта, товарищ Арутюновда. Биласанми, у қандай кучли, қудратли? Москвада ҳам уни қўллаб-қувватловчилари жуда кўп. Сенинг Багировингдан ҳам кучлидир, ҳе...

Муроднинг боши яна гангиб қолди. Йўўўўк, бу топишмоқнинг тагида бир балоси борга ўхшайди.

– Яхши, биринчидек масъул шахснинг сенинг ёнингда нима иши бор? Сен қаердаю, у қаерда? – дея яна савол берди.

Геворк ўнг ва чап томонга бир-бир қараб, юмалоқ кўзларини бакрайтирди. Ҳеч кимнинг унинг суҳбатига фикр билдирмаганини кўриб яна ўзи тилга кирди:

– Ара, турк, севин эй, севин, сиз туркларни Озарбайжонга кўчирамыз. Бу ер бизнинг ота-боболаримизга тегишли тупроқлардир. Сизлар Багировингизнинг ёнига кетинглар.

Муроднинг қўллари, оёқлари титради, баданидан совуқ тер чиқиб кетди. Йиқилмаслик учун ўзини жамлаб, ерга чўккалади. Шундай ҳолда ҳам яна сўради:

– Нега эй Геворк? Қачон ва қайси пайтдан бошлаб сизнинг ота-боболарингиз бу тупроқларни олганлар, билмас эканмиз? Ўзинг ҳамиша “эй Мурод, сенинг бобонгнинг отаси Муродбей бўлмаганида эди, биз арманлар бу жойлардан ер ололмас эдик” дейсан. Энди бу гап қандай бўлди? Кўриб турганингдай неча йиллардан буён кўшни бўлиб яшаймиз. Қувончу қайғуларимизни бир жойда кечирамыз. Нон-туз бўлишдик. Иссиқ-совуғимиз бир эди. Яна шуларни айтсак, биз томондан ҳеч хиёнат кўрганинг йўқ. Бас, шундай экан, нега нонкўрлик қилиб, нону тузга тупурмоқчисизлар?

Арманининг диққат билан тинглаб, юмалоқ ва бўртиб чиққан кўзларидаги совуқ ифодадан билиндики, унинг бир туки ҳам ўзгармади. Худди Муроднинг айтганлари тошга, деворга қарата айтилгандек эди. У энгашиб, қўшнисининг ёнига секин ўтирди. Бошидан учи тумшукли папоғини ечиб, бир қўли билан бошининг ўртасини, манглайини қашиди. Сўнгра унинг ичини куйдириб деди:

– Ара, қўшни, мен кимман ўзи? Менга айтишади, мен уларнинг айтганини қиламан, – бармоғини Ереван тарафни кўрсатиб бигиз қилди. – Улар лозим бўлган ишларни айтадилар. Қара, менга кулоқ сол. Улар ҳеч кимга раҳм қилмайдилар. Қарорни аслида Москвадан беришган. Бу ерларга хориждан келган арманиларни жойлаштирадилар. Улар сизнинг уйларингизда ҳам яшайдилар.

Бирдан шошиб таъкидлай бошлади.

– Ара, бир ўзинг фикрлаб кўр. Мен арманини четга суриб қўйиб, туркнинг тарафида турсам, менга нима дейдилар? Сен ҳам туркдан тарқалганмисан деб мени надомат қилмайдиларми? Э раҳмат! Энди ўзингни менинг ўрнимга қўйиб кўр, сен нима қилган бўлардинг, нима?

Муродунинг сўзларини бошқа эшитмасди. Гўё кулоқлари битиб, боши айланарди. Кўзининг олдида бирдан Гойжада дафн этилган Дада Қўрқутнинг қабри келди. Ота-боболари, оналари мозори ўт-олов ичида қолганди ва бу оташ ичидан уларнинг ноласи эшитиларди. Бу инсонларнинг руҳлари унга осмондан маъноли-маъноли қараб тургандек эди. Бу ерлардан кетса, у дунёда аجدодларига нима дейди? Уларга нима деб жавоб беради?

Муроднинг хаёллари Геворкнинг овози бузди:

– Ара, нимани ўйлаяпсан? Тўғри, сўзларим сенга оғир ботди. Кўч, кет. Бу тупроқларни бизга беринг. Барибир бу ерлар қўлингиздан кетади. Кўр, ахир Москвада орқамизда кимлар турибти! Анастас турибти, Анастас!

Мурод ғазабини тухмат ва алдов қаршисида базўр тўхтатиб сўради:

– Анастас дейсан, Москва тилингдан ҳеч тушмай қолди. Ахир бу одам ким ўзи?

Армани қўшни хириллаб-хириллаб жавоб берди:

– Ара, ҳали Анастасни танимайсанми? Микоянни айта-ябман-да. Марказий Қўмита аъзоси. Фахримиз. Сталин, Бериянинг яқин дўсти. Унинг қўли билан бир қанча армани амалга ўтириб, генерал бўлган.

Мурод жаҳд билан ўрнидан турди. Геворк ҳам инон-ихтиёрсиз оёққа турди. Мурод баланд овозда деди:

– Йўқ, мен ўз она тупроғимдан ҳеч қаерга кетмайман. Ўлсам ҳам шу ерда ўламан!

Қўшни унинг бу жавобига изох берди:

– Кетмасанг, унда зўрлаб жўнатадилар. Ҳукумат билан ўйнашмасангчи? Агар ўлсанг, бу ерга кўмилсанг, қабрларингни ҳам ер билан яксон қилади. Шундай бўладикки, ҳатто изларингиздан чиққан чанг ҳам бу ерда қолмайди. Библиб қўй, энди бу жойларда бир нафар турк яшамайди. Яхшиси шуки, кетишга тайёргарликларингни кўр, пешиндан кейин ҳаммаларингизни йиғиб, машиналарда олиб кетадилар...

Изоҳ: Шундай қилиб, озарбайжонларнинг Арманистон ССР таркибидаги тарихий этник тупроқларидан қувилишининг навбатдаги босқичи бошланди. СССР Министрлар Советининг 1948 йил 10 мартдаги “Арманистон ССРдан колхозчилар ва бошқа азарбойжонлик аҳолининг Озарбайжон ССРнинг Кур-Ораз овулига кўчирилиши ҳақида” катта бир қарори билан бу ишни ҳаётга татбиқ этиш учун аниқ тадбирлар режасига аниқлик киритилди. Хуллас, ушбу режага кўра уч йил ичида Арманистондан юз мингдан зиёд озарбойжонликлар Озарбайжонга кўчирилди.

Қарорнинг 2-моддасида қуйидагича кўрсатиладикки, Арманистон ССР Министрлар Совети озарбайжонлик аҳолининг кўчирилиши натижасида бўшатишга бино ва яшаш уйларига хориждан келган арман миллатига мансуб кишиларни жойлаштириш учун фойдаланишга берсинлар.

... Пешиндан сўнг маҳаллага кирган ҳарбий машиналар бу кенглик-далаларга хос бўлган тинч сукунатни бузди. Гўё тоза ҳавонинг ҳам авзойи ўзгарди. Қон қутқуси сезиларди...

– Ҳе, қаердан бошлайликки, бу татарларнинг овози эшитилмаслиги учун.

Олдиндаги машинадан лейтенант рутбали зобит ерга сакраб тушиб, ён-атрофига қаради. Ҳарбийларнинг келишини аввалдан билган, уларни сабрсизлик билан кутган Геворк зобитнинг олдида пешвоз чиқди, кепкасини ечиб қўлига олар экан, унинг қаршисида тик турди. Рус зобити арманининг бу ғайратини гўё кўрмасликка олди, қўлларини белига қўйиб, рус тилида сўради:

Армани ялтоқилик ниқобини кийди:

– Қаердан истайсиз, бошланг, ўртоқ лейтенант! Усиз ҳам бу ерда бир нечта армани оиласи бор, қалъанинг ҳаммаси турклар. У чала-чулпа, зўрға рус тилида гапирса ҳам билардики, рус зобити уни тушунади, – аммо, менимча, саводли-сидан бошлаш керак.

Маҳалланинг одамлари аста-секин уйларида чикар экан, дабдурустдан пайдо бўлган “меҳмон” ларнинг бошига тўпланишни кўриб, оҳиста-оҳиста ва ҳайрат ичида улар томон келардилар. Зобит уларнинг яқинига бориб нима қилиш лозимлигини айтди, чунки ёнида кўп сонли қўлида қуроли бор аскарлар бор эди. Керак бўлса, у яна қўшимча кучларни ҳам чақира олади. Саймазная сўради:

– Нега? Биз учун саводли ва саводсизнинг фарқи йўқ. Бизга фармон берилдики, озарбайжонликлар Озарбайжонга кўчирилсин! Биз бу фармонга мувофиқ буйруқнинг ижросини бажариш учун келдик ва уни бажарамиз!

Геворк зобитнинг қаршисида икки букилиб эгилди:

– Биласиз, ўртоқ зобит! Бу турклар ғализ, тўпори миллатдирлар, кўп вақт катталарининг оғзига қарайдилар, уларни оқсоқол дейдилар, – армани “оқсоқол” сўзини гўё жирканиб айтди. – Улар нима деса, колганлари ҳам бўйсундилар. Керак бўлса бажармасликлари ҳам мумкин. Уларнинг

бошлиқлари саводли, ўқимишли одам, ҳатто саводсизи ҳам кўп тадбирлидир.

Рус зобити тушунишга мажбур бўлди. Бармоғи билан бўйнининг орқа томонини қашиди, кўзларини жовдиратиб, арманига юқоридан қараб туриб сўради:

– Совет қонунлари бу ерда ишламайдими?

Геворкнинг қўлига яна бир имкон келганди. Ўтган йилларнинг қасосини олишни хоҳларди ҳамда русларга яхши кўриниш фурсатини бой бермаслик учун жавоб берди:

– Совет қонунлари юзаки ишлайди, аслида бу озарбай-жонликлар туркларга кўпроқ мойилдирлар, чунки ўзлари ҳам турклардан...

Рус зобити унинг ярми русча, ярми арманча сўзлардан иборат гапларидан ҳеч нарсаси тушунмади, шу сабабдан унинг сўзини бўлиб ташлади:

– Яхши, сен қаердан бошлашимизни маслаҳат берасан? – зобит бир гапни аниқлаштиришни истарди. Чўнтагидан бир қоғоз чиқариб, ёнидаги сержантга узатди ва буйруқ берди. – Биринчидан, бу қоғозда кўрсатилган уйлارга тегман-глар. Иккинчидан, бу арманининг кўрсатган уйи дарҳол бў-шатилсин. Учунчидан эса ҳеч кимга ҳеч нарсасини олишга йўл қўйилмасин. Кун ботгунга қадар машиналарни одамлар билан лиқ тўлдирунг, бир нафар одамга ҳам омонлик бер-манг, ҳайданг! Қани, сен саводлиларнинг уйларини бизга кўрсатчи.

Армани Геворк кўлини Мурод яшаётган уй томон узатиб, жавоб берди:

– Қара, улар бу ерда.

Лейтенант сержантга буйруқ берди:

– Ҳаммасини машиналарга босинглар!

Тўполон шундан кейин бошланди. Оху войлар, ҳай-хайлар, қичқириқ, ўзаро сўкинишлар бир-бирига қоришиб кетди. Бош тортиб, бўйсунмаган, қаршилиқ қилганларни, ғалва қилиб турган аҳолини аскарлар милтиқлар билан отиб, зўрлаб, судраб машиналарга миндира бошладилар.

Ҳеч кимга ҳеч нимани олишга имкон бермадилар. Эғни-ларида, бошларида, оёқларида нима бор бўлса, худди шу ҳолатда итариб-итариб, босиб-босиб машиналар томонга олиб борардилар. Машиналарни одамлар билан тўлдириб, кейин аскарлар уйларга ҳужум қилар, эшикларни милтиқ қўндоғи билан синдириб, ичкарига суқилиб кирардилар. Қиз-келиң, бола- чақа, ярадор демасдан ҳаммасини аввал кўчага судраб чиқиб, кейин машиналар бор тарафга қувардилар.

Тўрт нафар аскар Геворк билан биргаликда Муроднинг уйи томон юрдилар. Аскарлар тепкилари билан девордан ошиб шовқин-сурон билан ҳовлига бостириб кирдилар. Тўрт аскар ва қўшниси Геворкнинг ҳам улар билан келганини кўрган Мурод ҳам чиндан жаҳл отига минди. Отасининг бу аҳволини кўрган Фарзали қаршилик қилмоқ истади, аммо Мурод унга имо қилиб, “сен қўшилмай тур, аввал кўрайлик, булар нимани истайдилар”, деган ишорани қилди.

Армани қўшни аскарлар ва сержантнинг ёнида дадилланиб олдинга чиқди:

– Ара, аҳмоқ турк, турк! Саҳар-тонгдан сенга кет, тайёр-лан, пешиндан кейин келиб ҳаммаларингизни олиб кетадилар деб айтмадимми? Эй аҳмоқ, сенга айтгим келди, сирни очдим. Энди руслар келдилар. Оилангни оёқ яланг, боши яланг қилиб олиб борадилар. Эй, ҳалиям кет!

Мурод жаҳлини босиб, сабр ва вазминлик билан жавоб берди:

– Эй нонкўр армани, мен ахир сенга ота-боболарим яшган ердан ҳеч қаерга кетмайман деб айтмадимми?!. Шу қадар тушунмас, бефаросат одамсанми, эй!

Армани пилдираб-пилдираб уларнинг гаплашганини тушунмаган сержантга қараб жавоб берди:

– Қандай кетмайсан? Куч билан, қурол билан кетасан, жонингни юлиб олиб, сени бу тупроқлардан виз этиб у тарафга отадилар.

Муроднинг асаблари энди чидамади. Юзи қип-қизил бўлиб қизарди, ёнди. Ўзини тутолмай уни бўғди. Нарвонга суйкалган кетмонни кўтариб баланд овоз билан қичқирди:

– Э сени, мени рус аскарларидан қўрқадиган...

Аммо Муроднинг гапи чала қолди. Отилган ўқ унинг сўзларини ярмидан кесди. Илдизидан айрилган эман дарахти мисол ерга қулади. Сержант эса ҳеч нима бўлмагандек тўппончани қинига солди.

Болаларнинг чинқириғи, хотинларнинг йиғиси, аскарларнинг бақирғи – ҳамма-ҳаммаси қоришиб кетди. Ўқ овозини эшитган аскарлар югуриб келдилар. Сержант буйруқ берди:

– Нимани кутяпсизлар, буларнинг ҳаммасини олиб бориб машинага миндиринг, – бармоғи билан Муроднинг жасадини кўрсатиб, Геворкка деди: – Эй сен, буни қандай дафн қилишни ўзинг яхши биласан, тушундингми.

Кўп вақтдан буён Муроднинг мулкига кўз олайтирган ва тулки каби айёрона қулай фурсатни пойлаган армани кўшни мамнун ҳолда бошини қимирлатиб қўйди.

41 йилдан сўнг

Собиробод райони, Муған Ганжали кенти

... Фарзали бўлиб ўтган ҳамма воқеаларни очик жойда ўтириб, Кур сойи тарафдан эсаётган иссиқ шамолнинг сув бўйида салқин шабадага айланишини ўн уч ёшли невараси Муродга айтиб берди. У юраги тўлиб-тошиб гапирар, кўзлари ғазабдан ёнар, папиросини қаттиқ тортарди. Муроднинг отаси Телман бу кентда туғилган эди.

Фарзандлари, неваралари Аран-Муған табиатига ўргандилар, аммо у ҳеч қачон бу жойга ўрганолмади, нафаси сиқиларди. Баъзан ўзини нохуш сезиб, Гойча ҳаволарини жуда соғинганини юракдан ҳис этарди. Уйқуларида тоғларини, унинг этаklarини кезар, тўйгунча чуқур нафас

оларди. У ерларнинг тўйларини, хусусан, халқ бахшиларини кўп соғинар, баъзан ўзи ҳам худди шоирга ўхшаб қоларди.

Ёлғиз қолганда эса, ҳатто, ўз-ўзидан кўзлари шашқатор ёшларга тўлиб, ёноғига сизилиб тушарди. Отаси Муроднинг ўз тупроғи устида, кўз ўнгида ўлдирилишини ҳеч қандай сабаб билан оқлаб бўлмасди. Қайтадан ўша ерга бориб, қайтиб келганлардан эшитдики, яхшилик ниқоби остида ер, нон берган армани Геворк бўлиб ўтган ишлардан сўнг уларнинг ота-боболари мулкини эгаллаб олиб, ерларини ўзининг номига ёздириб, хатлаб олган эмиш.

Бу унга жуда ёмон таъсир қилди. Ҳар доим ўзидан сўрарди, биз у тупроқлардан нега ҳайдалдик? Етти авлодаждодларимнинг қабрлари у ерда бўлса-да, нега у жойларни зиёрат қила олмаймиз? Сиёсатдан важ, сабаб топса-да, бу саволлар унинг учун муаммо бўлиб қолганди. Билардики, буларнинг ҳаммаси бу азиз тупроқ даъвосида эди...

Фарзали чекиш учун ўт ёқди. Невараси Муродга диққат билан тикилди. Раҳматлик отасига жуда ўхшайди. Қадди-қомати ҳам худди унингдек эди. У папиросини чекиб, узун-узун симирди, сўнгра тутунини ҳавога чиқарди.

Боланинг зеҳни оқ варақ каби. Ҳар доим унга нимани ёзсанг, бир умр хотирасида мангу қолади. Бобосининг ҳар бир айтганлари Муроднинг зеҳнига мустаҳкам ўрнашарди. Бобоси кўрган-кечирганларини айтиб берганлари унга жуда мазмунли кўринар, кўзлари нафрат билан ёнар, ўз фикрлари билан ўралашиб қоларди. У ўзини ҳар қанча чалғитишга урунса-да, яна саволларга кўмиларди. Ота-бобосининг ўлими олдидаги ҳолати кўз олдида келар, у даҳшатли унутилмас кунларнинг шоҳидига айланганди.

– Бобо, Арманистонда бизникилардан ҳеч ким қолмаганми? Ҳамма бу ерларга кўчиб келганми?

Фарзалини яна сийна-бағри гупиллаб урди. Бироздан кейин ўзига келгач, сўнг бир оҳ чекиб, гапира бошлади:

– Йўқ, у бошқа бир ҳикоя? Сталин ўлганидан кейин бу ҳолат бироз юмшади. Ортга қайтганлар ҳам бўлди.

Невараси Мурод қош-қовоғини уюб, инжиқланиб яна сўрарди:

– Унда биз нимага кетмадик?

Неварасининг бу қийин саволларига у анча олдин жавоб топиб қўйганди. У ўзига бу саволни қачонлардир беришларини яхши биларди. Шу вақт Муроднинг онаси Гуллубейим қўлидаги чинни идиш билан уларга яқинлашди. Гуллубейим уйни, рўзғорни яхши тутарди. Пиширган овқатлари, дамлаган чойлари бағоят мазали, ширин эди. Ҳозир ҳам бир гўзал ичимлик ҳозирлаган эди, икки “тош” стаканда мазали чой олиб келганди.

Гуллубейимнинг боши эгик ҳолда, рўмолга ўранган эди. Ҳар сафар онасидан бунинг сабабини сўраганида, бу ота-боболаримиздан қолиб кетган азалий урф-одат, биз шундай кўринишимиз керак, деб жавоб берарди. Қайнотанинг ёнида юзини очиб уёққа-буёққа ўтилмайди...

Гуллибейим қўлидаги ширинликларни ўртага қўйиб, ёлғиз Мурод эшитадиган паст овозда деди:

– Болажоним, сен учун барчаси қизиқ. Буни сезиб турибман, бироқ бобонгни кўп чарчатма, кўп савол берма. Қўй, бироз дам олсинлар.

Онаси секин сўзласа-да, Мурод бобом эшитсин деб баланд овозда гапирди:

– Онажон, ахир бобомга савол бердим-ку, жавобини олволай. Ундан кейин кўп чарчатмайман.

Бу сўзлардан келиннинг ёноқлари қизаргандек бўлди, аммо овоз чиқармади. Оҳиста орқага қараб юриб кетди. Бобо эса фақат кулимсираш билан кифояланди, аммо набирасининг саволига жавоб бермади. Енгил акса урди:

– Ҳа, сенинг саволингга жавоб бераман. Ўзимнинг набирагинам. Аввало, сенинг бобонгни, яъни менинг отамни кўзимнинг олдида ўлдирдилар, ваҳшийларча отиб ташладилар. У ерга қайтсам, ўша аччиқ хотиралар менга азоб беради. Сабаби у ерда уйимиз, ҳовлимизни йўқ қилишган. Бошқатдан уй қуриш, ҳовли-жой тиклашнинг

қанчалик қийинлигини биласанми? Бу маконда ҳам биз то уй-ҳовли олгунимизга қадар кўп азиятлар чекдик, тупроқ билан бирга нафас олдик. Юзимиз, кўзимиз ҳам энди-энди бу ерларга ўрганди.

Чукур нафас олиб, жавобини тўлдириб қўйди.

– Кўчиш жуда оғир ишдир, болам, оғир!

Кўзлари ёшланди, аммо буни неварасига сездирмасликка ҳаракат қилди.

– Отанг шу ерда уйланди. Уканг, сингилларинг ҳам шу ерда туғилди. Ўтган йилларда Арманистондан ҳаммани бирданига қувғин қилдилар, зўрлаб ҳайдадилар. Ўлган ўлди, қочганлар эса қорли тоғларда йўқолиб кетди, қурт-қумурсқаларга ем бўлди. Яна бу халқнинг бошига турли “ўйин” лар уюштириб келадилар, яна азоб бердилар. Энди бу ишнинг устига яна Қорабоғ даъвосини ҳам қилдилар.

Жавоби болакайни қониқтирди, шекилли. Бобосига нимадир демоқчи бўлди, аммо айтмади. Ўрнидан турди:

– Бобожон, саволларимга жавоб берганингиздан жуда хурсандман. Раҳмат сизга. Яна бошингизни оғритиб чарчатиб қўймайин. Қаранг. Онам ҳам чақиряптилар.

Шу пайт уйдан онасининг овози эшитилди:

– Дадажон, болам. Саҳардан буён туз тотмадинглар. Дастурхон ёздим, чой ичиб олинглар энди.

Мурод онасига қараб жавоб берди:

– Бобом ҳозир борадилар, менинг эса ҳали қорним очмади, емайман, – деб Бобосига қаради.

– Бобожон, сиз бемалол нонушта қилиб олинг. Мен эса бироздан сўнг, – деди.

Фарзали юз-кўзидан, боқишларидан озроқ катта кўринган неварасининг сўзини ерга ташламади. Ўрнидан туриб уй томонга кетди. Аммо Муроднинг чойга қўл урмагани ва шу аснода нималарни хаёлидан кечиргани бирма-бир унинг кўз ўнгидан ўтди.

Мурод уйининг ёнидаги нок дарахтининг олдига қўйилган очилиб-йиғиладиган чорпояга чўзилди. Тахтадан ясалган автоматни кучоғига олиб, кўзини бир нуқтага тикти.

Нимани ўйларди, ҳеч ким билмасди. Ўйлаганларини бир неча кундан сўнг оқшом дастурхонда йиғилиб чойга ўтирганларида тилига чиқарди.

Аслида суҳбатни отаси Тельман бошлади.

У отасига юз тутиб:

– Келаси йил Мурод саккизинчи синфни битиради. Дарсларини ҳам аъло баҳога ўқияпти, асосан, тарих, риёзиёт ва адабиётни яхши билади. Албатта, у ўқиса, ука-сингиллари ҳам буни кўриб унга эргашадилар.

Бобо ўғлининг сўзларини тасдиқлади:

– Тўғри айтасан, – чойдан бир қултум ичиб, яна столнинг устига қўйди, – Мурод, қайси институтга киришни истайсан. Институтга кириш билан боғлиқ имтиҳон бўладиган фанлардан ўқишингни кучайтирсанг, яхши бўларди. Ўзинчи синфни битиришингга ҳам бир неча йил бор.

Телман бошини “ҳа” дегандек тебратди. Муроднинг баланд овози эшитилди.

– Мактабни тугатишимга бир йил қолди.

Шу пайт самода чақмоқ чақди, осмон гумбурлади. Онаси Гуллибейнинг юраги титрагандай бўлди. Титраган овозда сўради:

– Болам, нима дейсан? Нимага бир йил? Келаси йил сен саккизинчи синфни битирасан.

Отаси Телман ҳам хавотирга туша бошлади. Бечора ота ҳам ўғли қийин соҳани кўзлаб, саккизинчи синфни битирганидан кейин ҳужжатларини олиб бориб ихтисослаштирилган мактабга топширади, деб ўйлаган экан. Бироқ ўғли сир бой бермас, жимгина ўтирар эди. Телман ўғлини бу фикрдан қайтаришни ўйлади. Овозига оталик ҳукмини бериб, ўғлига деди:

– Нималар деяпсан, ахир бутун умидимиз сендан, сен эса қандай ўқишни айтасан? Машааллаҳ, ақл-идроклисан, бўйинг бор, қоматинг бор. Нега ўқишни истамайсан?

Муроднинг яна баланд овози эшитилди:

– Ким айтди, ўқишни истамайди деб? Албатта, ўқийман, аммо ҳарбий мактабда. Келгуси йил мактабни битирган

куним ҳужжатларимни олиб, ҳарбий мактабга топшираман. Мен ҳарбий бўлишни хоҳлайман.

Онанинг оёқлари титраб, юраги дукурлаб урди. Дуо қилди: “Аллоҳ охирини хайрли қилсин. Наслимизда бир ҳарбий киши бўлган. Энди икки нафар бўлар экан-да...”.

Фарзалининг юраги фаҳрга тўла бошлади. Кўриниб турибди, неварасига ҳамма айтиб берганлари бекорга кетмабди: “Ватанимизни йўқотганимиз гўдак юрагига дард берган. Боракаллоҳ!”.

Фақат отаси Телман бир қарор келолмади. Ўғлининг феълини яхши билади, ўзининг акси эди. Бўйнига бир ишни олса, уни қилмагунча тинчимайди. Ҳар қандай ҳолатда ҳам ўша ишни бажарарди.

– Нимага керак ҳарбий бўлиш? Унинг кеча-кундузи бўлмайди, уйқусининг тайини йўқ, оёқ устида ётасан.

– Мен зобит бўлишни истайман. Йўқотилган ерларимизнинг бир қаричини бўлса-да ортга қайтаришни истайман, ота. Ана ўша пайтда ниятимга етаман. Арманилар билан тўқнашишни истайман.

У отасидан ижозат олмагунча бир оёқда туриб олди.

– Ерларимизни қайтариб олиш сенга қолганми? – деди ота.

Аммо жаҳдан тез тушди. Ўғлини яхши тушунгандек бўлди. Бу сўзлар билан уни айтган йўлидан қайтариб бўлмайди. Энди нима қилиши керак? Ўғлининг охириги сўзларини ҳар бирини ўйлаб кўрди. Унинг айтганларига охир-оқибат чин кўнгилдан таслим бўлди.

Муродқарорини уйдагиларга айтгани учун хурсанд бўлди. Унинг отасига айтган сўзлари ҳамиша Телманнинг қулоқлари остида жарангларди. “Йўқотилган ерларимизнинг бир қаричини бўлса-да ортга қайтаришни истайман, ота. Ана ўша пайтда ниятимга етаман”.

Бу гаплар шундай вақтда бўлиб ўтган эдики, Бокуда, Озарбайжоннинг ҳар ерида миллий-озодлик ҳаракати бошланган эди. Халқ оёққа турганди...

2016 йил 31 март.
Озарбайжон Республикасининг
Президенти саройи

Кеча ярмидан ўтган. Шаҳар сокинликка ўранса ҳам, симёғоч чироқларининг ёғдуси оҳиста-оҳиста тинса ҳам Президент хонасининг чироғи ёниб турарди. Бугун ўлка бошчиси ҳам оғир иш жадвали бўйича ишлаётганди. 31 март – марҳум Ҳайдар Алиев томонидан йигирма йил аввал озарбайжонликларнинг геноциди эълон қилинган кун сифатида ҳар йили давлат томонидан қайд қилинарди.

Бугун республиканинг бутун ўлкаларида 1918 йилнинг 31 март кунда арманиларнинг Бокуда ва атроф жойларда қилган ваҳшиёна ҳаракатлари эсланади, қилинган қотилликлар инсонларнинг ёдига тушади. Шу сабабдан ҳам Президент бу кунда бир неча муҳим тадбирлар ўтказишни режалаштирди. Хорижий дипломатик корпуснинг раҳбарларини қабул қилди, кўп сонли қарорлар имзолади. Аммо бу кун кечанинг ярмига қадар ишлаётганлигининг асосий сабаби бу ишларнинг кўплигидан эмас.

Армани ҳарбийлари айна шу саналардан бошлаб яна жиддий тарғиботлар қилиб, хусусан, чегарабўйи ҳудудларида, дўстлари аталмиш яшаётган аҳолини интенсив шаклда ўққа тутиб, ўлдирарди, яшаётган масканларни ҳамиша оташ ичида қолдирарди.

Сўнгра икки кунда сарҳадбўйи кентларда юздан ортиқ босқинлар қайд этилган, уларга оғир бомбалар отилган. Тинч аҳоли, болалар, хотин ва қариялар асир олинган. Президент босқинчиларнинг ишидан ниҳоятда ларзага келган, бугун дунёни силкитишга қодир бир қарорга келмоқда эди.

Бу қарор неча йиллардир арманиларнинг босқинчилик сиёсатига кўз юмган баъзи доираларда, дунёда ҳақ-адолатнинг ғолибидек чиқиш қилган буюк давлатларда жиддий акс-садо туғдирарди. Аслида, Президент бу қарорни кўпдан

буён беришни истайди, аммо мудофаа вазирлигидаги соғлом аҳвол-руҳият ва бошқа салбий ҳолатларга ойдинлик киритмагунча бундай ишни қилишга шошилмади.

Бир муддат аввал мудофаа вазирини ўз вазифасидан озод этди, бир неча генерални истеъфога чиқарди. Коррупцияга аралашган маъмурларнинг бир қисмини, жумладан, мудофаа соҳасидаги генералларни ишдан узоқлаштирди. Булар оқибатида Президент армияни соғломлаштирди ҳамда халқнинг хусусий рағбатини, ишончини қозонди.

Олий Бош Қўмондон шуни яхши англадики, бу жабҳада қатъий қадам ташламоқ учун армияда ҳарбий-физик вазирлигининг савияси етарлидир. Бунинг учун аскарларнинг ватанпарварлик туйғуси ва аҳвол руҳияти юксак бўлиши талаб этилади.

Президентга кўп сонли манбалардан армияда содир бўлган вазиятлар ҳақида аниқ хабарлар келиб турарди. Сўнгги икки йилда айтиш мумкинки, ҳар бир иш жиддий шаклда кўрина бошлади. “Бу армия билан биз энди ишғол қилинган ерларимизни озод қила оламиз”, – дея Президент хонада у ёқдан бу ёққа юриб, фикр юритарди.

Марҳум отасининг бир сўзи унинг ёдида бир умрга муҳрланган эди: “Ҳийлагар ва макрли душмандан ғолиб келишни истасанг, муаммони тўғри еч ва қатъият билан ҳаракат қил! Муаммони тўғри ечиш билан ҳар бир қийин ишни ҳал эта оласан, зафар қозона биласан. Ижтимоийликнинг рағбати ҳам, албатта, ғолиблар тарафида бўлади”.

Унинг одати – кабинетда у ёқдан буёққа юриб, муҳим масалалар ҳақида ечим топишни ёқтирарди. Болалигидан бунинг одат қилганди. Тўғри, Президент бўлиб сайланганидан сўнг бундай қилишга вақти бўлмасди. Кўп сонли қабуллар, сафарлар, учрашувлар, тадбирлар, телефонда гаплашишлар унинг кўп вақтини олар, бу сеvimли одатидан маҳрум қиларди. Ҳозир кечанинг ярми бўлишига қарамай Олий Бош Қўмондон юрар ва фикрларди.

Бермоқчи бўлган қарорининг натижаси қандай бўлишини ҳисобларди. Бугун саҳардан ушбу мавзуда давлатнинг энг вожиб идоралар амалдорлари, сиёсатчилари, маъмурлари ва ҳарбий раҳбарлари билан кўришди, аммо ҳеч бирига қарор қабул қилишининг асосий мақсади ҳақида ҳеч нима демади.

Президент – Олий Бош Қўмондоннинг зиммасида жуда катта вазифалар ва масъулият бор эди. Давлатнинг, миллатнинг бутун оғир юки елкасида эди. Бир тарафдан, армияни юксак кучга эга қилиш, чегара ерларни қўриқлаш, бошқа тарафдан асирларни қайси йўл билан бўлса-да, орқага қайтариш лозим эди. Жамиятда мавжуд бўлган негативларга қарши жанг қилмоқ, постнефт даврининг янги иқтисодий ислохотларини ривожлантириш, хорижий илмлар тарафдошлик муносабатларини инкишоф этиш талаб қилинади.

Ўзи ҳам буларнинг ҳаммасини барабар олиб бориши лозим эди. Тўғри, Президент жамоаси ҳам бунга интилар эди, лекин баъзи соҳалардаги фаолият уни қониқтирмасди. Иш бор жойда муаммо ҳам, ҳис-ҳаяжон ҳам, танқид ҳам, йўқотиш ҳам бўлади... У бир мисолни эслаб қулимсиради: “Дунёда фақат ўликларнигина жиддий муаммоси бўлмайди!”.

Президент кейинги икки йилда ўлканинг мудофааси ва армияга боровчиларга алоҳида диққат қаратмоқда. Тушунардики, кучли Озарбайжон учун мутлақ шаклда халқнинг бирлиги, кучли иқтисодиёти ва кучли армияси муҳимдир. Сўнгги даврда бутун соҳалар бўйлаб ишлар яхши кетарди, инсофли мудофаа вазири ҳам кучи борица ҳаракат қилаётганди. У халқнинг миллий армияси билан боғлиқ масалаларни ечиб, ҳарбий қисмлардаги негативликларнинг олдини олар, армиянинг тажрибасини кучайтирарди. Офицерлар ва аскарлар аввалгидек армиядан шикоят қилмасдилар, армиядаги беқарорлик йўқотилган эди. Энг асосийси, армияда ватанпарварлик ҳис-туйғулари ва соғлом муҳит руҳияти юксалган эди.

Президентнинг ёдига яна мархум отасининг бир ҳикмати фикри тушди: “Ўз армиясини лаёқатли сақлай олмаган давлат, ёт давлатнинг аскарларини етиштиришга мажбурдир”. “Нақадар ибратли, боқий фикрдир”, – деб ўйлади давлат раҳбари.

Бугун негадир Президент ҳарбий кийимда эди... Шу пайтда ёрдамчисининг ички телефондан овози эшитилди:

– Жаноб Президент! Мудофаа вазири қабулхонага келди.
– Келсин!

Эшик очилди. Ҳарбий кийимдаги мудофаа вазири ичкарига кирди, қўлини ҳарбий папоғига етказиб таъзим қилди. Президент қўл бериб кўришди ва ўтиришга рухсат берди.

– Қани гапирингчи, кўрайлик, вазият қандай ҳолатда? – деб сўради Президент.

Мудофаа вазири ярим кечада Президент қабулига чақирилганлигидан билдики, вазият жиддий. Ўзи ёлғиз кўринса-да, бироз таажжубланди, шу қадар махфийлик?

– Жаноб Олий Бош Қўмондон! – у тараддуд кўрмагани учун иккиланиб жавоб берди. – Билганингиздек, кечадан сарҳадда отишмалар интенсивлашиб бормоқда. Арманилар юқоридан тинч аҳолини, сарҳад ёнидаги кентларни доимий тўп оташига тутмоқдалар. Таптар тарафда бир неча уйнинг ҳаётига, ҳатто бир оиланинг машинасига бомба тушибди. Бутун оила аъзолари ҳалок бўлибди. Душман бу кетишда жуда авжига чиқаяпти. Жабҳадаги ҳарбий қисмларда ҳам жанг вазияти юзага келган.

Президент оёққа қалқиб турди, вазир ҳам дарҳол ўрнидан туриб, душман ва бизнинг армия тўқнашуви акс этган харита ёнига яқинлашдилар. У харитадаги белгиларга қараб кўрганларини шарҳлай бошлади:

– Бизга қисқа муддатли, тезликда ҳал этувчи ҳужум лозимдир, тайёرمىсиз?! Бир неча кун ичида неча йиллар давомида сарҳад кентларини ўқ, олов ичида сақлаган душманни таслим қиладиган зарбалар керак! Яъни жиддий суръатда ва ҳал қилувчи зарба... Буни қила оламизми?!

Мудофаа вазири Президентнинг айтганларини яна ҳам аниқлаштиришни истади:

– Жаноб Олий Бош Қўмондон! Армиямиз бутун жабҳа бўйлаб ҳужум қилишга тайёр, ҳатто лозим бўлса, Нахчивон тарафдан иккинчи жабҳани ҳам оча оламиз. Бир неча соат ичида тез ва ҳал қилувчи ҳужумни қила оламиз.

Президент давом қилди:

– Биласизки, неча йиллардан буён дунё ҳамжамияти бизнинг аҳолининг Қорабоғда ва ишғол қилинган бошқа жойлардаги ҳақли акс-садосини на кўришни, на эшитишни хоҳлайди. Энди биз бутун жабҳа бўйи ҳужумга ўтсак, дарҳол бутун дунёни бизга қарши қўядилар. Бизнинг мустақил сиёсат юритишимиз эса баъзи давлатларнинг бўғзида суякдек тиқилиб қолади. Бизни ҳазм қила олмайдилар, – Президент қўлидаги ёғоч кўрсаткичини аввал жануб, сўнг эса шимол йўналишига тутди, – бизга энди Жаброил тарафдаги Лолатепа, Тептар йўналишидаги Талиш юксакликларини қисқа муддатда, бир ҳамла билан қўлга киритиб, тинч аҳолини олов ичида сақлаган душман мавзеларини яксон этишимиз лозим. Биз ишқалчи душманнинг оғзини ёпиб қўйишимиз керак. Ўзи жуда қисқа вақт ичида ва мумкин қадар кам талафот билан, тушундингизми, генерал?!

Бу бошқа саволга ўрин йўқ дегани, Олий Бош Қўмондоннинг амри эди. Мудофаа вазири бамайлихотир жавоб берди:

– Бажарилади, жаноб Олий Бош Қўмондон! – Вазир яна бир нарсани сўрашга рухсат сўради. Президент давом қилиши учун ишора этди.

– Аммо жаноб Олий Бош Қўмондон, ҳарб иши тарихида ҳамиша ҳужум қилиб, юксакликни олишни истаган тараф мудофаада бўлган тарафдан қатор-қатор талафот кўради.

Президент унинг фикрига қўшилмади:

– Буни мен ҳам биламан, жаноб генерал! Бизнинг миллий армиямизнинг ҳарб иши тарихида яна бир шонли саҳифа ёзилади. Йўқотишларимиз душмандан оз бўлиши керак!

Биламизки, махсус ҳарбий қисмларимиз ва самолётларимиз доимо чегара қўшинларида бўлган аскарларимизга бу вазифани жойига қўйиб етказа оладими? Фикримни аниқ тушундингизми?

Генерал яна хотиржамлик сезди:

– Офарин, жаноб Олий Бош Қўмондон!

– Ана бўлмаса, жуда яхши!

Президент креслосига жойлашди ва столнинг устидаги конвертни вазирга узатди.

– Дунё ухлаганда миллий армиямиз ишласин, генерал!

... Конвертда эса апрельнинг 1 куни ва 23.59 рақами ёзилган эди.

2011 йил. Олдинги бўлинма

Ҳаво булутли бўлганлигидан атроф бироз қоронғудек кўринар, кўз-кўзни кўрмас эди. Кўланка қоронғуликдан кўрқади. Баъзи кечаларда эса кўланкалар бўлмайди.

Уч зобит олдинги бўлинма зонасидан ўтиб, дарадан машъала билан ўтдилар. Ой ҳам уларнинг кўринмасликлари учун булутларнинг орқасига яширинди.

Уч кундирки, Мурод, Нотиқ ва Панжали фақат кечалари илгарилар, кундузлари эса табиат билан уйғунлашган камфуляжда пана жойларда ўтирарди. Улар қисм командиридан душманнинг махсус вазифадаги ҳарбий бўлинмасининг қандай ҳолатда жойлашганини аниқ ўрганиш учун хусусий топшириқ олган эдилар.

Командир Муродга бу топшириқни берганда, ўзи ҳам ҳеч нимани, нега бу вазифани бажараётганлигини билмас эди. Чунки душманнинг ҳарбий ҳиссасини бутунлай билиш учун ҳарбий қисмнинг ичига кириш лозим, аммо нима учун? Ҳеч ким билмас эди.

Командир Муроддан у ердагилар ҳақида ҳаммасини сўраб билди:

– Тушуниш, фикрларни билдириш учун бир кун етарлими?

Мурод хотиржам туриб жавоб берди:

– Хўп бўлади жаноб командир, ортиқчаси билан кифоят қилади.

Эртаси кун тонг отар-отмас Мурод командирининг ёнида эди. Кечаси билан ухламагани билиниб турарди. Ҳатто командирини ҳам бу ҳолда кўриб эҳтиётлик билан сўради:

– Тонгни тирик кўзим билан очдим, дедингми? Ҳеч ётганга ўхшамайсан. Келишингдан шундай маъно чиқадики, кизиқарли жиддий бир нарсани фикрлабсан. Кел ўтир, айтиб бер-чи.

Мурод унга яқин стулга ўтирди. Ўйланган ҳолда командирининг тикилган кўзларига қараб, гап бошлади:

– Жаноб командир, фикрларим ғалати бўлиб туюлиши мумкин, аммо истасак ҳаётда бошимиздан ўтказишимиз, синаб кўришимиз мумкин.

Командир сабрсиз бўла бошлади:

– Мурод, оғзингдаги луқмани чиқар, нима демоқчисан, шуни айт, – Бу унга ишора эди, Мурод Туркияда Олий ҳарбий қўшинлар мактабини имтиёзли битирганди. – Сўзингнинг индаллосини айт.

Мурод командирининг сабрсизлигини тушунди, чунки унинг олдига қатъий топшириқ қўйилган эди.

– Командир, тушунаман, у ҳарбий бўлинманинг ичига киришнинг бошқа имкони ҳам бор. Бунинг учун экс-кашфиётнинг маълумотларидан фойдаланиш мумкин.

Командир қизиқсиниб қаради ва сўради:

– Экс-кашфиётнинг бу масалага нима даҳли бор? Ана биларсан, –бармоғини юқори кўтарди, – уларнинг ижозати бўлмагандан кейин бизга маълумот берадими?

Мурод енгларини қайирди:

– Биламан командир, аммо сиз юқорини ишонтирмагансиз. Акс ҳолда биз ҳужум қилсак, уларнинг олтини устида юрамиз.

– Яхши, сен буни ўрган, кейин яна қўрамиз.

Мурод фикрларини бўлишар экан, командир баъзан рози бўлар, баъзан эса тузатишлар киритар эди.

... Орага сукут чўқди, фақат ҳарбий бўлинманинг ҳаётида таълим олган аскарларнинг овози келар эди. Ниҳоят командир деди:

– Мурод, берган таклифинг тўғриси жуда ғалати, аммо бажарса бўлади, – аввал секин ва ниҳоят жилмайиб овозини чиқарди. – “Овчи”ни арманилар ғор жойда қидирадилар. Сен ўзинг биргина уларнинг ичига кирасан, бареф (азизим маъносида), мен ҳам “Овчи”ман, ўз оёғим билан келдим деб айтасан. Агарда улар сенга ташланса, биласанми, сени нима кутади?..

Командир алланимани ҳис қилдики, бу сўзлардан вужуди ловуллаб ёнди. “Овчи” ниқоби билан иш бошлаш унга далда берди:

– Командир, сен юқоридагиларни рози қил. Мен фош бўлсам, ўзим – ўз бошимга ўқни тикаман. Уларнинг қўлига соғ ҳолда тушмайман.

Командир бир дақиқа ўйлаб, ниҳоят қарорини унга айтди:

– Яхши, қўшиламан. Амалиётга неча нафар шериклар олиб бормоқчисан ва кимларни? Тушунаман, бу ишда душман орқасида бўлган пайтларда, энг асосийси, ишга арман тилини яхши билганлар керак.

Мурод тушунмасдан жавоб берди:

– Жаноб командир, бу ишда кўпчилик бўлсак, душманимизни шубҳалантириб қўяди. Қанча кам олсак, шунча яхши.

Командир яна сабрсизлик қилди.

– Оз деганинг қанча? – саволини бироз асабийлашиб берди.

– Ўзимдан бошқа яна икки нафар, – “Овчи” қатъийлик билан жавоб берди.

– Кимлар?

– Кичик офицерлар Нотик ва Панжали. Бири шофёрим бўлади, бири эса шахсий ёрдамчим...

...Арманиларнинг ҳарбий бўлинмасидан беш километр нарида майсанинг ичида уч нафар пистирмачи кутиб туришар эди. Экс-кашфиёт хабар бердики, Еревандан бу ҳарбий бўлинмага назоратчилар келади. Маълумки, арманиларнинг бош қароргоҳидан келган инспектор ўзига жуда бино қўйган бўлиб, ҳеч ким билан ҳисоблашмайди. “Овчи”га келганнинг кимлиги маълум эди. Унинг атрофида кимлар бор, кимларга ишлайди. Ҳаммасини бирма-бир ўрганди. Ҳатто болаларининг нечталигини, уларнинг номини ҳам биларди. Бир сўз билан айтганда, у бу амалиётга яхши тайёрланди.

Излаган жойидан фақат бир йўл қолди, холос. Ўнг ва чап томон ҳам тоғ ва дарахтлар оралиғида эди. Бу пистирма учун энг ноқулай жой эди. Армани инспектори бу йўлдан албатта ўтишини билади. Уларнинг ҳаммаси яшириниб, пистирмада ётишди. Бир кун кутдилар, келиш-кетиш йўқ эди. Кашфиёт хабар бердики, бу йўлдан ҳафтада бир марта фойдаланадилар. Улар, ҳатто, овқат олиб келиш машинасининг жадвалини ҳам билар эдилар.

Бахтларига май ойи эди. Дарахлар эндигина куртак очиб, ўт-ўланлар ям-яшил бош чиқарган эди. Ҳаво ҳам асл баҳор ҳавоси эди. У ерларда ўчоқ қалаш, сигарет чекиш, ҳаттоки йўталиш ҳам мумкин эмас эди.

Кашфиётда бу ишлар ман қилинган эди. Ҳар уччалови тупроққа бир аҳволда қоришиб ётарди. Уларни тупроқнинг қаҳвага ўхшаган бўз рангидан ажратиб бўлмас эди. Бир-бирларини фақатгина нафас олишларидан биларди.

Мурод бирдан Нотикдан пичирлаб сўради:

– Аскар, ҳеч бўлмаганда янги туғилган болангни кўрганмисан? Эҳтиёжимиз бўлмаса, сени дам олишга юборардик. Менга бундай қарама, кўриб турибман. Сен боланг, хотинингнинг ёнида бўлиш ўрнига, бу ерда тоғларда, душман ичидасан.

Нотик ҳам худди шундай пичирлаб жавоб берди:

– Командир, оила аъзоларимни жуда кўришни истайман, аммо сизнинг бундай оҳангда гапиришингиз менга оғир ботмоқда... Яқин шерикларим ҳаммаси бу ерда бўлса, мен Бокуда қандай юраман? Бошқа иложим йўқ эди. Бу амалиётда, иншааллаҳ, ютуқларга эришамиз, кейин эса маҳзунликдан чиқаман...

Узоқдан эшитилган машина моторининг овози Нотикнинг сўзини чала қолдирди. Панжали “тс...тс...тс...” дея пичирлади:

– Жим бўл, келаяпти.

Мурод қатъий овозда буюрди:

– Ёдингизда бўлсин, ўт очиб бўлмайди, фақат пичоқлар билан ишлаймиз. Нотик, сен йўлнинг нариги тарафига ўт, у ердагилар сеники.

Унчалик катта бўлмаган дарахтнинг тагидан кесди, аммо гавдасидан ажратмадилар. Озроқ ҳаракат билан дарахт йўлнинг ўртасига қулади.

Бироздан сўнг Арманистон номеридаги бир “Жип” кўринди. Йўлнинг ўртасида дарахтнинг йиқилганини кўрган ҳайдовчи машинани тўхтатди. Аввалига сержант машинадан тушди.

Дарахтга яқинлашиб, уни бир неча маротаба тепди. Дарахтни йўлнинг ўртасидан олиб ташлашга уриниб кўрди, кучи етмагани учун иложсиз нарида турган прапорщик арманини ҳам чақирди:

– Кел, ёрдам бер, битта одамнинг иши эмас экан.

Прапорщик машинадан тушиб, ҳайдовчига яқинлашди. Бир неча марта куч бериб дарахтни суришга ҳаракат қилдилар, аммо натижа чиқмади. Ўгирилиб, машинанинг орқа ўриндиғида хаёлга чўмиб ўтирган майорга мўлтираб-мўлтираб қарадилар.

Зобит тушунди, уни ҳам ёрдамга чақирмоқда. Сўкина-сўкина машинадан тушди. Кителини ечиб, ўриндиққа отди.

...Ҳаводан учган икки пичоқ сержант ва прапорщикнинг тўғри юрагига қадалди. “Овчи” эса мушукдек сапчиб,

кўз очиб юмгунча майорнинг орқасида пайдо бўлди, бир қўли билан бошидан босиб, иккинчиси билан шонасини пастга букди...

Ҳар учови суришиб машинани панароққа олиб ўтдилар, сўнгра йўлнинг ўртасидан дарахтни олиб ташлашди. Ўзлари эса олиб келган ҳарбий кийимларини тезда кийдилар.

Улар ҳар бир ишни шу қадар тезлик билан бажарар эдики, бу ишларни кўп марта такрорлаганликлари сезилиб турарди. Ҳамма иш тайёр, “Овчи” майорнинг планшетини текширди ҳамда ўралган мактубни пичоғининг учи билан эҳтиётлаб очди.

Мактубни ўқиди, расмини олиб Марказга хабарни юборди. Бироздан сўнг мактубни худди очилмагандек қилиб, аввалги ҳолатига келтирди. Дарахтзорлар ичига кириб, майорнинг телефонини бошқа бир жойга, телефон сим картасини ҳам яшириб қўйди.

Аскарлар ҳам ўз ишларини бажардилар. Улар ўзларининг Озарбайжонча ҳарбий кийимларини яшириб қўйдилар. Бу ҳамма ишларни бажариш учун ўн беш дақиқа вақт сарфланди.

Ҳамма нарса тайёр эди. Мурод “Жип”га жойлашиб, арманича гапирди:

– Ҳа, тайёرمىсиз? – аскарларининг иккиси ҳам бошларини ҳа дегандек қимирлатди. – Энди қолган ишга кетдик.

Йигирма дақиқа вақт ўтмасидан, “Жип” махфий ҳарбий бўлинмага етиб келди. Киришда шлагбаум қўйилган эди. Машина кузатувчи томон юрди. Кузатувчидан хабардорлик билдирилганидан кейин, Арманистон номерини кўриши биланоқ телефонда хабарни беришди. Сўнг махфий қарши гуруҳ аъзолари келдилар. Шлагбаум очилиб, “Жип” турган жойидан жилди.

“Овчи”нинг ёнида яширин кичик камера анчадан буён ишларди. Ҳарбий бўлинма бир қаватли бараклардан иборат эди. Қурол-аслаҳалар омборларда йиғиб қўйилганди. Билинардики, арманилар бу ерларда орқаваротдан хотиржам юриб, ўзларини таҳликасиз ҳис қиларди.

Учлик биринчи ишни ҳарбий бўлинма командирининг ҳамроҳлигида, ҳарбий қисмни айланиб чиқишдан бошлади. Ҳамма ерларни бирма-бир кўздан кечиришди. Кейин муҳим ҳужжатлар билан ҳам танишиш учун қароргоҳга келишди. Нотиқни дам олиш хонасига қолдириб, иккаласи ҳужжатларни яна бир бор кўздан кечиришди. Мурод ушбу ҳарбий қисмда қанчалик озиқ-овқат захираси борлигини командирнинг ёдига солди.

Атрофтўла арманилар. Командирнинг эса қони қайнарди. Захирадаги озиқ-овқат камлиги тўғрисидаги ҳужжатлар Ереванда ўртага чиқса, ҳаётига нуқта қўйилишини биларди. Бироқ кўнглида хотиржамлик ҳукм сураб эди. Бу қадар кўп нарсани бир ўзи емаган эди-ку? Ҳамманинг ҳақини берган. Асосийси командир ҳам билади, Арманистонда сиёсий таркиб каби ҳарбий соҳада ҳам коррупция авжида ва порахўрлик гирдобига тушган.

Тўғриси, у “инспектор”га пора беришни истаса-да, Мурод ҳеч ким шубҳаланмасин дея шу порани олишни ўйлади. Аммо “Овчи” ўзини пойтахт маъмуридек тутишни, ҳар нарсага юқоридан пастга қарабини режалаштирар эди-ю, бироқ бу ишни қилишдан ўзини тутиб турди. У “ақлақдан устун бўлар” деган нақлни ёдга олиб, генералига қўнғироқ қилиш ҳақида ўйларди. Мурод кабинетда ёлғиз қолиб, ниҳоят алоқага чиқди.

Алоқа телефонида генералининг номерини терди. Телефоннинг у ёғидан хириллаган овоз келди:

– Ало!

Бу овозни эшитган армани командири ўзини йиғиштириб олиб у билан саломлашди:

– Салом, жаноб генерал! Яхшимисиз?

Хириллаган овоз жавоб берди:

– Соғ бўл, Армен Авакович! Ҳарбий қисмда вазият қандай?

Командир арзу ҳолини баён қилди:

– Соғ-омон бўлинг, жаноб генерал! Соянгиздан ёмонлик келмайди, – аммо бир қадар тутилиб, сўнг қатъият билан қўшимча қилди:

– Аммо юқоридан Клавка исмли инспектор келган, ҳар бир ҳужжатни битталаб, жиддий ўрганияпти. Ҳужжатлар билан қилинган ишларни бирма-бир солиштиряпти. Қайдларни кўриб, ўз фикрини билдириб, баённомалар ёзаяпти. Нима қилай?

Генералнинг телефондан томоғини қиргани эшитилди, озгина вақт ўтгач, сўнг сўзлади:

– Ҳа, Клавкани сизнинг қисмингизга инспектор қилиб юборилганлигидан хабарим бор. У ҳақида маълумотларни тўплайман. Айтишларича, жуда шарттаки ва қайсар одам. Туғилган жойи Ингилтередир. Саксонинчи йилларининг охирида Арманистонга келган. – генерал суҳбатнинг ичида савол берди.

– Билишимча, сен инглиз тилини яхши биласан. У билан инглизча мулоқот қилиб кўр. Одатда, бундай одамларга бошқа тилда, унга хос бўлган тилда гаплашиш керак.

Сўнггра яна бир савол берди.

– Озиқ-овқат етарлими?

– Сизга юборганимдан ўттиз марта ортиқ.

Телефондан узун бир хуштак овози келди:

– Кўп деб айт, бажармаган бўлсангда... Ҳали мен айтмадим, аскарларининг ярми Россияда, Украинада, яна билмайман бошқа ўлкалардан ҳам сотиб олинади, усталик билан сенинг ҳаққингни ҳам ай баай юборадилар. Ай сени, Армен Авакович!

Армен Авакович арманча ҳаёсизлигини билдирди:

– Нима қилай, жаноб генерал? Сиздан бошқа Ереванда неча генерални едирганман.

Генерал унга бақирди:

– Яхши, яхши! У билан гаплашганда эътиборли бўл. Гаранг бўлма, ёдингдан чиқармагин, шу пайтга қадар бундай яшашинг учун мендан миннатдор бўл. Буни ҳеч қачон унутма.

Командир генерал телефонда унга нималарни уқдирганини эшитар, аммо бу нарсаларнинг ҳаммасини идрок этолмасди.

– Ҳеч қачон унутмайман, жаноб генерал? – Командирнинг талвасада бўғзидан тупук сачради, кучини йиғиб тилга кирди, – нима қилиш керак, сиз айтинг, мен бошим ва жоним билан жойига қўяман...

Қатъий топшириқ берди:

– Сен буни бажар, Армен Авакович! Мен биламан, сенинг олдиндаги омборда янги Жип «Volkswagen» бор. Уни майорга ҳадя қил! – Телефоннинг эшитувчи тарафи сукут сақларди. Генерал бир-икки марта “алло”, “алло” деди.

– Эшитяпсанми мени?

Командир довдираб-довдираб жавоб берди:

– Эшитдим, жаноб генерал! Албатта, албатта. Бош устига. Бироз ўйланиб савол берди.

– Жаноб генерал, бундай қимматбаҳо ҳадяни қабул қилмаса, нима қиламан?

Генерал бироз фикрларини жамлаб олгач, сўнг деди:

– Ҳамиша синалган усулдан фойдаланинг. Яхши еб-ичинг, дам олинг, кейин ммақсадингизни айтинг. Сенга гўзал армани қиз бераман, деб айт. Шу пайтда уни таслим қиларсан.

– Сизни тушундим, жаноб генерал, ҳаракат қилиб кўраман ва бу муаммони тез кунда ҳал қиламан.

Энди командирнинг кўз ўнгида ҳар бир нарса ойдинлашди. Инспекторни қўлга олиши ёки орадан олиб ташлашни уддалаши керак...

Оқшомга яқин армани командири шоҳона йиғин ташкил қилди. Нотиқ ва Панжали дам олиш хонасида апил-тапил овқатларини еб бўлди. Ҳар бир нарсага диққат қиларди. “Овчи”га эса деворнинг нариги тарафида зиёфат берилди.

Хуллас калом, улар ҳарбий қисмда эмас, гўё ресторанда ўтиргандек эдилар. Ҳар бир нарса юлдузли ресторанлар савиясида эди. Йиғин секин-секин қизигандан қизиб борарди.

Командирнинг муовинлари тут ароғидан ичиб сармаст бўлдилар. Маст бўлиб ичсаларда яқинига бора олмаётганлар фақат командир ва “Овчи” эди. Улар ароқ эмас, гўё сув ичардилар. Ҳар иккиси энг кучли мутахассис кашфиётчи эди.

Командир ўрнидан турди. Тут ароғини қуйиб, стаканни қолдириб, ўзини маст кишидек кўрсатиб гап бошлади:

– Жаноблар, бу қадахни инспектор дўстимиз, ҳурматли майорнинг ҳурмати, шарафи учун ичамиз. Биз бу ерларда қандай азият чексак ҳам, бизни қўлаб-қувватлаган сизларсиз. Яшасин дунё арманилари! Маҳв бўлсин, турклар!

Сўнг инглизча Муродга мурожаат қилди.

– Ара, орамиздаги дўстлигимиз шарафига шуни истайманки, сизга яхши бир ҳадя берсам. Нима дейсиз?

Турклар ҳақидаги айтган гаплари учун командирни жаҳаннамга юборишдан ўзини сақлаб турган Мурод тоза, соф инглиз тилида жавоб берди:

– Қандай ҳадя? – Гўё сархуш кўзларини сузди. – Мен бу ерга текширувга, йўқламага келганман. Йўқ, бўлмайди. Мен ҳадяга – ниманидир алмаштирмайман.

Командир оёққа турди, келиб уни қучоқлаб ўпди. Яна инглизча гапиришда давом этди:

– Ара, кел кетамиз, сенга кўрсатдим. Бу шундай ҳадяки, ундан воз кечиш мумкин эмас. Жайрондир, жайрон. – Ўтирганларга эса амр этди.

– Сизлар давом этинг, биз бироздан кейин келамиз.

Йўқлама вақтида Муродга бу омборни кўрсатмаган эди. У тепага юрганда командир эшик оғзига суянган аскарга буюрди:

– Эшикларни оч!

Лойли эшикларнинг бир табақаси очилди. Чироқлар ёнди. Ўртада икки машина турарди. У машиналардан бирининг устига ёпилган брезентни олиб, ерга ташлади:

– Бу сенинг совғанг! Яп-янги “Volkswagen”! Қандай?

“Овчи” машинанинг ёнига яқинлашди. Ўзини атайин

машинага ҳайрон бўлгандек қилиб кўрсатди, аммо қатъий эътироз билдирди:

– Йўқ, мен бу машинани ололмайман. Ҳаддан ортиқ қиммат совға. Ереван кичик шаҳар, буни қаердан олдинг деб сўрасалар нима дейман?

Командир унга яқинлашиб, суҳбатини инглиз тилида давом қилди:

– Ара, Ингилтередан қариндошларим юборибтилар дейсан, бу ерда нима бор ўзи?

“Овчи” кулимсираб, яна эътироз қилди:

– Йўқ, Ара, сен бу масалада ҳеч ҳам юзингни бурма.

Командир бу эътироздан юрагида севинди. Бу сафар арманича сўзлади:

– Йўқ...йўқ, йўқ, жуда яхши. Кел, кетамиз, ароғимизни уриб ичамиз.

Улар янгидан меҳмонлар хонаси томон юрдилар. Йўлда командир тушунди: “Унингча, биринчи режа ишга тушган. Биринчи натижа, у биратўла машинадан воз кечди, демак, охири кўринмоқда”.

Яна ўзини мастликка солиб сўради:

– Ара, маишатга хоҳишинг қандай?

Мурод атрофга қўз югуртириб, кулимсираб сўради:

– Шу тоғу дарада, шу овлоқ жойларда маишат қандай қилиб ёдингга тушди? Бу ерга келаётганимда йўл бўйи ўттиз километрлик масофа оралиғида на бир таниш-билишга кўзим тушди, на бир аёлга. Хотинни қаердан топасан?

Мурод таажжуб билан сўради:

– Яна бирданига Бокудан армани келини? Бу ерга?

Командир эса ўз майлича давом қилди:

– Бу ерга нега? Турклар бўлган тарафда, исмини ўзгартирган, биз билишимизча, у асил армани.

Армани биларди, “майор”ни у тарафга ёрдамчиларсиз юбориб бўлмайди. Уларнинг учовининг ҳам оёғи етиши лозим. “Инспектор” жабҳа чегарасини бир ўзи кечса, амалиётнинг ҳеч бир фойдаси бўлмайди.

Шу сабабли гапирди:

– Агар менга ишонмасанг, сен билан келганларни ҳам ўзинг билан олиб боришинг мумкин. Қўй, кўрсин, қандай ишляймиз.

Мурод ўйлади: “Истагим бор эди, ўзинг еткиздинг, Парвардигорим”. Жанг чегарасини ҳам қийналмай кечиб ўтиб, бу орада уларнинг жосус итини ҳам фош этаман.

Командир қўлини унинг елкасига урди:

– Ара, кўп ўйлаб ўтирма, Бокута қўнғироқ қилдим. Армани келини панада сизни кутиб турибди. У ерда ҳам ўз одамларимиз бор.

“Овчи” фақат бир жумла дейиш билан кифояланди:

– Яхши, бўла қолсин, экстремал шароит менга ёқади...

XVIII аср *Нодир шоҳнинг ўрдаси*

Муродхон Нодир шоҳнинг чодирда юқорида турган қўриқчига айтдики, келганини шоҳга хабар берсин. Қўриқчи ичкарига кириб, бироз қолиб кетди. Қайтгач, бош эгиб деди:

– Муродхон, Нодир шоҳ сени кутяпти.

Муродхон ичкари кириб бош эгди:

– Шоҳимизнинг умрлари узун бўлсин!

Шоҳ тахтида ўтирмаган эди. Ерга ёзилган гўзал Табриз гиламининг устида ёнбошлаб, тасбеҳ ўтириб ўтирарди, аммо билиниб турарди, унинг хаёллари узоқ-узоқларда эди. Муродхон сукут сақлаб турарди. Шоҳнинг ўзи ундан савол сўрашини кутарди.

Бироз вақтдан сўнг Нодир шоҳ гап бошлади:

– Қандай хабар келтирдинг, Муродхон?

Муродхон қўлларини кўксига қўйиб, сўз бошлади:

– Шоҳим, Абдуллоҳ Подшони Қарс қалъасидан чиқариб, очиқ жанг қила олмаяпмиз. Тулки каби ҳийлагар. Кучларимизнинг асосий қисмини яширсак ҳам, қалъадан канора оёғини бир одим ҳам олмайди. Бугун бир неча кундирки,

аммо ҳеч ваз сезганимиз йўқ. Қўриниб турибди, озиқ-овқатлари етарли даражада.

Нодир шоҳ келиб, тахтга ўтирди:

– Бошқа чорамиз қолмади, Муродхон. Эрталаб тезлик билан қалъага ҳужум қиламиз. Боринг, тайёрланинг. Яна нимадир борми?

– Ҳа шоҳим, қарасам, арманининг ҳийлакор католиги қабулингизга келибди. Омонлик кунидир, шоҳим улардан узоқ юриш керак. Фуқароларимиз бўлсалар ҳам бизга ҳеч қачон ёрдам қилмайди.

Шоҳ кулимсиради:

– Бир ҳолдадирки, ўз оёғи билан келибти, чақир кирсин. Қўрайликчи, нимани хириллайди. Мен истагим шуки, бу суҳбатда сен ҳам иштирок этсанг.

Муродхон довулни икки маротаба чалди. Қўриқчи ичкари кирди ва унга армани каталикос Раикига ичкарига киришга рухсат бўлганлигини айтиш буюрилди.

Бироздан сўнг Раики ўз олдида бир неча нафар армани қизлари билан ичкарига кирди ва ҳаммалари шоҳга бош эгишди.

Нодир шоҳ карагин қизларини кўриб, ўзини кулиб юборишдан зўрға тутиб турди ва мулойимлик билан сўрашди.

– Эй қорапапоқ, –шоҳ унинг бошидаги папоғига ишора қилди, – бу қизлардан қайси бирини ўз ўрнингга карагин қилиб тайёрлаяпсан? Менимча, сизнинг динингизда аёлларнинг карагин бўлиши мумкин эмас, шундайми? Ахир...

Каталикос бу сўзлардан заррача ҳам тутилмади, балки ўзини йўқотиб ҳам қўймади. Ҳийла билан кулимсираб жавоб берди:

Карагиннинг ялтоқ хушомадгўйлигини Нодир шоҳ биларди, усталиги, ғайратсизлиги шоҳни аччиқлантирди, асабий тарзда деди:

– Менинг жорияларга эҳтиёжим йўқдир! Менинг аскарларга эҳтиёжим бор. Қўшимимда гуржилар, курдлар,

афғонлар, бутун қизилбош тоифалар бор, аммо бир нафар ҳам тумлуқ армани йўқдир. Агарда арманилардан одам топилмаса?

– Амр этти.

– Чиқаринг, бу қизларни бу ердан, агар бор бўлса, эркак кишини келтиринг!

Каталикос қўли билан қизларининг чиқиб кетишига имо-ишора қилди ва келишининг асл сабабини очик айтишга ўтди:

– Шоҳ ҳазратлари, биз арманилар ҳамиша сиз туркларга тобе бўлиб келганмиз. Бундан кейин ҳам шундай яшашни истаймиз! Биз сиз эркакларнинг қудратига сиғинамиз, сизни эрларингизнинг ҳам бизга муносабати яхши. Уларнинг ҳарамларида армани авлодлари, саройларингизда армани жориялари хушбахтдир. Аммо бизнинг, Озарбайжонда яшаган баъзи христианларнинг мушқулумиз бор.

Шоҳ арманининг суйкалишидан асабийлашди, қўли билан хато қилмаслиги учун унинг тез чиқиб кетишини хоҳлади.

– Нима мушқулунгиз бор, айтинг!

– Шоҳим, Озарбайжонда бир-бирига тобе бўлмаган уч христиан тариқати мавжуд. Булардан бири биз бўлсак, бошқаси гуржилар, яна бири эса албанлар.

– Нима бўлибди? – шоҳ жавоб берди. – Бизни ҳолимизга қаранг, қанча тариқатлар бор, аммо ҳеч бири исломдан тонмас. Мақсадингиз нима ўзи?

Карагин аччиқланган бўлса ҳам жилмайган ҳолда:

– Мақсадимиз шуки, бу ерларда бутун христианларни бир чодирда бирлаштириб, шоҳ ҳазратларига жуда яхши хизмат қилсак. – Каталикос туркчада жуда яхши гапирарди ва фикрларини ниҳоятда тўғри ифода қиларди.

– Шоҳ ҳазратлари, армани халқининг бунинг учун Сиздан бир кичик илтимоси бор.

– Марҳамат, гапиринг ҳурматли карагин, – Нодир шоҳнинг овозида истехзо сезиларди.

Каталикос яна оғиз жуфтлади:

– Бизнинг ушбу хоҳишимизни ўз жойига етказиш Сиз учун элни ёллашдек бир ишдир. Ҳамда бу Сизнинг динингизга ҳеч қандай зарар келтирмайди.

Арманининг сўзини чўзишдан мақсади бор эди.

Шоҳ асабларини жиловлади:

– Ҳурматли каталикос, марҳамат, хоҳиш-истагингизни айтинг!

Карагин яхши тушунди, шоҳнинг асабий бўлганини билиб, сўз бошлади:

– Истагим деганда, муҳим бир истагим йўқ. Аммо биламанки, Сизнингдек қудратли шоҳ ҳазратлари учун бу орзуни рўёбга чиқариш ҳеч ҳам қийинчилик туғдирмайди. Сиз агар бир фармон берсангиз, Озарбайжонда бутун албан черковларини бизга тобе этсангиз ва бизга ҳам шоҳ ҳазратлари ижозат берсалар, Озарбайжонга, асосан, Қорабоғга бир неча армани оиласини кўчирсак, бу сизнинг бизга кўрсатган буюк ғамхўрлигингиз бўларди.

Каталикос гапирганда Муродхон унга таассуб билан қараб турарди, бу истакни билдираётган арманиларга унинг нима нафъи, фойдаси борлигини англай олмас эди.

Нодир шоҳ ҳам кўз остидан Муродхонга қаради. Унинг юзидаги ҳайронлик аломатини ҳис қилиб, деди:

– Истардимки, бу борада Муродхон унга ўз сўзини айтсин. Ахир сен аслида ўша тарафлардансан, яъни Озарбайжондансан.

Муродхон қатъий тарзда қўшимча қилди. Дарҳол сўради:

– Шоҳим, Озарбайжондаги албан килса (ибодатхона) ларида ибодат қилган инсонларнинг кўпи христиан турклардир. Уларнинг тақдири нима бўлади? Улар ҳам ўз ибодатхоналарини арманилардан паст кўрмайдиларми?

Карагин тезда тушунди:

– Шусиз ҳам биз дуоларимизнинг аксариятини лотин тилида айтамыз. Улар ҳам, биз ҳам айни бир хилда дуо ўқиймиз. Килса қоидаларига риоя қилинишича, агар шоҳ

ҳазратлари бу ишга ижозат берсалар, биз уларга армани тилида топшириқлар ёзиб юборар эдик. Мен шунинг учун ҳам айтаманки, бу килсаларга хизмат этиш учун Озарбайжонга бир неча армани оиласини жойлаштириб, яшашига рухсат берсангиз, яхши бўларди.

Муродхон сўради:

– Беш гуржи килсаларини нима қиламиз, уларни ҳам сизнинг бошқарувингизга берайликми?

Армани истехзони дарров англади-да, дарров жавоб бермади:

– Шоҳ ҳазратлари билан бу бир маслаҳатдир.

Бу сафар суҳбатга Нодир шоҳ аралашди:

– Сен, бу савдодан воз кеч, ҳурматли қарагин. – У “ҳурматли” сўзини яна бир бор алоҳида таъкидлаб, урғу бериб айтди. – Аммо қўл остимда яшаётган бошқа динларга ҳурмат аломати сифатида сизга ҳадялар бераман.

Шоҳ жавоб кутмасдан қўлини бир-бирига уриб қарсак чалди. Навкарлар мухталиф совғалар билан ичкарига кирдилар. Чунки ҳузурига келган меҳмонларнинг аксариятига Нодир шоҳ совға улашишни севарди. Армани ўз хоҳиши муқобилида бу қадар совға олса ҳам хурсанд эмас эди. Кетаркан:

– Бешта жорияни нима қилайлик? – деб сўради. – Балки аскарлар учун...

Нодир шоҳнинг аччиғи чиқиб, унинг гапини кесиб ташлади:

– Уларни қайтариб олиб кетинг, ҳозир жорияларнинг вақти эмас.

*2011 йил.
Жабҳа қисмида*

... Мурод чегара қисмининг бу тарафида, яъни ўзиникиларининг ёнига яширинча келиб кетарди. Бундай шароитдан қачон қутулишига унинг ҳеч ақли етмасди.

Аммо мажбур эди.

Уларни армани ҳарбий қисми кашфиёт командирининг муовини, капитан рутбали бир зобит кузатиб борарди. “Овчи” шерикларига ундан кўзқулоқ бўлинглар деб жиддий ҳолда топшириқ берди. Ҳар вақтда тарғибот бўлиши мумкин. Ёки бизникилар, ёки арманилар орқадан отишни бошлайди.. Кеча қоронғулигидан ким келаётганлигини билиб бўлмасди, тарғиботчимиз, кашфиётчимиз, душманми? Буларни аниқлаштириб олганларига қадар ҳаммасини кунфаякун қиладилар. Ўзларининг кийимлари ҳам армани ҳарбий кийимда.

У бу ерларда кўп бўлган. Чегара қисмининг бу тараф – у тарафига кўп келиб кетган. Аммо бу сафар чегаранинг бу ҳудудидан биринчи бор ўтиши эди. У тушунди: “Демак, армани кашфиётчиларининг бизнинг тарафга кечиб ўтадиган бир неча чуқурлари бор. Айтаман-ку ахир, баъзан душман кашфиётчилари билан отишиб ўлган, йўқолганлар ҳам бўларди. Бу ерларни бир текшириб кўриш шу пайтгача нега ҳаёлимга келмади экан”.

Узоқдан Озарбайжон томондаги кентнинг хира-шира ёнган чироқлари кўринди. Одатда, кечаси жанг бўладиган қишлоқларнинг аҳолиси уйлариининг чироқларини ўчириб қўярди, чунки арманилар уларга бомба отишлари мумкин эди..

Аввалига армани, унинг орқасидан яна уч нафари жабҳа чегарасидан ўтдилар. Мурод бу ерларни билмайдиган, гўёки уни деб йўл кўрсатиб келаётган капитанга гина ҳам қилди:

– Шунча йўлни пойу пиёда босиб ўтишимиз кераклигини билсам эди, ҳеч розилик бермасдим. Ҳали яна кўп йўл юрамизми? Белим оғриди.

Армани капитанга пичирлаб жавоб берди:

– Ара, чарчама, жуда кам қолди. Бироздан кийин кайфу сафо қиласанки, умринг бўйи бунга ёдингдан чиқармайсан. Белингнинг ҳам оғриғи қолади. – ҳийлагар ифода билан сўз отди. – Ўлишингга қадар бугуннинг кайфи димоғингда қолади.

“Овчи” юрагида “сен ўзинг ўласан” деди. “Ҳали билиб бўлмайди кимнинг димоғида нима қолади?”.

Яқиндаги қўлларнинг атрофидан уч дафъа бойқуш сайрашига ўхшаш овоз эшитилди. Армани капитани ҳам икки марта бойқуш овозини чиқарди ва ўтириб олиб, Муродга бемалол гапирарди:

– Ара, келдик, “бизникилар” кутиб олишга чиқибди, ишимизнинг хаммаси жойида.

Капитан ўрнидан туриб бўй кўрсатди. Нариги тарафдан ҳам бир нафари ўзини кўрсатди. Мурод унга диққат билан қараб, унинг ҳарбий кийимда эканлигини билди. Бошига бир урди. Кўнглида “Далли шайтон буларнинг икковини ҳам бурда-бурда қил” дер эди. Яна сабр қилди. Яна ўз-ўзи билан гаплашди: “Секин, “Овчи”, секин! Бу омадсизларнинг бутун итларини аскар қилиш лозим. Буларни тириклайин гўрга тикиш лозим, бўлмаса бу ўлим бу мурдалар учун жуда арзон, осон ўлим бўлади”.

Фикрларини капитаннинг овози бўлди:

– Ўзи ҳам тоза турк тилида гаплашади:

– Ара, Жаник, кўпдан буён шу ердамисан? Кўр, қанча вақт бўлди, сени кўрмадим. Кел яқинимга, кўришайлик, яхши юрибсанми?

“Овчи” капитандан сўради:

– Ара, биз ҳеч биримиз турк тилини билмаймиз, у билан қайси тилда гаплашамиз?

Армани унга иккиланиб жавоб берди:

– Ара, билмаганингиз жуда яхши. Турк тилида гапириш хирилламоқдай бир гап. Гаплашмасангиз бошингиз саломат бўлади.

Ҳарбий кийимда бўлган озарбайжонлик уларга яқинлашиб, узоқ вақт кўришмаган дўстлар каби қучоқлашди:

– Ара, Жаник, нимага кўкариб кетдинг? – капитан у билан баланддан келиб гапирди. – Биламан, пул сени тирилтиради.

Ҳарбий кийимда бўлган киши аскар рутбасида эди. У ҳам капитандан қолмади:

– Сен ҳам жим юрмайсан, балансингни тўлдириб дўнасанми. Ҳавойи еб-ичгандан кейин ҳаммаси кетади-да.

Сўнгра капитаннинг орқасида турган уч нафарини кўрсатиб сўради:

– Булар кимлар ёки янги тарғибот гуруҳини олиб келдингми?

Капитан жуда орқада эди, у билан келган уч нафари озарбайжон тилида бир жумла ҳам билмайди. У хотиржам ҳолда озарбайжон тилида бемалол гаплаша кетди:

– Йўқ, ара, булар “қароргоҳ ясовуллари”. Еревандан тафтиш учун келишган, гўё бошимизни эзиш учун, буларни сизга келтирдик. Бу майорга ҳар қанча хушомад қилиб, пул берсак ҳам олмади. Ҳатто командир унга яп-янги “Жип” беришни хоҳлади, у олмади. Кўппак ўғли. – у сўкиниб ҳақоратлаб, ерга тупурди.

Бу инспектор ҳамма ишнинг очиқ, ошкора бўлишини хоҳлар эди.

– Энди буларни сенга “қурбонлик” учун келтирдим. Командир айтдики, уларни ўз жойида маҳв этасиз, ҳеч бирини тирик қолдириб бўлмайди, бўлмаса, Ереванда бошимиз кетади.

Бу эшитганларидан унсиз кўзи қонга тўлган Панжали буларни айтганлари учун икковини устига шер каби отилмоқчи бўлди, аммо Мурод йўталиб, уни бу ишдан қайтарди.

– Сиз ҳамиша додимни бергансиз, – деди ва рус тилида меҳмонлар билан саломлашди, – жаҳаннамга хуш келибсиз.

Капитан эса ўз уйида ўтирган кишидек аскарга буюрди:

– Ҳа, нимани кутяпмиз, уйга кетдик, меҳмонлар чарчадилар, улар дам олиши керак. Келинимиз Бокудан келганми?

Аскар бошини ҳа дегандек қимирлатди.

– Ҳа, жуда яхши, ҳаммамиз маишат қиламиз экан-да. Кетдик.

Жаник дейилган аскар бундай хизматлари эвазига чоғлиққина бир уй олган, табиий, арманиларнинг пули

билан. Қишлоқнинг уйларига қанча бомба тушиб портласа ҳам, унинг уйида ҳеч қачон бундай ҳолат бўлмайди. Уйининг координатларини арманиларга берган, шунинг учун бу уйга бомба, ракета отилмайди.

Бу ўзига хос уй икки хона ва айвондан иборат эди. Ичкарига кирганда қаршида айвон, сўнгра меҳмонхона, унинг ичкарисида ётоқхона келарди. Ҳаммом-ҳожатхона ҳовлининг бир чеккасида, бир ерда жойлашган. Уларни ҳам бу уйни олгандан кейин яширинча қурган.

Улар дарвоза олдидан ичкарига кирдилар. Уйдан овқатнинг хушбўй ҳиди келарди. Мурод жудаям қорни очиққанини ҳис қилди. Меҳмон кутиш хонасида безатилган дастурхон ва икки аёл бор эди. Юзларини упа-элак билан чаплаб тўлдирган аёллар меҳмонларни кўриб, кулимсираб қараш қилдилар. Капитан эса аёллардан бирини қучоқламоқчи бўлиб қўлларини ёнга очди ва армани тилида деди:

– Ахчи, Сусаник, қандай гўзал бўлиб кетибсан? Боқунинг ҳавоси сенга яхши таъсир қилибди. – деб уни ўзига тортиб каттиқ-қаттиқ қучоқлади. Бир неча марта ёноғидан, дудоқларидан ўпди. Ёнидаги қизни кўрсатиб сўради.

– Ахчи, бу қиз ким?

Сусаник қирмизи рангда бўялган дудоқларига ярашмаган овозда жавоб берди:

– Бу ҳам Сусаник, танишинг.

Армани яна иккинчи Сусаникни ҳам қучоқлаб ўпди, сўнг деди:

– Ахчи, сиз Сусаниклар ҳаммангиз гўзал бўласизларми, бир-бирингиздан чиройлисизлар.

Аскардан бошқа ҳамма кулишди.

Мурод Нотиқ ва Панжалига қараб арман тилида буйруқ берди:

– Сизлар айвонда ўтирасизлар.

Улар бир сўз демасдан айвондаги ерга жойлашиб ўтирдилар.

Дастурхон тўрида биринчи капитан ўтирди. Сусаникларга ўнгидан ва сўлидан жой берди, ундан кейин Мурод, аскар эса унинг чап ёнида ўтирди.

Армани тутдан тайёрланган ароқ шишасини кўтариб қадахларга қуйди, кейин Муродга юзини буриб соғлик тилади:

– Жаноб, боя бу турк сизга “Жаҳаннамга хуш келибсиз” деди. – “Овчи” эса унга юрагининг тубида ич-ичидан “Асл жаҳаннамни бироздан кейин кўрасизлар”, деб жавоб берди.

– Аммо сиз жаннатга келдингиз.

У биринчи Сусаникка бўйи-басти келишган, ярашиқли Муродни кўрсатиб сўради:

– Ахчи, бу майорни кўрдингми?

Биринчи Сусаник яна очилиб-сочилиб, ноз билан деди:

– Жуда ажойиб, чой билан ичса бўлади.

Ҳамма кулди. Капитан эса қадахини бироз юқори кўтариб қадах сўз айтди:

– Биринчи қадахни инспекторнинг соғлиғи учун ичайлик!

– у ароқни бир нафасда кўтариб ичди ва яна қўшимча қилди.

– Ара, Ереванга борганингда бу “жаҳаннам”, “жаннат” ҳақида дўстларингга айтиб берасан.

“Овчи” ёлғиз кулимсираб қўйди. Бешинчи қадахдан сўнг Муроднинг ҳам боши айланди. Қўшиқ-куй ва суҳбатлардан унинг боши гангиб чайқалиб кетишига бир баҳя қолди. Аскарнинг уйида бунга ўхшаган еб-ичишлар ҳар куни ташкил қилинар, жамоатнинг бу ҳолатга ўрганиб қолгани яққол кўриниб турарди.

Бироз ўтгандан сўнг капитан Муродга юзланди:

– Ара, бу ерга маишатга келдингми, нега ўтирибсан? – Қўлини биринчи Сусаникнинг сийнасига қўйди. – Бу сенга Боку арманиси.

“Овчи” эътироз қилди. Қўлини товукнинг яхна этига узатиб иккига бўлиб оғзига олиб борди. Иштаҳа билан ундан бир парча олиб чайнай бошлади. Луқмасини ютгандан сўнг деди:

– Ара, менми? Йўқ, жудаям оч қолдим. Қўй қорнимни тўйдириб олай, кейин кўрамиз.

Арманининг қўлига жуда бир қулай фурсат тушди. Тили тутилиб зўр-базўр оёғида турарди.

– Ара, жуда яхши! – иккинчи Сусаникнинг қўлидан тутди, оёғи чалкашиб кетди. – Бўлмаса мен бу гўзалча билан...

Капитан қўли билан тарбиясиз оҳангда бир ишора кўрсатиб оғзидан тупуғини сачратиб хириллади.

Улар гандираклаб-гандираклаб ётоқхонага кетдилар.

Мурод эса биринчи Сусаникга топшириқ берди:

– Қарачи, болалар бир нима ейишибдими? Қанча вақт бўлди, очу наҳор ўтирибди.

Сусаник қўлини пешонасига уриб аччиқланиб деди:

– Буни қаранг-а, болаларга қараш бутунлай эсимдан чиқибди, уларга овқат бермаган эдим. Дарҳол хатойимни тузатаман.

У ўрнидан туриб айвонга чиқди. “Овчи” фурсатдан фойдаланиб аскардан рус тилида сўради:

– Сени капитан қўлга олганми? Кўпдан буён бунга ишлайсанми?

Аскар чидам билан бошини қуйи солди. Қаршисидаги қадахга ароқ қуйиб бошидан тўкди.

Юз-кўзини ишқалаб жавоб берди:

– Ҳа, кўп вақтдан бери.

Аскар қўлларини столга тираб оёққа туришга уринди. Лекин ўзини тутолмай олдидаги стулга яна чўқди. Столга ёпишиб қаттиқ йиқилишдан жонини қутқарди. Ўз-ўзига дерди: “Кўп ичмайман дейсан. Бироз тинчланишим керак. Ҳали сизларни ҳам у тарафга тонгга яқин ўтказиб қўйишим керак”. Ёғли бир товуқни олишни эса унутмади.

Аскар ўзини меҳмонхонадаги қирмизи диван устига куч билан отди. Бир неча сония ҳам ўтмасданоқ унинг хурраги бутун хонага эшитила бошлади.

Мурод оёққа турди. Икки қўли билан бошини ушлаб, муаллақ қолди. Айвондан қозон-товоқ ва Сусаникнинг рус тилида гапирган овозлари келарди. У қандай қарорга

келишни ўйларди. Бундай яхши фурсатни қўлдан бой бермаслик керак. Вақтни чўзиш, кечикиш дегани бўлади, аммо нимадан бошласин? Одатда, бундай вазиятга тушганда ҳам тезда фикрлаб, бир қарорга кела оларди, боши худди соатдек ишлашга киришди. Нима қилиши кераклигини юракдан ҳис қилди. Пухта ўйланган режа энди тайёр, ҳар иш ўз ўрнида.

Унинг фикрларини ётоқхона томондан келган қийқирик овози бўлди. Дарҳол туриб, хонанинг эшигини очди. Кўрган манзарасидан даҳшатга тушди. Капитан қўлида синган пичоқ билан хонанинг ўртасида чўккалаб олган. Пичоқдан қон томарди. Шалвори ва ички кийимлари эғнида бўлса ҳам пасти очиқ эди. Армани ўз-ўзига гапирарди:

– Фоҳиша, сен шундай ўлимга лойиқсан. Фоҳиша, туркнинг олтинида бўлган фоҳиша, мараз! Туркнинг нарса-си сенга ширин келганда, ўз арманингдан, мендан интиқом олмоқчи бўлдингми?

Иккинчи Сусаник ерда қонга беланиб ётарди. Аёлнинг кўзлари косасидан чиққан, ички кийимлари йиртиб-йиртиб ташланганди. Армани капитани синган пичоғи билан унинг кекирдагини кесарди. Аёл бир ҳаракат қилишга уруниб, сўнг тинчиб қолди.

– Сен нима қилдинг, эй аҳмоқ? – “Овчи” капитанга бақирди. – Одам ҳам аёл кишига қўл кўтарадими? Сўнг билдики, армани бу дақиқада шок ҳолатига тушган ва жуда таҳликада эди. Уни тинчлантиришга уринди. – Яхши, яхши тинчлан, ҳаммаси жойида. Ўлдирдинг, демак, у бунга лойиқ бўлган. Энди эса қўлингдаги пичоғингни менга бер.

Мурод эҳтиёт билан яқинлашиб, пичоқни унинг қўлидан олишни истади, лекин армани ўзича алланималарни ғўлдираб нимадир дерди. Пичоғини ҳам маҳкам ушлаб турарди.

– Бер, пичоғингни, сенга айтдим-ку, ҳаммаси жойида деб. Ўзингни тут, биринчи марта одам ўлдирдинг. – Мурод унинг бармоқларини пичоқдан бирма-бир айирди. Пичоқни қўноғига суқиб, унинг қўлидан ушлаб чорпояга ўтирғизди.

Камоднинг устидаги ароқ шишасидан стаканга қуйиб, унинг оғзига яқинлаштирди:

– Ич, – деди, – бу сени енгиллаштиради. Энди ҳар бир нарсани менга айтиб бер. – Икки юз граммлик стакандаги ароқни бир сонияда бошига қуйди, шундан сўнг у ўзига келди. – Ҳа, энди айт, бу ерда кўрганларим қандай юз берди?

Бироз ўзига келган армани тилга кирди:

– Жаноб майор! – бармоғи билан ерда ўлиб аёлни кўрсатди. Бу фоҳиша менга беришни истамасди.

Мурод ажабланди:

– Нега? Бу ерга у шу иш учун келмаганми? Унда Бокудан шу ергача шунча узоқ йўлни босиб нега келган?

Капитан ғўлдираб бўлиб ўтган воқеани эслашга уринди:

– Ҳа, бундай бўлди, шалворимни ечди. Бу жойимни кўрганидан кейин айтдики, мен суннати бўлмаган билан ётмайман. Менинг ҳирсимни қўзғаттирди. Ўз-ўзимга дедимки, нега армани арманига бермасин? Зўрламоқчи бўлдим. Фоҳиша қаршилиқ қилди. Шунда мен алам билан унинг бўйнига пичоқни урдим. Қўй, ўлиб кетсин.

“Овчи” уни тинчлантди:

– Яхши, яхши, ҳамма нарса жойида. Ўлдирдингми, яхши қилдинг. Дунёда бир фоҳиша камайди. – Мурод эҳтиёт бўлиб чап қўлининг бош бармоғини унинг ўнг қулоғининг олдига олиб бориб, ёнидан нуқтасини босди. Армани дарҳол қаттиқ уйқуга кетиб тўшакка йиқилди, боши болишнинг устига тушди. – Ҳа энди тўғри бўлди, ҳар бир иш жойида.

Мурод эшикни очиб, меҳмонлар хонасига ўтиб бақирмоқчи эди. Эшикни очар-очмас кимдир гурс этиб ерга қулади.

Биринчи Сусаник айвонда овқатни бериб бўлганидан кейин, ичкарига кириб капитан билан Муроднинг суҳбатини эшитаётганди. “Овчи” унинг қўлидан тутиб оёққа турғизди, ўзининг Озарбайжон тилида ғазаб билан қичқирди:

– Бизни қўлга туширмоқчи эдингми, армани фоҳиша? – овозини бироз секинлатди. – Нотиқ, Панжали!

Ҳар икки аскар кўз очиб юмгунча ичкарига кириб бирваракайига дедилар:

– Лаббай, командир!

Сусаник доводи раб қолди. Ҳеч тушунмас эди, булар кимлар – арманими ёхуд озарбайжонликми? Ахир унга Еревандан юксак мартабали зобит келади, уни рози қил, сен ҳам рози бўласан, дейишган эди-ку.

Қичқириқлардан диванда ётган аскар ҳам кўзларини очди, кўрганларидан ҳангу манг бўлиб қолди. Озарбайжон тилида гапирган овозларнинг қаердан келганини, қаерда эканлигини англаб етмас эди. Ўйлади: “Балки туш кўраяпман”, аммо қулоғига яна озарбайжон тилида овоз эшитилди. “Овчи” буйруқ берарди:

– Бу шарафсиз, ватан хоинининг, онаси армани фоҳишанинг қўлларини боғланг, – бармоғи билан ҳалиям ўзига келмаган аскарни кўрсатди. – Кейин капитаннинг ҳам қўлларини боғланг. У қизларнинг бирини бўйин товлагани учун ўлдирди.

Аскарнинг ҳам, Сусаникнинг ҳам оғизлари очилиб қолди. Нима воқеалар содир бўлганини ҳалиям англаб етмаётган эди. Келишилгандек иккиси ҳам бир оғиздан сўради:

– Сиз озарбайжонликмисиз, бўлмаса, бўлмаса бу арманининг навбатдаги зарофатими?

Панжали ётоқхонага кирди. У ердаги манзарадан юраги алланечук бўлди. Айвонга чиқди. Қўлга олинганларнинг қўлларини боғлаш учун арқон ипни иккига бўлди. Бирини Нотиққа берди, бирини олиб ўртага чиқди.

Нотиқ аскарга яқинлашиб биқинига бир тепди:

– Озарбайжонлик, туркнинг шарафсиз кўппағи. Энди биласан, бизни осонгина ўлдириб, ёқангга медал, орден тақишни? “Овчи”нинг панжасига тушдинг, ит ўғли, ит. Сени қайси она туғди экан, билмадим.

Мурод арманининг мундирини ечиб, жирканиш туйғуси билан стулнинг устига отди, сўнг аскарнинг чўнтагидан рацияни олиб, тугмани босди. Рациядан аввал хишшиллаб, бироздан кейин эса тиниқ овоз эшитилди...

2011 йил.
Ереван, Бош қароргоҳ

Мудофаа вазири қўлини ғазаб билан катта стулнинг устига урди. Зарбадан столнинг устидаги ашёлар сочилиб кетди, бўйнининг орқасида бирданига оғриқ пайдо бўлганини ҳис қилди, боши чарх айланиб қалқиди. Қўли билан селекторнинг тутмасини босди. Селекторнинг у томонидан котибининг овози эшитилди:

– Эшитаман, жаноб вазир!

– Тез, қон босимига қарши дорини келтир, – қўли билан бўйнининг орқасини уқалаб уфлади. Бироз тинчиб олиш учун креслога чўкди.

– Бир сония, жаноб вазир.

Ёрдамчи бир дақиқа ҳам ўтмасдан дори ва ярим стакан сув билан ичкарига кирди.

Вазир унга узатилган дорини оғзига солиб, устидан сув ичди. Таъкидлаган ҳолда унга топшириқ берди:

– Бунинг биттасини ҳам келтир. Буларнинг юзидан, – қўли билан қаршисида тикка турган кашфиёт ва экс-кашфиёт раисларини кўрсатди, – наинки ғазабинг қўзғалади, балки одамнинг томиридаги қони ҳам тўхтайди.

– Бош устига, жаноб вазир! – ёрдамчи жавоб берди. – Кетгани ва қайтгани бир бўлди. Иккинчи дорингиз, марҳамат.

Вазир иккинчи дорисини-да ичиб, сўнг бўйнини уқалади, қўли билан ёрдамчисига кетиш ишорасини қилди. Ёрдамчи чиққандан кейин яна бақирди:

– Бу қандай бўлди, ахир?

Бу сафар қўлини столнинг устига уришдан ўзини тийди, чунки ўнг панжаси зарбасидан қўлининг оғриғи ҳали қолмаганди. Генералларнинг юзига диққат билан боқди.

– Ким менинг бошимга бундай ишларни солди? Қандай қилиб “Овчи” жабҳа чегараси окопларида кезиб, армани зобитни ўлдирди, сўнггра унинг номидан сизда тафтишлар

олиб борди? Ҳар ишнинг қаерда бўлганини аниқлик билан ўрганибди, сизни ҳам қўйган ерида қўйиб, яна қўлга олиб, мажбур этибди.

Вазир ёққа туриб, экс-кашфиёт генералларининг қарши-сида тўхтади.

– Ҳеч шубҳаланмадингизми-а? Армани тилида гаплашганда аксентини сезмадингиз, лаҳжасини ҳис қилмадингиз? Сиздан сўраяпман, жавоб беринг!

Экс-кашфиёт раиси йўталди. Бу хатоларнинг бадалини биларди.

– Тушунмовчилик бўлибди, жаноб вазир, – қўлидаги қирмизи папкани очиб уни тақдим этди, – ҳарбий қисм командирининг бу ерда изоҳи бор. Сизнинг айтганларингизни телефонда сўрадим.

Текширдик, ҳеч бир суҳбати мақомга тўғри келмайди. У топ-тоза арманича гаплашган, ҳатто уни текшириш учун инглиз тилида ҳам суҳбатлашибди. Ахир бу ердан кетган инспектор аслида Англиядан. Лондонда туғилган. Булардан кейин ҳеч бир шубҳали жойи қолмаган. Инглизчаси ҳам мукамал бўлган.

Вазир шуни билдики, бу амалиётнинг ўтказилиши учун мукамал тайёрланиш керак. Умрида бундай ҳолатга тушмаган эди. Рақиблари ундан кулади, маломат тошларини отади, ўрни келса-келмаса игна каби санчиб олади. Аммо вазир ўзини бироз тинчлантиришга ҳаракат қилди. Ичган дориларининг таъсири бўлди, тазйиқни оҳиста-оҳиста мўътадиллаштирди.

– Нима бўлди, ҳарбий қисмдан беш километр оралиғидаги масофада майитларни топдингизми? – у сокин тарзда савол берди. Орқага юриб яна ўтирди. Қўли билан қолганларга ҳам ўтиришни кўрсатди.

Генераллар жойлашдилар, кўрдиларки, вазирнинг бояғидаги асабийлашидан асар қолмаган эди. Шунда улардан бири жасорат билан тилга кирди:

– Аскар Жоник ҳибсга олинганда улар тарафдан бири бизга хабар беришга имкон топган. Билишимизга кўра,

аскарнинг атрофида бўлганлар ҳаммаси ҳибсга олинган. Ўша одам хабар бердики, уларни қопқонга туширган “Овчи” экан. – Аммо вазирга айтмадик, уларни ўлимга унинг ўзи юборганини. Ҳеч ҳам буни айта олмасди.

У сўзини давом эттирди.

– Бу хабардан сўнгра ҳарбийларни ўн километрлик масофада излашни бошладик. Бешинчи километрдаги масофада ўзимизникиларнинг жасадларини топдик.

Вазир бу сафар кашфиёт раисига қаради:

– Демак, “Овчи” ўз оёғи билан ҳарбий қисмга келган, сиз уни фош этиш ўрнига, аскар кашфиётчини унга қўшиб душман тарафга юборгансиз. Шунчалик ҳам аҳмоқлик бўладими? Қўр, қанчалик сирларимиз очилди, фош бўлди. Биринчидан, Бокудаги хотин исковучнинг кимлиги билинди, иккинчидан, ҳарбий қисмда, турклар тарафини назарда тутаяпман, жосусларимиз асир олинди, учинчидан, кашфиётчи капитанимиз ҳибсга олинди, тўрт... Давом этайми ёки етарлими? Олинган зарба, кўрилган талофатнинг миқёсини, ҳеч бўлмаса, тасаввур қила оласизми? Тўғриси, озарбайжон тарафи биздан кўра яхши ишляпти, – вазир генералларга бир чеккадан савол берди. – Бу қадар мукамал амалиётнинг бўлиб ўтиши шундан хабар берадики, уларнинг бу ерда, бармоғини столга ниқтади, бу қароргоҳда ҳар қадамимиздан хабари бўлган жосус одами ёхуд одамлари ишлайдилар. Бу фикримга қўшиласизларми?

Кашфиёт генерали бошини тасдиқловчи тарзда тебратди:

– Тўғри, жаноб вазир, тафтиш сўроқларини бошладик. Бу масала билан боғлиқ кимнинг алоқаси бўлса, кимнинг хабари бор, ҳаммаси текширилади. Мудофаа вазирини ҳам бу ишга қўшдик. Ўйлайманки, тафтиш яқин кунларда ўз натижасини беради.

Мудофаа вазири яна бир савол берди.

– Яхши, бу “Овчи” деганингиз ким? Тақдимотингиздан мен шуни тушундимки, бир неча тилни мукамал билади. Агар истаса, эртага Ереванда ё хорижий журналист ё турист номи билан бемалол кеза олади, истаса, тарғибот

яратади. Бизнинг эса ҳеч нимадан хабаримиз бўлмайди. Манбаларимизга мурожаат этмадингизми?

Экс-кашфиёт генерали галстугини туширди:

– “Овчи” лақаблининг кимлиги маълум эмас. Манбаларимизга мурожаат қилдик, аммо натижа йўқ, жаноб вазир, ҳеч ким унинг асл номини, фамилиясини билмайди.

Уларнинг суҳбатини давлат телефонида бўлган қўнғироқ бўлди. Вазир гўшакни олиб “лаббай” деди. Гўшакнинг у тарафидан Президент ёрдамчисининг овози эшитилди:

– Салом жаноб вазир. Бир дақиқа, сиз билан жаноб Президент гаплашмоқчи. Президентнинг номини эшитган заҳоти мудофаа вазири оёққа турди, қўли билан юрагини ушлаб, бармоғини оғзига қўйиб, “тинч туринг” деган ишорани қилди.

Телефонда Президентнинг овози эшитилди:

– Ҳеч тушунмадим, хайрли кун дейми, демайми. – Оёғига базўр турган вазирни бу сўзлардан совуқ тер босди.

– Касофатларнинг ичига тушибсиз-ку, билмадим, сизнинг ахлатингизни қандай тозалайман? Москва сизнинг устингиздан кулишни ҳам билмайди, ҳатто улар бу ҳодисани бизнинг хайримизга қандай ўтиришгайм хайрон. Офарин, сизларга, сизлардек ҳарбийларга!

Мудофаа вазири нимадир демоқчи бўлди, аммо Президент унинг сўзини ярмидан шартта бўлиб ташлади:

– Шарт эмас, энг яхшиси шуки, қайси ўлжаларни олишингиз ҳақида маъруза қилинг, бўлмаса гаплашганингизда генералларингиздан ҳақ ундириб олинг.

– Маъруза қиламан, жаноб Президент! Шуни таклиф қиламанки, душман томонидан аскар олинган “Н” сонли ҳарбий бўлим дислокация қилинади. Чунки турклар у ерни назоратга олиб интенсив бомбардимон қилмоқда. Ўтироз билдирмасангиз, эртага дислокацияни амалга ошириш ҳақидаги фармонингизни амалий жиҳатдан кучга киритсак.

– Йўқ, ўтироз қилмайман, ҳатто ўйлайманки, бироз кечикдик. Сўнгра ҳибсга олинганлар ҳақида ўлжа келтирасизми?

Вазир чорасиз қолди. Нима деб жавоб берсин. Паст овозда сўради:

– Қайси ўлжани келтирай, жаноб Президент? Ахир душман тараф энди бизнинг назоратимиздан чиқди, бунини нима қиламиз, тўғриси, билмайман. Аммо шу билан боғлиқ “Б” вариантга ўта оламиз.

Президент бақирди:

– Биласанми ўзи, улар сезсалар, ҳаммасини ошкор қилсалар, байналмилал даражада жанжал бўлиши мумкин? Агарда Озарбайжон тарафи уларнинг эътирофини видео тасвирига тушириб, дунё матбуотига берса, биласанми, нима бўлади? У пайтда сен генераллик пагонингни, бажараётган амалу вазифангни ҳимоя қила оласанми?

Вазир чўнтагидан дастрўмолини зўрға олиб, терлаган пешонасининг, кулоқларининг гирдини артди, аммо гапиролмади. Президент эса унинг тик оёқда тургани, қалтираётганини билиб турарди ва бундан куч оларди.

– Зудлик билан уларни йўқ қилиб ташламоқ лозим, бўлмаса, ўзингизнинг йўқ қилинишингиз ҳақида тушунтириш оламан. – бироздан кейин яна бақирди. – Яхши тушундингми, бўлмаса, такрор айтайми?

Генералнинг лаблари учиб-учиб жавоб берди:

– Тушунарли, жаноб Президент! Менга уч кун муҳлат беринг. Бутун халқаро алоқаларимни ишга соламан, мафияни, диаспорани, ички кучларни бунга жалб этаман, қўпи билан уч кун ичида буйруғингизни жойига келтираман.

Президент унинг сўзларидан мамнун бўлди. Овозининг оҳанги ўзгарди:

– Ҳа, бу бошқа масала, ҳаракат қил, мени бошқа хафа қилма, ишончим тугаш арафасида. Бўлмаса, ўзинг хафа бўласан. Тушунарлими? – Президент генералга гапиришни тўхтатмади. – Ҳа, амалиёт кечикканини, “Овчи” лақабли эканлигини эшитдим. У ҳақида яна қўшимча маълумот борми?

– Йўқ, жаноб Президент! Аммо яқин кунларда бўлади, – вазир дарҳол жавоб берди.

– Жуда яхши, бўлиши билан менга маълумот беринг. Қўлга тушмас дейишади-ку, – хайрлашишни унутмади. – Яхши, соғ бўлинг, аммо уч кунлик муҳлатни унутманг.

Генерал телефон гўшагини қўйиб, чуқур нафас олди, кейин эса генералларга қараб Президент унинг устига қандай бақирган бўлса, у ҳам ўша оҳангда уларга бақирди:

– Эшитдингизми, жаноблар, бизнинг уч кун вақтимиз бор. Ҳал эта олмасак, бўйнимиз қилдан ҳам нозик бўлади. Аввало, “Овчи”нинг кимлигини ўрганмоғимиз лозим, бу шошилинч, Президентнинг топшириғидир. Ҳамма иш жойига марш!

Уч кундан кейин жосусликда айбланганлар ҳибсга олиниб, ҳарбий гарнизонларнинг қамоқхонасида ўлим топтилар. Ҳаммаси заҳарланди...

МУРОДГА УРИЛГАН ҚИЗ

2004 йил.

Муран Ганжали манзилгоҳи, Собиробод райони

Севги келганда севинчи, шодлиги, ғам-қайғуси билан келади. Ҳеч қачон ўзинг билмайсан, севинчи қайси-ю, ғам-қайғуси қайси? Ғамни севинч каби қаршилайсан, севинчни ғам каби. Севги шундай бир илоҳий қувватдирки, юзингдан севинч ёғса ҳам ғами кўринади, ғам ёғса, севинчи.

Булар ҳамиша айрилмаган эгиз опа-сингиллар, худди сиям эгизакларига ўхшатишади. Оталари ҳам буюк ишқдан яралган севидир, ҳар ким ҳам онадан туғилгандан то ўлгунича шу ҳис-туйғулар ичида яшайди. У бир-бирларига, атрофдагиларга ўтади. Унинг наздида ё мусбат ҳолда яратади ё манфий. Инсон бу икки ҳис ила дунёда одимлайди.

Балки шунинг учун инсон туғилганда, севинади, ўлганда эса ғамга ботади.

Севинчининг ичида ғам, ғамнинг ичида севинч бор. Инсоннинг ғами кўзидан, севинчи юзидан, чехрасидан

кўринадди. Баъзан севинчингни яшира оласан, аммо кўзларни алдай олмайсан. Кўзлар юракнинг ойнасидир...

Ҳар иккиси бир-бирига урилиб кетди. Бири чехрасига, бири кўзига. Бирининг юзидан нур ёғиларди, яна биридан ишқ. Бири бўз курд боқишли, бошқаси малак сиймоли эди. Айтмоқчи бўлганимиз шуки, Мурод билан Физза афсонаси ярадди – севги афсонаси....

Августнинг ўртаси эди. Мурод таътилга чиққанди. Ёши анча улғайган, аммо ҳалиям уйланмаган. Авваллари бу ҳақда ҳеч ўйламасди. Ёши йигирма саккизлар орасида эди. Оила қуришни истарди. Ўғил истардики, унинг иши ҳарбий бўлсин, ватанини, миллатини, оиласини, давлатини қўриқласин. Қиз истардики, отага, онага орқалик бўлсин.

Бир қарорга келди, уйланмоқчи бўлган қизини кўриб, билиб рози бўлади. Отасидан, онасидан хайр-дуо, ҳалоллик олсин. Қиз ҳам унга бир кўнгилдан минг кўнгилга урилганди, аммо жамиятнинг қоидалари, элнинг урф-одатлари бор. Уларнинг қаршисида элнинг урф-одатлари охириги девордек турарди. На ўғлон, на қиз бу девордан ўзбошимчалик билан ўтиб ёки ошиб кетолмайди.

Эл дуоси ҳамиша бор. Шунинг учун ҳам у кентга келди. Отасини, онасини кўриш учун энг камида йилда бир марта келарди, уларнинг ҳидини, нафасини юракдан туяр, онасининг пиширган лаззатли овқатларидан тўйгунча ер эди. Унинг назарида дунёда гўё онасидан бошқа ҳеч ким бундай маззали таомларни тайёрлай олмайди.

Бу сафар келиши эса тамоман бошқача эди.

... Дарвозанинг бир томони очилди. Мурод эса нариги тарафдан қичқирди:

– Она!

Гуллибейим оқшом кўп безовта ётди, саҳарга яқин қолганда эса туш кўрибди.

Тезда туриб “Оллоҳ хайрга чиқарсин, хайрлик бўлсин” деди. Энди у кўрган туши ҳақида ўйлаб-ўйлаб, айвонда ҳамир қорарди. Эшик оғзига машина овози келганда, бунга

эйтибор ҳам бермади. Фикру хаёлига: “Кунда кўчадан шунча кўп машина ўтадики”, деган ўй келди. Аммо юраги ҳамиша саросимада эди.

Ҳар сафар машина ўтганда ўйларди, энди дарвозанинг эшиги очилиб, ўғли кириб келади. Гуллибейим, ўғлининг овозини ғойибдан эшитгандек бўлди: “Она, Она!”. Яна оқшомдаги тушини ёдига олди. Қўллари ҳамир қорарди, қулоғи остида эса “Она” овози эшитиларди.

– Она!

Йўқ, бу сафар овоз ғойибдан келмасди, худди яқинидаги овоздек эди. Бу овоз ҳақиқатдан ҳам ҳовлидан келарди. Шошганича ҳамирли қўллари билан ҳовлига чиқди. Кўзларига ишонмади. Мурод ҳарбий кийимда кула-кула у томонга келарди.

– Болам, болам, келдингми? Сен келган йўлга қурбон бўламан, болам менинг, ўғлим менинг, – қўлларини кенг очиб она тўғри келарди.

Мурод қўлидаги халтани ерга отиб, у ҳам қўлларини кенг очди:

– Онам менинг, меҳрибоним менинг.

Гуллибейим бир зумда ўғлининг паҳлавон қўллари орасида кўринмай қолди. Қўли ҳамирли бўлганидан, кийимига ҳамир юқмасин деб ўғлини тирсаклари билан қучоқларди. Бир муддат ҳаракатсиз қолдилар. Гуллибейим ўғлининг ҳидини юракдан ҳис қилар, Мурод онасининг қадок қўллари орасидан чиқишни истамас эди.

Бирдан онанинг эсига нимадир тушди-да, бирдан чекиниб унга диққат билан қаради ва кичик ўғли Сулаймонни чақирди:

– Ҳай, Сулаймон. Ҳай Сулаймон. Аканг Мурод келди, аканг.

Сўнгра Муродга деди:

– Оёқ остида нега турипсан, юрмайсанми? Кел, уйга кир, кела қол, болам. Йўл юриб чарчагансан. Кел, юз-қўлингни юв. Отанг уйда эмас. Ҳозир Сулаймонга айтаман, чақириб келади.

Қий-чув қилиб сингиллар ҳам, Сулаймон ҳам акаси томонга, ҳовли супасига югуриб келдилар. Ҳаммаси Муродни кучоқлаб олган, ўпардилар.

Она кичик ўғлига топшириқ берди:

– Юғур, отангни хабардор қил...

Оқшомга яқин бутун оила айвонга йиғилди. Онанинг пиширган япроқ дўлмасининг хушбуй ҳиди етти уйгача тарқалди. Мурод ҳеч кимга эътибор бермай иштиёқ билан лагандаги дўлмани ерди. Бўшаган лаганни онасига оҳиста узатиб деди:

– Она, дўлмангиз мазали бўлганки, ҳатто тўйганимни ҳам билмайман. Бўлса яна бир лаган беринг.

Ҳамма хандон отиб қулишди.

Отаси Телман ҳам оҳисталик билан деди:

– Ман биламан, онангнинг дўлмаси, бошқа овқатлари бўлмаганда эди, сен бу қишлоққа оёғингни йилда бир қўярдинг, ё қўймасдинг.

Яна ҳамма қулишди.

Чой дастурхонига ўтирдилар. Ҳамма шу қадар хурсанд эдики... Бояқиш овқат еганда Муроднинг, Сулаймоннинг, қизларнинг болаликлари, бошларидан ўтган саргузашту можароларни эсладилар. Шунчалик маза қилиб қулишдики...

Она ҳам тез-тез фарзандларининг отаси томон қараб қўяр, ниманидир айтишни истайди, аммо журъат этолмасди. Бу Муроднинг кўзидан, назаридан четда қолмади.

– Ҳа, яна нима бўлди? – ярми ҳазил, ярми жиддий сўради.

– Бир-бирингизга нега кўз-қошингиз билан имо қиласиз, ўртада бир гап бор, шекилли?

Тельман бир бўлак қанд олиб оғзига солди, бир қултум чой ичиб стаканни қўлидан қўймади ва:

– Йўқ, унчалик муҳим бир иш эмас, – онасини кўрсатди. – Шу онанг кеча-кундуз бошимни гаранг қилади. Дейдики, Муродни нега уйлантирмайсиз? Мен дейманки, ай онаси кўнгил қўйгани бўлса, бўлди. Мурод қачон

бирортасини деса, мен туриб, элнинг урфу одати билан совчиликка бораман, тўй-маърака қиламан-ку. Бу ҳақда аввал сўз, фикр Муроддан. Қачон деса, биз тайёرمىз.

Сулаймон ҳазиллашиб деди:

– Отам тўғри айтадилар. Уйланинг, сиздан кейингиларга ҳам йўл очилсин.

Гуллибейим суҳбатга аралашди:

– Мурод, отанг тўғри айтдилар, сенинг тўй-ҳолвангни ўғил, қизлар егилари келган, сен эса кундан-кунга чўзасан, – йиғламсиради. – Бизнинг орзуимизни, истагимизни нега инобатга олмайсан, ўғлим? Биз ҳам неvara соҳибни бўлишни хоҳлаймиз.

Суҳбатнинг бу тарзда очилгани Муроднинг юрагидаги гап бўлди. Унинг қишлоққа келишидан мақсади ҳам шу ниятини билдириш, айтиш эди.

– Ҳа, ҳаммангиз менга қараб турибсиз, нимадир дейишимни кутяпсизларми? – бошини қуйи солиб, ютиниб гапирди:

– Уйга келишимнинг бир сабаби ҳам шу. Келдим, мана сизларга айтишим мумкин, кўз остимга олганим бор, агар эътироз, қаршилик билдирмасангиз. мен шу ердалигимда совчиликка борсаларингиз.

Ҳамманинг бирданига чиройи очилди, ҳатто сингилларидан бири унга жуда хурсанд бўлганлигини айтди:

– Айтинг, Ҳазрат Аббос ҳаққи, тўғри сўзим деб!

Мурод синглисининг қалбини қиришни истамади:

– Ҳазрат Аббос ҳаққи, тўғри сўзим!

Дарҳол унинг бошида савол ёмғири ёғдирилди:

– Қаердан?

– Ким?

– Исми нима?

– Нима иш қилади? Ўқиганми?

– Отаси, онаси қаерда, кимлардан?

Шунда отаси қўлини муштлаб столнинг устига урди:

– Эй болалар, жим бўлинглар, муҳлат беринг-да. Савол, қатор саволлар бераверасиз. Нима бўлди?

Ҳамма жим қолди. Мурод эса кулимсираб хонага бориб келди ва қўлида бир суратни келтирди. Қизлар дарҳол онасининг бошига йиғилишиб, расмга диққат билан боқдилар. Бири гапира бошлади:

– Чиройли экан, сочи бирам ярашиқли.

Онанинг шодликдан юраги жойидан чиққудек бўлиб, кучли урарди. Ахир унинг ҳам орзуси, истаги бор. Йиллар давомида рўзгоридан орттириб, секин-секин болаларининг тўйи учун тайёргарлик кўрарди. Оёққа турди:

– Келиннинг хонасига юринглар. Кўринглар, келинимга нималарни олдим, – деди ва хонанинг бир бурчагида тахланиб устига нақшли чиройли сўзана ташланган сандиқ томонга юрди.

Қизларнинг бири сўз бошлади:

– Э, э ...она, у сизнинг даврдаги сарполар-ку. Энди замон ўзгарди. Энди ҳамма нарса бор, бир куннинг ичида олиб, ҳаммасига улгурасиз.

Мурод онасининг дилини оғритишни истамади:

– Кетдик, кўрайликчи она, сиз ҳам келинг, қизлар, кўрайликчи, гўзал онам, шу йилларда келин олиш учун қандай тайёргарлик кўрибдилар экан...

* * *

Улар Шаҳидлар хиёбонини кездилар. Биринчи навбатда Мурод ва Фаризанинг қабри устига бордилар. Айтишга эҳтиёж йўқ эди. Ҳар иккиси уларнинг севги афсонасини биларди. Физза ҳали бола эди, олти, етти ёшларда чамаси. 1990 йилнинг 20 январ кунда рус қўшинлари ўраб олган халқага қарши қурол олганда Мурод ҳам рус қўшинларига қарши чиқади. Баррикадалар қуриб олганларнинг Бокуга киришига қарши бўлганлар қаторига қўшилади.

Ҳайратланарли, рус аскарлари ҳеч кимга омонлик бермайди, аҳолини қирғин-барот қилади. Натижада 137 нафар киши шаҳид бўлди, 1000 дан ортиқ инсонлар жароҳатланди. Шаҳид бўлганлар орасида Мурод ҳам бор

эди. Олти ойдирки, ҳалок бўлганлар учун Фариза бу айрилиққа чидолмай, алам чекди. Ҳайратланарли! Бирини шаҳид қилдилар, иккинчиси ҳам шаҳид бўлди.

Сўнгра улар шаҳид қабрларга қараб-қараб, Абадий машғал комплексига яқинлашдилар. Бу ердан денгиз ва шаҳар гўзал кўринар эди. Икки ойдан ошдики, нишонлидир. Икки ойда бу уларнинг иккинчи кўришиши эди. Шу йил октябрь ойи салқин бўлди. Эгниларида қалин бўлмаган кўйлак бор эди. Физза оқ, Мурод эса қора рангдаги кийимда эди. Бу икки ойда ҳали бир-бирларига у қадар яқинлашмадилар.

Физза денгизга қараб-қараб унинг яқинига борди, сўл тарафдан унинг юзини, кўзини назари билан кузатди. Ҳис қилдики, Муроднинг назари бир нуқтага тикилиб қолгандек эди. Унинг кўзи йўл терарди.

Қиз унинг касби ҳарбий эканлигини биларди, аммо аниқ нима иш билан машғул бўлишини билмасди. Ҳар сафар Муроддан сўраганда, у аввалдан партизан каби жуда оз гапириб, Физзанинг олдига шарт қўярди:

– Кел, яхши гаплардан гаплашайлик, жоним! Оилада ҳарбийдан савол бермайсан. Ишда ҳарбийман, уйда оила бошлиғиман. Уйда оиламиз ҳақида, қўшни-қариндошдан, дўстлардан гаплашайлик. Розимисан?

Қиз ҳам кулиб, ширин жилмайиб, розилик аломати сифатида бошини тебратди.

– Мурод, сенга бир саволим бор. – Физза унинг юз, кўзларига меҳр билан боқди. – Сен сўз бер, самимий жавоб берасан. Розимисан?

Мурод кўзларини қисиб, жилмайиб кулимсиради:

– Розиман, – деди. – бер, саволингни.

Қиз жиддий тус олди:

– Бу унаштирилганимиздан кейинги иккинчи кўришишимиз. Ҳар икки учрашувни ҳам Шаҳидлар хиёбонидан бошладик. Нега? Ўйлашимча, унаштирилганларнинг кўришиш жойи жуда романтик маконларда бўлиши керакмасми?!

Мурод хаёлга чўмди. Аммо бу саволга жавобини билмасликдан эмасди. Аксинча, Физзанинг ҳам мантиқли саволига, ҳам диққат эътиборига ҳайратланди, қизнинг сўзлари маъноли ва бир-бирини тўлдиради.

– Тўғри мушоҳада юритибсан, жоним! – бироздан сўнг деди. – Биласан, ўлкамиз муҳораба шароитида, ҳар онда уруш бошланиши мумкин. Усиз ҳам чегарадан ўлим, ярали хабарлар келаяпти. Ўйлайманки, у шаҳид қабрларини кўрсатди, мен ҳам қачонгача тупроқ устида юра оламан.

У тилига шаҳид бўлиш сўзини келтирмади. Биларди, шаҳидлик жуда юқори мартаба ва ҳамма одам ҳам бу мартабага эриша олмайди. Яна жилмайди.

– Бироз сени бу ерларда айлантираман. Ҳеч вақт ёдингдан чиқармагин, келажакда уруш шароитида бўлган бир давлат зобитининг хотини бўласан. Бунинг унутма!

Физза унинг елкасига суянди. Айни дамда у дунёнинг энг бахтиёр қизи эди. Малакдек учишга фақат қанотлари йўқ, аммо келажакдан жуда хавотирда эди. Биларди, ҳарбийлар бир кун уйда бўлса, бир ҳафта қаерга юборсалар ўша ерларда қолади.

– Бунинг унутмайман, – деди, – бас қил! Оллоҳ кўрсатмасин, кулоқлар эшитмасин. Сенга бирор кор-ҳол бўлса, нима қиламан, қандай яшайман?

Мурод қўли билан шаҳидларнинг қабрини кўрсатди:

– Нима биласан, буларнинг оилалари йўқ эдимиз? Кўр, қанча оилалар бошсиз қолди, қанча қизлар. Қанча келинлар, оналар, уларнинг фарзандлари яшамокдалар, уларнинг қаҳрамонликларини келажак наслларга етказадилар, мен сенга куймасликни ўргатаман жоним. Сенинг сабрли бўлишингни истайман. Бу шундай сабрки, гўё у тошни тешадигандек.

Физза фахр билан, айни замонда ҳазил билан жавоб берди:

– Менга тоғ керак, менинг тоғим сенсан, суянчиғим сенсан, – пичирлаб деди, – ишқим, севгим сенсан. Аммо сўз бер, борлиғим, тоғим бўлсангда, мени ҳеч қачон тоғ демай-

сан. Битта тоғ етади. Иккинчи тоғ бизга керакмас. Сен тоғ бўл, мен унинг чўққисида туришни хоҳлайман.

Қизнинг илҳом билан, шоирона лутф билан айтганлари Муродга ёқди. Ўйлади: “Дейсанки, шарбат олдим деб, асал чиқибди. Баракалла!”. Яқин кунларда Физзанинг айтган шеъри ёдига тушди. Ютина-ютина деди

– Яхши, розиман, уйда бир тоғ бўлсин, менинг энг баланд чўққим сен бўласан. Розимисан? Ҳа, сенга бир байт шеър қўшаман. Сенсиз бўлганимда, сен ҳақингда ўйлаганимда ёзгандим. Истайсанми, айтаман?

Қиз ажабланди:

– Менга атаб шеър ёздингми? – деди севинч билан, – Мен жуда бахтли инсонман!

Севинчла ғам, орада тул,

Ё Рабб, сирмиш бунча қўнгул,

Гул узганда ёришмас гул,

Гул ҳам сўлар кулиб-кулиб...

Физзанинг ҳеч ишонгиси келмас эди, унинг Муроди бундай гўзал шеърни ёзган бўлса. Овоз чиқариб шеърни бир неча марта такрорлади. Хотираси кучли эди. Биларди, ҳеч қачон бу шеър ёдидан чиқмайди. Унашган инсонига ғурур билан қаради. Бу курд қарашли ўғлон тўғрисида ва орқасида тоғдек суянчиғдир.

Фуникулорденгизканорлипарккатушибанчаайландилар, суҳбатлашдилар, келажакдаги оила режаларини туздилар. Улар жуда бахтли эди.

Икки ойдан кейин Мурод билан Физзанинг муҳташам тўйи бўлиб ўтди.

ХI аср, Кур қирғози

...Карвон аҳли келганларни қочоқ-жулдур қийимда бўлмаганини кўриб бироз тинчланди. Карвонбоши жадал юриб остонага яқин келган отнинг жиловидан тутди ва “хуш келибсиз” дея қаршилади.

– Хуш келибсиз! Келинг, жойлашинг, Аллоҳим берган ризқ-насибадан еб, ичинг.

От устидаги одам ҳам оғиз очди ва ўктам овозда сўради:

– Соғу омон бўлинг, сиз қаердан келиб, қаерга кетасиз?

Карвонбоши қўлини карвонсарой тарафга узатди.

– Табриздан Бокуга қараб йўл оламиз. Бу ердан йўлимиз Ганжага.

Бу дафъа бир айри отли сарт овозида сўрашди:

– Карвон кимники, а биродар?

Карвонбоши отлиқнинг бу сартлилигидан пинагини бузмади.

– Карвон Султон Алп Арслонники, – деди. Сўнгра кийимининг ичидан букланган бир қоғоз чиқариб унга узатди.

Отлиқ қоғозни олиб эҳтиётлаб очди, ўқиб бўлиб қайтариб берди.

– Жуда яхши, – деди. – мен Ширвондан Ферибузин ўғли Фаридун бейман. Шоҳимиз Кур қирғоғига овга чиқдилар. Пастда сизнинг ҳайвонларингизнинг овози эшитилганда, қўнғироқ овози қулоғимга чалинганда, тушундимки, бу карвон узоқдан йўл босиб келяпти ҳамда меҳмондирлар. Шоҳимиз мени сизнинг олдингизга юборди, яъни сизни унинг чодирига меҳмонга таклиф қиламиз.

Яна қўшиб қўйди:

– Бир эштайликчи, дунёда нима гап бор, нима йўқ? Ахир савдогар халқи бутун дунёни кезади.

Карвонбоши таажжубланди:

– Ҳаммамизни меҳмонга чақирдиларми?

Шаҳзода мулойим кулимсиради:

– Албатта йўқ! Карвонбошини, Султон салоҳиятли вакилни таклиф қилади.

Ҳамманинг юзи Уста Мурод тарафга ўтирилди. Бой билан косиб, ҳаким билан мазлум, оға ила навкар дарҳол танланади. Бу ерда инсонлар буйруқ берадиганларга ва буйруқни маромига етказиб бажарадиганларга бўлинади.

Соҳиблари ўз хизматкорларига қудратларини кўрсатишар, ўздан баландда турган шахсларга эса ялтоқланардилар.

Бу ерда таом пишириб, уни тайёрлаб дастурхонга тортганлар билан дастурхон бошида чордана қуриб уни мазза қилиб еганлар орасида еру осмонча фарқ бор.

Фақат шоҳ тўйганидан ва дастурхон йиғиштирилганидан кейингина хизматчилар шоҳ дастурхонидан қолганларини ейиши мумкин. Аммо бунга ҳам баъзан вақт етмай қоларди. Шоҳ дастурхони учун шунчалик кўп овқат пиширилар эдики, хизматчилар бу дастурхонни йиғиштириб тозалаб олгунларигача, қозону товоқни ювгунча янги овқатни пиширишга тайёргарлик бошланарди ва шу билан вақт жуда тез фурсат билан ўтиб кетарди.

Чодирларнинг тиргакларига овланган баъзи ҳайвонлар ва ов қушлар осиб қўйилган. Атроф дарахтзор ва ям-яшилликка бурканган манзарадан иборат эди.

Меҳмонлар чодирга кирганда ўзгача, қаттиқ бир ҳаяжон билан ўтирдилар. Шоҳ башанг кийинган, чунки Гулистон қалъасида расмий меҳмонларни ҳам шу тарзда қабул қиларди. Жуда шоҳона либоси бор эди. Кўринишидан шоҳ Фарибурз унга “Овчи Фарибурз” дейишларини хоҳламасди. Ҳар ҳолда меҳмонлар дунёни ларзага келтирган Алп Арслоннинг расмий бўлмаса ҳам яқин одамлари. Улар Султон ҳақида ва йўлда кўрган, билганларини унга айтиб бердилар. Ширвондан ўзи ҳақида ёмон таассурот эмас, балки дабдаба яратишни истарди.

Қўноқлар унга бош эгиб эҳтиром кўрсатганларида Фарибурз тик туриб табассум билан уларга яқинлашди ва:

– Хуш келдингиз, азиз меҳмонлар! Афсусдаман, сизни саройимда кутиб ололмадим. Насибамиз шу ерда кўришиш экан. Яқин йўлингиз тош-кесакли бўлмасин деб Шомаҳидан эмас, чўлу биёбондан ўтибсиз. Менга чегарачиларим шу ҳақда айтганда, ўйладим, ҳам овга чиқай, ҳам сизларни кўрай, бироз суҳбатлашай деб. Ахир сизлар дунёни кўп кезасизлар, кўп нарсаларни кўрасизлар, кўп нарсаларни биласизлар, –

сўнг ҳазиломуз кўшимча қилди. – Айтишадику, тоғ Муҳаммадга яқин келмаса, Муҳаммад тоққа яқин келади!

Меҳмонларга ўтиришга жой кўрсатди.

– Марҳамат қилинг, азиз меҳмонлар!

Фарибурз ўғли билан биргаликда меҳмонларга юзма-юз жойлашди, икки қўлини урди. Дарҳол ичкарига хизматчилар кирдилар, дастурхон ёзилди. Бир зумда дастурхонга юз хил нозу неъматлар қўйилди.

Шоҳ:

– Марҳамат, ҳурматли меҳмонлар, “бисмиллаҳ” дедик, ош бўлсин! – дея парранда гўштини гўлагини оғзига олиб борди. Меҳмонларнинг ҳам қўли ихтиёрсиз равишда парранда гўшти қайласига узатилди. Шоҳ овқатни иштаҳа билан еб, оғзидаги бўлакни ютганидан сўнг яна деди:

– Қандай жойларни кўрдингиз, қаердан келиб, қаерга кетаяпсизлар?

Шундай деса-да, ўғли унга карвон ҳақида батафсил маъруза қилган эди. Карвонбоши гапирмасдан ўнг қўлини сийириб, кийимининг ич тарафидан қизилдан ясалган ва тош-қошлар билан безатилган ханжар чиқарди. Одатда, сафарга чиққанда ўзи билан ҳар эҳтимолга қарши бир неча ҳадя олиб юарди. Баъзан бундай ҳадялар карвонни ҳар қандай таҳликали вазиятдан халос этар, ортиқча гап-сўзларга нуқта қўярди.

У ханжарни узатиб деди:

– Шоҳ ҳазратлари, изн берсангиз, лойиқ бўлмаса ҳам, Сизга шу кичик ҳадямни тақдим қилсам. Сиз билан бундай тарзда кўришишимизни билмадик, бўлмаса, Сиздек шоҳларга лойиқ ҳадяларни ҳузурингизга келтирган бўлардик.

Шоҳ ҳадяни миннатдорлик билан қабул қилиб олди ва у тараф, бу тарафини кўриб, секин ёнига қўйди, аммо яна бояги саволини қайтарди.

Карвонбоши шаҳзодага айтган сўзларини яна қайта такрорлади:

– Шоҳ соғ бўлсин! Табриздан Бокуга, Бокудан эса Ганжага кетаяпмиз. Юкларимиз фақат қора ёғ тадоригидир. Султон ҳазратларининг амридир.

– Шунча қора ёғни нима қиласизлар?

– Шунчаки, бир неча йиллик эҳтиёжимизни тўлдирамыз, – бироз дудуқланиб қўшимча қилди. – Албатта, билсангиз, шоҳ ҳазратлари, Боқунинг қора ёғи битиб туганмас-ку! Аммо биз фақат дарёдан бир томчи келтирдик, холос. Қолганларни шоҳ ҳазратларининг ўз ихтиёрларидадир. Ундан нимага ишлатишни шоҳ ҳазратлари ўзлари яхши биладилар.

Аслида қарвонбоши ҳам Султоннинг шунча қора ёғни нима қилишини билмас эди. Бу фақат Уста Мурод ва Алп Арслонга маълум эди.

Шоҳ иккинчи саволни берди:

– Қайси бирингиз Султонни кўргансиз? – сўзига аниқлик киритди. – Яъни айтмоқчиманки, у билан алоҳида гаплашганингиз борми?

Қарвонбоши Уста Муродга қараб:

– Мен кўрганман, шоҳ ҳазратлари! – деб қўлини Уста Мурод томонга узатди. – Аммо Уста Мурод ҳам у билан кўришиб гаплашган.

Шоҳ бир қултум кийик ўтидан тайёрланган сувни ичди ва ўй суриб, яна гап бошлади:

– Жуда яхши. Тез-тез у билан кўришиб турасизми, Уста Мурод? Агар у билан кўришсангиз, демак, Султоннинг назари вожиб ерларнинг бирини бошқарасиз, лозим бўлган муҳим ишларни кўрасиз, бажарасиз.

Уста Мурод шоҳнинг ундан гап олмоқчи бўлганлигини тушунди. Шоҳ Фарибурз унинг шу ерга келишининг асосий сабабини билишни истайди. Энг катта найранг тўғрилиқдир. Асосий сирдан бошқа қолган ҳар бир иш шу ерда билишга муносиб ҳисоб эди.

– Шоҳ ҳазратлари! Мен Султоннинг оддий темирчисиман, силоҳ, отларга нал тузатаман, бузилган, синган қурооларни ясайман. Султонимизнинг вақти бўлганда темирчилик

устахонамга келадилар, ҳамиша ўз отининг налини тузатишимни айтади. Шундай вақтлардагина у билан гаплашаман, суҳбатлашаман, баъзан дунёнинг келиб-кеетишидан ҳам суҳбатлашамиз.

Шоҳ сирли тарзда кулимсиради ва яна бир саволни берди:

– Яхши, ундай бўлса, Султон ҳазратлари қора ёғ учун темирчини нега юборади?

Уста Муроднинг юраги шув этиб кетди. Ўзини қўлга олиб катъият билан жавоб берди:

– Шоҳ ҳазратлари! Қора ёғни Султон ҳазратларининг карвони билан юборишни карвонбошига бош вазир Низомулмулк буйруқ берган, – карвонбоши унинг сўзларини боши билан тасдиқлади. – Мен эса Султондан шуни хоҳладим, бу сафар карвонга мен ҳам қўшилсам, бориб бошқа мамлакатларни кезсам, бизнинг ҳунаримиз-санъатимизда нима янгиликлар борлигини ўз кўзим билан кўрсам дедим.

Мен умрим бўйи Гойча ва Табриздан бошқа ерларни кўрмадим. Билганларим эса устозимнинг ўргатгани. Энди кўрдимки, яхши ҳам келган эканман. Бокуда налнинг неча хил тайёрлашларини кўрдим. Уни кўп давомли бўлсин, ҳеч чиримасин деб қора ёғда урар эканлар.

Уста Муроднинг жавоби Фарибурзни у қадар қониқтирмади. Бу унинг тунд чехрасидан ҳам билиниб турарди. Аммо жуда чуқур кетишни ўзи ҳам истамади. Энди бу устани мажбурлаб, ундан гап олиш яхши иш эмасди. Бу Султоннинг қўшини, лашкари кўпми дея бошқа бир савол берди.

Уста Мурод бу савол билан таҳликадан қутулганини тушунди. Яйраб тилга кирди:

– Қўшин-лашкари сони-ҳисоби йўқ, шоҳ ҳазратлари! Халқ бир армиядир. Урушганда ҳамма урушади, урушмаганда эса ҳеч ким. Ўзи ҳам Оллоҳнинг йўлида, Ислом аҳкомида юради.

Шоҳ эринмай Муродни саволга тутарди. Яна бир савол берди:

– Султоннинг ҳозир қўшини қаерда, у қаерга ҳужум қилишни истайди?

У ўйламасдан сўзлади:

– Ҳозир Алп Арслоннинг қўшинлари Ани шаҳрининг яқинида. Кўп ўтмай уни тасарруфига олади.

Ферибурз таажжуб билан сўради:

– Нега шунчаки Ани? Мен биламанки, у шаҳар тижорат йўлининг устида жойлашган.

Мурод бир қултум мева шарбати ичди. Пиёлани ерга қўйиб, гапира бошлади:

– Масала шундан иборатки, шоҳ ҳазратлари! Ани шаҳрининг учдан бири мусулмон туркманларидан, учдан бири византияликлардан, учдан бири эса армани христианларидан иборатдир. Иш шу жойга бориб етдики, Византия императори бир қанча фикрларни асос қилиб олиб шаҳарга армани фуқарони ҳоким этиб тайинлаган.

Ана шу вақтдан бошлаб мусулмонларнинг куни қора бўлиб, ойни булутлар қоплаган. Ўз қавмидагиларга вазифа тайин этган бу армани ҳоким мусулмонларга зулм қилади, осади, кесади, бўлар-бўлмаста ерларини тортиб олиб, одамларни ўлдиради, қиз-келиндарининг номусига тегади, қул каби, жория каби христианларга сотади.

Бир сўз билан айтсам, у шуни истайдики, мусулмонлар Анидан чиқиб кетсинлар ва шаҳар фақат христиан шаҳри бўлсин. Туркманларнинг оқсоқоллари Султонимизга хабар юбориб, уни бу гаплардан хабардор қилдилар. Султонимиз ҳам сўз бердики, Аини яқин вақтларда ҳал этаман деб. Мана шунинг учун ҳам Алп Арслоннинг қўшини Ани яқинида.

Ширвоншоҳ унинг батафсил гапирганидан қоникқан бўлса ҳам, мусулмонларга қилинган зулмдан паришон бўлди. Юзини ўғлига буриб сўради:

– Бизнинг мамлакатда армани, ё христиан яшайдими?

Шаҳзода дарҳол жавоб берди:

– Хайрли, шоҳим, Ширвонда армани йўқдир, христианлар яшайдилар, аммо улар ўзларини албан туркманлари

ҳисоблайдилар. Қадимдан шу ерларда черковлар қурган, ибодатларини ўша ерда қиладилар. Тинч ҳаёт тарзида кун кечирадилар.

– Қорабоғдачи?

– Қорабоғда ҳам армани йўқ, у ерда ҳам албанлар яшайдилар.

Шоҳ навбатдаги саволни бера оларди. Аммо бундай қилмади.

У бир оғир гавдали темирчининг вужудига уйғун келмаган жуда нозик ва асил сиёсатчидек фикр юритганининг фарқига борди. Аммо қаршисида ўтирган бу одамнинг қадок қўллари ҳақиқатдан ҳам унинг темирчи эканлигидан дарак бериб турарди.

Шоҳнинг тикилиб қарашларидан “Бизда бундайлар нега йўқ” саволини берса бўларди. Яна фикрига куч бағишлади: “Бутун Салжуқ ҳукмдорларидан фойдаланиш керак. Янги дунё учун, ўғиз-салжуқ ҳукмдорларининг ҳукми уйғун келади.”

Хаёлидан яна “Бу туркманларнинг темирчиси бунингдек турфа фикр юритганда, ундан юқорилари қанчалик ақли бўлса” деган фикрлар кечди.

Ширвоншоҳнинг фикрга толиб қолиши ҳам Уста Муроднинг назаридан четда қолмади. Сўради:

– Билмадим, саволларингизга батафсил жавоб бера олдими ёки йўқми, шоҳ ҳазратлари?

Фарибурз ўрнидан турди. Ҳар икки қўноқ ва шаҳзода ҳам турдилар. Ва бу ҳолат қабул тугатганини, кетиш вақти етганини англатарди.

Меҳмонларни кузатар экан, шоҳ юзини Уста Муродга қаратди:

– Тамомила муфассал маълумот, жавоб олдим. Султонни кўрганингда менинг хоҳиш, истагимни унга етказа оласанми?

Аслида эса шоҳ Шомахига қайтганидан сўнг дарҳол Султонга чопар юборишни дилига туккан эди.

– Албатта, шоҳ ҳазратлари! Юборган ҳам соғ бўлсин, олиб борган ҳам омон қолсин.

Фарибурз ҳалитдан бери ўйлаганларини тилига чиқарди.

– Султон ҳазратларига етказгинки, мен унинг ёнидаман, нима ёрдам керак бўлса, қилишга ҳозирман!

– Бош устига, шоҳ ҳазратлари, етказаман!

“Овчи” овга чиқади, 2013 йил, декабр.

Ўша кун ҳарбий қисмда машғулотлар биров кеч тугади. Машғулотнинг асосий мақсади ёмғирли ҳавода уч соат овозсиз қолиб, жойида рақибига билдирмай, ҳаво шароитидан фойдаланиб, оддий душманни кутмаган еридан зарба бериб зарарсизлаштиришдан иборат эди.

Учинчи соат тугар-тугамас шартли душман объектлари йўқ қилинди. Командир махсус тайинланганларга миннатдорчилигини билдирди, кўрсатма берди, бор-йўғи икки соат вақтлари бор, бу муддатда кийимларини қуриштириб, ўзларини тартибга келтиришсин. Майор Мурод Мирзаевга эса алоҳида буйруқ берди:

– Майор Мирзаев, икки соатдан кейин кабинетда кутаман. Мурод ўнг қўлини қулоғининг ёнига олиб бориб:

– Бош устига, жаноб командир! – деди.

Икки соатдан сўнг Мурод командирнинг кабинетига вақтида етиб келди:

– Жаноб командир, буйруғингизга биноан...

Командир унинг охиригача маъруза қилишига имкон бермади:

– Кел, ўтир, Мирзаев!

Мурод ўтиргунга қадар телефоннинг қўнғироғи жиринглади. Командир телефонни кўтариб “Алло” деди, овоз эшитилган заҳоти дарҳол ўзини йиғиштириб, ўрнидан турди. Мурод ҳам ўрнидан турди.

– Эштаман, жаноб вазир!

Телефоннинг нариги тарафидан овоз эшитилди:

– Жаноб генерал, вазият қандай?

– Соғуомон бўлинг, жаноб вазир! Ноқулай ҳаво шароитида ҳарбий бўлимнинг жанговарлик қобилиятини йўқотиш мақсадида олиб борган машғулотларни битирдик. Шартли душман постлари асосий тайинланганлар тарафидан аъло даражада ўтказилди, “душман” асир олинди.

– Жуда яхши, жаноб генерал! Машғулотларни бир зум ҳам бўшаштирманг, – командир телефонда унинг истеҳзоли овозини ҳис қилди. – Суворов айтганидек: “Машқда ҳар қанча қийин бўлса, жангда шунчалик осон бўлади”. Тушунарлими?

– Албатта, жаноб вазир, худди шундай. Нуқтаси, вергулигача ҳаммасини тўғри айтдингиз.

Вазир тасдиқлади:

– Ҳа, худди шундай, Суворов тўғри айтган, аммо ўзимизникилардан ҳеч ким мисра келтирмайди. Масалан Нодир шоҳдан, Амир Темурдан, Шоҳ Исмоилдан... Эшитинг, Нодир шоҳ қўшини ҳақида нима деган: “Менинг қўшимини бир муштдир! Муштимни қаерга йўналтирсам, қўшимини ўша ерга кетади”. Биласанми, бу нима дегани, генерал?

Генерал бироз тўхтади.

– Бу, демак, армияда ғалабанинг асосий калити низоминтизом, тартибда дегани.

– У бўлган жойда машқлар жуда кўп бўлган, жанговарлик қобилияти ҳамиша юқори даражада бўлган. Нодир шоҳ Суворовдан тахминан олтмиш етти йил олдин Ироқда Янқиз тоғидан ошиб ўтиб, душманга орқадан зарба бериб ва бунинг натижасида бутун Ироқни қўлга киритган. Наинки, Ироқни, ҳатто Ҳиндистонни, Ўрта Осиёни ҳам ўзига тобе этган.

Агар Нодир шоҳ христиан бўлганида, дарҳол Суворовдан олдин у ҳақида ўрганарди, ҳарбий иш тарихида ундан мисоллар келтирарди. XIX асрнинг тадқиқотчилари уни Шарқнинг Наполеонига ўхшатардилар. – вазир фикрларини тугатиб асосий масалага ўтди.

– Бугун, булар тўғрисида қисқача айтганим шуки, Бизнинг ҳам шонли ҳарбий тарихимиз бор ва бу тарихни аскарларга, зобитларга билдириш лозим. Аскар ҳарбий тарихи билан ғурурланса, боболарига муносиб бўлиш учун қаҳрамонлик қилишни истади. Энди эса асосий масалага ўтамиз. Сизга бериладиган топшириқ уч кун муддатида бажарилиши шарт. Тушунарлими?

– Тушунарли, жаноб вазир! – генерал ўзини хотиржам ҳис қилди.

– Топшириқни кимга буюрасан?

– Майор Мурод Мирзаевга, жаноб вазир. Ҳозир ўзи ёнимда, амалиётнинг деталларини музокара қилмоқчи эдик.

Вазир унинг ечимини ўйлади:

– Ҳа, Арманистонда овоза бўлган “Овчи”ни назарда тутяпсанда, ечиминг яхши, аммо амалиётга бир ўзи кетмасин. – эсига нимадир тушгандек қулди ва яна сўради. – Менга қара, Мирзаев, “Овчи” тасодифан сенинг қариндошинг эмасми?

Генерал бироз тутилгандек бўлди, аммо дарҳол жавоб берди.

– Тўғри, жаноб вазир, биз деярли қариндошмиз!

Вазир телефон суҳбатини якунлади:

– Яхши, сизларга омад, аммо ёдингдан чиқарма! Уч кун вақтингиз бор.

Командир телефоннинг гўшагини қўйгандан сўнг эркин нафас олди, креслода айланиб, стаканга сув қўйиб ичди. Қўли билан майорга ўтириш учун ишора қилди. Муродга қараб деди:

– Ўзинг ҳамма гапни эшитдинг, вазир бизга уч кун муҳлат берди.

Мурод ҳали қайси амалиётга кетишини, қайси жойга юборилишини билмасди. Шунинг учун сўради:

– Командир, мен нима қилишим керак, шуни айтинг, амалиётнинг моҳиятини тушунтиринг.

Генерал хотирасидагиларни янгилагандек бўлиб, қўлини пешонасига тираб, гап бошлади:

– Вазир билан суҳбат, мени бироз чалғитди, – кулди. – Яна ишимизга ва бизга қўйилган топшириққа қайтамыз.

Шу пайт осмон гумбурлаб, чақмоқ чақа бошлади. Стол устидаги топографик харитани келтириб Мурод билан юзма-юз ўтирди. Харитани очиб, унинг қаршисига қўйди.

– Хуллас, топшириқ шундай. Мурод, душман тарафида икки махсус снайпер пайдо бўлган. Жуда гумонли, балки атайин ёллангандир. Тинч аҳолининг кўзини очирмайди, чироқ ёқишга қўймайди. Мол-ҳолини олиб кетиб, ташқи ҳовлига чиққанни ўлдиради. Бир сўз билан айтсам, уларнинг отгани отишмадагидек жойига тушади. Аскарларимиз ҳам саргардон, бошларини кўтара олмайдилар. Бизнинг снайперлар ҳам уларнинг қаердалигини тополмаяпти. Бир марта отишма бўлган жойга иккинчи марта отмайдилар. Жойини энг ками билан йигирма-йигирма беш метр масофага ўзгартирадилар

Камфуляжларига ҳам гап йўқ. Атрофдан, табиатдан ҳеч ажратиб бўлмайди. Аҳоли ва аскарлар орасида ваҳима кўтариляпти. Социал ношуд-кўппаклар маълумотлар жойлаштирадилар, армиямиз ҳақида салбий фикр яратадилар. Сенинг вазифанг уларнинг ерини ошкор қилиб, ишғол қилиш. Бирортасини асир ололсангиз, жуда яхши, келтира олмасангиз икковини ҳам йўқ қилинг. Мана шу ҳолат. Топшириқ тушунарлими?

– Тушунарли, жаноб генерал! – харитани кўрсатиб сўради. – Снайперларини қаердан отадилар?

Командир қаламини хаританинг юзида айлантериби бир нуқтада тўхтади.

– Қара, улар тахминан шу ерларда ҳаракатланади, аммо доимий ерлари йўқ, бир кўринишсиз адаштирувчи снайперлар.

Мурод харитага диққат билан қаради. Бошини силкитди:

– Мен бу ерларда кўп бўлганман, рельефи оғир, қоялик, ўрмон, ҳатто ғорлари ҳам бор. Бундан юқори томони кент,

гўё ҳовучнинг ичидагидек, ҳамма нарса ойдин кўринади. Табиий, кентдан пастда жойлашган сангардаги аскарлар ҳам ўша пайт назоратда бўладилар, – нимани билса, қўшимча қилди. – Аммо топшириқни бажариш мумкин. Армиямиз учун бажара олмайдиган топшириқнинг ўзи йўқ. Иншааллаҳ, бунинг ҳам уддасидан чиқамиз.

Командир “Омин” деди ва сўради:

– Кўрамиз, бошингда кўп режаларинг бор. Нима қилишни хоҳлайсан? Ўзинг билан неча нафар одам олиб кетасан? Балки иккисини ҳам, Нурланни, Мухутни ҳам қўшимча қиларсан.

Мурод эътироз қилди:

– Йўқ, командир, тўрт нафари етарли.

Сўнг планини генералга тушунтира бошлади. У тушунтирганда командир бошини тебратиб рози бўлганини билдирди, айрим муҳим маслаҳатларни берди. Мурод суҳбатни якунлаб, деди:

– Рухсат берсангиз тайёргарлигимни кўрасам, йигитлар ўртасида вазифаларни бўлишаман.

Генерал деди:

– Аммо ёдингиздан чиқмасин, сизнинг уч кун вақтингиз бор...

...Қиш. Қуёшнинг нурлари кўзгунинг устига тушганда, кўзгу порлаб ялтирайди. Аммо кўзгу бир ерда турмасди. Тинимсиз кезарди. Рубин қоянинг устидаги қарагайдан беш юз метр оралиғида кейинги бутазорни милтигининг бинокли билан кузатарди. .

– Жупен, Жупен, мени эшитяпсанми?

Рациядан овоз келди, ўзи француз тилида:

– Ҳа, Рубин, эшитаяпман, нима бўлди?

– Жупен, беш юз метр оралиғида, бутазорда кўзгу порлаяпти, у ерга бир қара.

Жупен унинг айтгани учун бутазорга дурбинда қаради, тўғри эди, икки кўзгу порларди, нур анча вақт қимирламай туриб, гоҳида ўнгга, гоҳи юқорига қалқиб турарди.

– Ҳа, кўрдим, охирги бутазор жуда ёрқин порлаганидан кўзимга ҳеч нима кўринмади. Бу нима бўлиши мумкин?

Жупен эътироз билдирди:

– Йўқ бироз сабр қил. Қуёш бизнинг тарафда, ҳали бироз уларнинг оптикасини ёритиб туради. Ярим соат кутайлик.

– Кутайлик, нимани кутамиз? Қараб кўр, менинг нишоним кўзгу оптикасининг ичида турибди. Отайми?

– Йўқ, отма, бу пистирма бўлиши ҳам мумкин, бироз кутайлик.

– Ара, ахир нимани кутамиз? – Рубин рацияда пичирлаб гапирди.

– Олдинда ўзимизникилар, орқада эса сизникилар. Уларнинг қурбонига айланишни кутамизми?

Рациядан овоз эшитилди.

– Унда бундай қиламиз. Сен отма, қайрағочдан тушгунимча вақт кетади. Ҳаракат қилиш эса сенинг турган ерингни билдириб кўяди. Мен отаман, сен эса бутазорни диққат билан кузат...

...Беш юз метр оралигидан уларни беш жуфт кўз диққат билан изларди. Бундан бир соат олдинроқ елкасидан бир ўқ отилди. Мурод уларнинг турган жойини тахмин қилди, бироқ ҳар икки снайпер қоя тарафдан ёки дарахтданми билолмади. Қарши тарафда ҳеч қандай ҳаракатни сезмади.

Ўлим даҳшати чўмган бир сокинлик эди. Милтиқларга овозини пасайтирувчи мослама қўйилганидан ўқ отиларкан ёлғиз уни тутуни кўринарди, холос. Бундай аҳволда кетса, “Овчи” уч кун қолиб, бир ҳафтада ҳам уларни топа олмасди. Бирдан ўқотардан чиққан тутунни кўриб, рацияда Нотиқ ва Бобекка топшириқ берди:

– Ҳозирлан, манимча, улар қояликда. Уларни қизиқтириб, тузоққа олиш керак. Ишга киришинг!

Рациядан овоз эшитилди:

– Хўп, командир!

Нотиқ ва Бобек кўзгуларнинг қопқоғини беркитиб пастга, юқорида қолган бутазорга эмаклаб-эмаклаб кетдилар.

Қолган уч нафарнинг кўзларига қуролдошларининг оптикаси тушмас эди, улар қарши тарафни диққат билан кузатардилар. Орада “Овчи” сабрсизлик қилиб ўзига-ўзи гапирарди: “Ҳа, бўл, ўт оч, нимани кутасан, қурбонлик ўз оёғи билан келади”.

Ўқ отилди. Кўзгунинг чил-чил синган овози эшитилди. Ҳар учаласи қоянинг устидан аввал чакнаш аралаш тутун чиққанини, кейин эса ҳаракатланаётганларни кўрдилар. Снайпер жойини ўзгартираётганди.

Мурод рацияда секин пичирлади:

– Биттасининг жойи аниқ, иккинчиси қолди. Нотиқ, қайси бирингизнинг кўзгунгизга ўқ тегди?

Жавоб келди:

– Меникига, командир.

– Қўй унда, Бобек давом этсин, сен эса турган жойингдан қимирлама. Турган жойингдаги буталар ҳам қимирламасин, – Мурод буйруқ берди.

Бироз вақт ўтганидан сўнг иккинчи кўзгу ҳам чил-чил бўлди. Бу сафар Мурод қайрағочдан тушган шарпани кўрди, аммо жойидан жилмади. Тезда буйруқ берди.

– Иккинчи снайпер ҳам дарахт устида. Қимирлаганини кўрмадим, жуда гумонли, у ўша ерда турибди. Бобек жойингдан жилма. Мен, Панжали, Муҳаббат орқадан, юқори тарафдан уларни зарарсизлантиришга ҳаракат қиламиз. Ишорамни кутинг, унга ҳаракат қилманг.

Уч нафари яширинган жойларидан чиқиб, бир километр оралиғидаги масофада тепага чиқа бошладилар. Энди жуда тез ҳаракат қилиш керак эди. Вақт энди ё ҳаётга, ё ўлимга тенг эди. Йўлнинг торлиги, буталарнинг тикани уларни тўхтата олмасди. Улар нима қилаётганликларини жуда яхши биларди...

...Иккинчи ўқ отилгандан кейин Жупен рация билан Рубенга деди:

– Ара, Рубен, иккисини ҳам йўқ қилдик. Бутазорда буталар қимирламапти. Бориб кўрсам, яхши бўларди.

Рубен рози бўлмади:

– Нима керак, Ара? Ўликлар жаҳаннамга кетсин!

Жупен эътироз билдирди:

– Ара, бундай дема, махсус снайпер кимни ўлдиришни билади. Бу одамга яна куч беради. Снайперчини ўлдириш биласанми, нима дегани? Қуролини қўмондонликка юборсак, айтиш мумкинки, маошимизни кўпайтиради.

Рубен унинг бу фикрига қўшилди:

– Тўғри айтасан, қуролларини юборсак, балки пулимизни оширадилар. Кечамиз, кундузимиз йўқ, берганлари пулга боғлиқ!

Жупен унга таклиф берди:

– Кел, бундай қиламиз. Мен бутазорга кетаман, сен эса турган ерингдан мени кузат. Қимирлаган жойни кўрсанг, ўт оч. Рация орқали алоқани узма.

Бу тарафдан овоз келди.

– Бўлди.

Жупен ўрнидан туриб қояликдан пастга тушиб, бутазор томонга илгарилади...

Қояликни дурбинда кўрган Нотик қимирлаётган ҳаракатни кўриб Муродга хабар берди:

– Командир, қояликдан биттаси эгилиб-букилиб биз томонга келяпти. Тез келиб қайтадиганга ўхшайди.

“Овчи” буйруқ берди:

– Биз бу ердагини зарарсизлантирганимизга қадар ҳеч нима қила кўрманг. Жуда яқин қолдик. Бироздан кейин унинг орқасида бўламиз. Иложи борича уни тирик тутинглар.

– Хўп бўлади командир!

Мурод йигитларни тезлаштирди:

– Тезроқ йигитлар, ўзингиз ҳамма гапни эшитдиларингиз.

Энди уларнинг ҳаёти бизга боғлиқ.

Улар кўзлаган жойга етиб келдилар. Панжали снайперининг оптикеси билан ёлғиз қайрағочдан душманини қидиришни бошлади. Бу тарафдан қайрағоч ёруғ кўринганлиги учун уни топиш қийин бўлмади.

– Командир, мен уни кўряпман. Буйруқ нима бўлади?

Мурод ҳам дурбинда қайрағоч тарафни кўрди, дарахтда снайперчининг ўтирганини кўриб, дарҳол буйруқ берди:

– Уни ерга тушир! Шундай қилки, ўлиги ерга тушсин. Чунки уларда ҳам рация борга ўхшайди. Агар биттаси сезиб қолса, ишимиз йўққа чиқади. Ҳа, Панжали, маҳоратингни кўрсат.

“Ўлганларимизнинг, яраланганларимизнинг қасдини олишинг керак. Айни вақти ўзи ҳам”. Муҳаббат ҳам ҳар эҳтимолга қарши қуроллари кўзларига олиб борди. Овозсиз оташ отилди. Қайрағочда ўтирган снайперчи ўзини дарахтга боғлаб қўйгани учун ерга йиқилмади. Ҳаракатсиз ҳолда дарахтга осилиб қолди.

Мурод дарҳол пастдагиларга маълумот берди:

– Нотиқ, Бобек, биттаси тайёр бўлди. Энди навбат сизники. Уни зарарсизлантиринг, бугун ҳаммаларингизни уйлариңгизга юбораман.

Нотиқнинг рациядан овози эшитилди:

– Бўлди, командир, аммо мени бир ҳафтага юборасиз.

– Сен уни ўйлама, Нотиқ...

Нималар бўлганидан беҳабар Жупен эҳтиёт бўлиб бута-зорга кирарди.

У Нотиқ ва Бобекнинг нишониди эди. Улар биттадан елкасига тушириб, уни тирик тутишни келишиб олишди.

Ўн беш метрлик масофада ҳар иккаласи кутилмаганда ўт очди. Армани нима бўлганини англаб олмасданоқ юзтубан ерга йиқилди. Нотиқ хабар берди:

– Командир, бу ҳам тайёр бўлди, манимча, тирик қолди. Қуrolсизлантиришга кетяпман.

– Нотиқ, эҳтиёт бўл! – “Овчи” ташвишланиб топшириқ берди.

Нотиқ снайперчига яқинлашиб, уни орқадан ўгирмоқчи бўлди. Шу вақтда арманининг қўлидаги гранатани кўрди. Армани унинг ҳалқасини чиқаришга уринаётганда қўлини очди. Нотиқ гўё мушукдек келиб, уни ён томонга йиқитди.

Бир зумда унинг кўзи-ўнгига янги туғилган боласи, севимли хотини келди. Бирдан баданидан иссиқ тер оққанини ҳис қилди. Граната парчалари унинг оёғини илма-тешиқ қилиб ташлаган эди.

Муроднинг рациядан овози эшитилди:

– У ерда нима бўлди, портлаган нима эди?

Бобек жавоб берди:

– Манимча, Нотиқ яраланди, командир.

“Овчи” дарҳол буюрди:

– Нотиқни кўтариб олиб, зудлик билан у ердан узоқлаш, эски йўлимизга қайт, биз ҳам ўн дақиқада етиб борамиз. Портлаш овозини эшитган ноҳақлар ҳозир галалашиб келадилар...

XVIII аср, Нодир шоҳнинг ўрдаси

Аҳмад подшо сарҳадининг кучли мудофаа чегарасини қурди, истехкомлар яратди, деворлар қурдирди ва атрофида узоққа юрадиган оғир тўпларга турадиган жойлар қилдирди.

Аҳмад подшо Бажилининг ҳеч эсига келмадики, Нодир шоҳнинг шундай бир амалиётни тайёрлай олади деб. Бу амалиётни ҳаётга татбиқ қилишини ҳам билмасди. Аммо Нодир шоҳ қонун чиқарди. Шу мақсадда шоҳ Муродхонни ёнига чақирди.

– Муродхон, сенга оғир бир топшириқ бермоқчиман. Демак, бу ҳал қилиниши мушкул бўлган топшириқ. Аммо биламанки, сен буни эплайсан, ёлғиз сен уддалайсан.

Муродхон қўлини кўкрагининг устига қўйди:

– Буюринг, шоҳим! Нимани амр этсангиз, бажонидил жойига қўйиб бажаришга тайёрман.

Чодир тепанинг устида қурилган усмонлиларнинг истехкомлари, орқасида эса тик қояли қорли тоғлар оппоқ кўринарди. У қўли билан тоғларни кўрсатиб сўради:

– Кўряпсанми қорли тоғларни? Қарагин, сен бу тоғларнинг Янқиз тарафидан кесиб ўтиб, истехкомга орқадан ҳужум қилишинг керак. Менинг топшириғим шу. Бажарасанми, шу вазифани?

Мурод боши қорларга бурканган тоғларга қаради. Энг ози уч минг беш юз метр унгуриликлардан иборат эди. Қўзини тоғлардан узмай гапирди:

– Жуда мушкул, аммо бажараман, шоҳим!

Унда “йўқ” сўзининг ўзи йўқ эди. Ўлимга ҳам юборсалар кетарди. Шу вақтда ҳам садоқатини, ҳам мардлигу жасурлигини кўрсатди.

– Бу истехкомда жами уч минг жангчи бор. Бу қўшин очик ердан ҳужум қилган ўттиз, қирқ минглик қўшиннинг ўрнини боса олади, – шоҳ ўзининг ўй-хаёлларини Мурод билан бўлишди, – Биз ҳам очик ердамиз. Қўшиннинг ярмиси илк ҳужумдаёқ қирилиб кетишини истамайман. Ҳали олдимизда бизни кўп жанглар, кўп ғалабалар кутяпти. Бунинг учун эса сенинг хизматинг керак. Сен буни эплайсан. Беш минг жангчини олиб, ўша тоғларнинг орқасидан ўтасан, қутилмаганда ҳужум қиласан. Сенга лашкарбоши ҳам қўшилади. Асосан тоғли ерда юрасан, тоғдан тоққа мушукдек тирмашиб чиқа оладиган жангчиларни танлаб ол. Бунга ҳам тайёрмисан?

Муродхон бош эгди:

– Хўп бўлади, шоҳим! Токи ҳазратим буйруқ берсалар, бас!

Шоҳ унинг жавобидан жуда мамнун бўлди:

– Ёдингда тут! Сенинг ҳаммаси бўлиб бир кун вақтинг бор. Эрталаб тезда, бомдод намозидан чиқиб, келаси куннинг бомдод намозига азон айтиладиган вақтига қадар у ердаги истехкомларда бизнинг байроқлар ҳилпираши керак, аскарларимиз намозларини ўша ерда ўқисинлар.

Мурод таажжубланиб сўради:

– Менинг измимда қанча вақтим бор?

– Жами бир куну бир кеча, – ҳазил аралаш гапирди Нодир шоҳ, – кўпми, йўқса?..

Ҳазил қилганига қараб Муродхон яхши тушунди, шоҳнинг бу гапи оддий гап эмас. Дарҳол жавоб берди:

– Шоҳим, бундан бошқа камайтирмасангиз етарли.

Айғоқчиларнинг маълум қилишича, қанча вақт ичида тоғдан ошиб, у томонга етиб бориш ва орқадан ҳужум қилиш кераклигини Нодир шоҳ ҳисобини олган. Қолаверса, шоҳ Муродхонга жуда ишонарди ва у биларди, бу жангнинг қаҳрамони, ёлғиз ва ёлғиз Муродхон бўла олади...

Саҳарга яқин эди. Бироздан сўнг бомдод намозига азон айтилди. Аҳмад подшоҳ Бажили истехкомида подшолар учун аталган кенг бир хонада ўтирарди. Намоз ўқиш учун жойнамозни олди, аммо намоз ўқигиси келмай, негадир дили жуда хира бўлди. Қаршисида Нодир шоҳ борлигини биларди, истехкомчилари шоҳнинг ҳужумларини осонлик билан даф қила олади, деб ортиқча хотиржамликка берилди. Аммо нимагадир ичида, кўнглида бир ғашлик борга ўхшайди.

Милодий тақвим бўйича 1638 йилда Усмонлилар ва Сафавийлар орасида боғланган ришта битими тузилгандан буён бу истехкомлар Ироқда жанубий-шарқ, жанубий-ғарбий ерларини ҳам назоратга оларди. Бу истехкомлар солинганидан то шу пайтгача ҳали бир марта ҳам душман томонидан забт қилинмаган эди. Ўзига жуда ишонган Аҳмад подшоҳ Нодир шоҳ шунчаки олдингидек оддий ҳужумга ўтади деб ўйларди.

Унинг фикрини маслаҳатчиси Ҳасан бейнинг саволи бўлди. Маслаҳатчиси ҳам уйқудан уйғонгач, рухсат олиб гапга аралашди.

– Подшоҳим, сизнингча нега Нодир шоҳ устимизга жанубдан келяпти, унинг учун шимол тарафдан келса, яхши эмасми?

Аҳмад подшоҳ бу ҳақда бир неча кундан буён ўйларди. У ўзининг ўйлари асосида шундай деди:

– Аввало, шимол йўли жуда узоқ ва кўп вақт кетади. Бу қадар кўп аскарни едириб-ичкизиш, кийинтириш, ниҳоят,

ҳамма нарсалар билан таъминлаш лозим. Иккинчидан, шимолда ҳозир жуда совуқ ҳаво ҳукмрон, бу эса Нодир шоҳга қийинчилик туғдиради. Учинчидан эса бу ердан Ироққа кириб, Бағдодда истиқомат қилиш осон. Янқиздан кейин Ироқ кенгликлари бошланади.

Ҳасан бей ўзидан мамнун бўлиб жилмайди:

– Нодир шоҳнинг буларни силлиққина қилиб ҳисобга олгани яққол кўриниб турибди, ёрдамчилари ёмон ишламас экан.

Подшоҳ Нодир шоҳни таърифлади:

– Мен сенга айтдим-ку, у Шарқнинг мўъжизасидир. Улар билан аслида ҳеч ҳам тўқнашишни хоҳламаган бўлардим.

Маслаҳатчи эътироз билдирди:

– Аммо Шарқнинг бу мўъжизаси бир неча ишларни ҳисобга олмабди-да.

– Нимани назарда тутяпсан? – подшоҳ у билан ҳисоблашмай савол берди.

– Бизнинг истехкомлардан ўта олмаслигини биламиз. Бир тарафдан истехком деворлари, бошқа тарафдан эса орқамизда табиий тошлар, чўққили қоялар бор бўлса.

Нодир шоҳ бу ерларга ўтишни истаса, қўшинининг учдан икки қисмини йўқотади, яъни Янқиз тоғларида уларни мурдадек сақлашга мажбур бўлади.

Бирдан Аҳмад подшоҳнинг эсига бир воқеа тушди:

– Сен нима дединг?

Ҳасанбей ўзини тийди:

– Нима дедим, подшоҳим?

– Сен бир тарафда нима, иккинчи тарафда яна бир нима дединг-ку?

– Ҳа, бир томонда деворлар...

– Йўқ, кейин нимани айтдинг?

– Айтдимки, бошқа тарафда табиий тошлар, чўққили қоялар, тоғ силсиласи.

– Чўққиси баланд қояларми? – подшоҳ ажабланиб сўради.

– Шундай, подшоҳим!

Аҳмад подшоҳ ҳаяжон билан маслаҳатчисидан сўради:

– Чўққиси баланд қояларга қўриқчилар қўйилганми?

Ҳасан бей ҳеч нимани тушунмади. У ишонч билан жавоб берди:

– Хайрли бўлсин, подшоҳим! Чўққили қоялар бизнинг орқамиздадир, уни қўриқлашга ҳожат йўқ.

Аҳмад подшоҳ жуда кучли ҳаяжон билан бақирди:

– Тез, тез Ҳасан бей, тез бўл! Биз, менимча, кечикдик. Энди англадимки, Нодир шоҳ нега бизга бу томондан ҳужум қилиш фикрига келган.

Айни шу вақтда ташқаридан қилич ва ўқ овози эшитилди. Ҳасан бей ирғиб ўрнидан турди:

– Нима бўлди, подшоҳим, бу қандай овозлар?

Подшоҳ ташвиш билан:

– Энди кеч бўлди, Ҳасан бей! – деди, – мен сенга айтдим-ку ахир, у Шарқнинг янги мўъжизасидир деб.

Шу пайт Муродхон қўлида қилич беш-олти жангчи билан ичкарига югуриб кирди. Аҳмад подшоҳ бунга ҳайрон бўлмаса ҳам, Ҳасан бей ўзини тамомила йўқотиб қўйди.

Аҳмад подшоҳ Муродхоннинг ўрнига жавоб берди:

– Биз кечикдик, Ҳасан бей! Булар қизилбошлар. Нодир шоҳ бизни қамал қилди.

Муродхон таслим бўлган усмонлиларни ўлдиришни хоҳламади. Шундай гофил ҳужумдан чорасиз қолган аскарларнинг ўзи озроқ ўқ узишди. Қолган қисмини эса озод қилиш мумкин эди. Шу сабабдан Аҳмад подшоҳга мурожаат қилди:

– Аҳмад подшоҳ! Истеҳком мудофаасидагиларнинг учдан икки қисми қирилди. Амр этинг, қолганлари таслим бўлсинлар!

Аҳмад подшоҳ ҳозирги ҳолатда мағлуб бўлганликларини тушуниб, Ҳасан бейга кўрсатма берди:

– Ҳасан бей, буйруғимни етказинг, байроқлар туширилсин, аскарлар қуроллари топширсинлар.

Ҳасан бей эътироз билдирмоқчи бўлди:

– Аммо подшоҳим...

Қуёш шафақлари кўрина бошлаганда Нодир шоҳнинг байроғи истеҳком қалъасининг устида ҳилпирарди.

2016 йил 1-апрель Асосий қисм

Хона эшиги тақиллади. Генералнинг шўх овози эшитилди:

– Кел!

Мурод ичкари кириб маъруза қилди:

– Жаноб генерал! Буйруғингизга биноан бригада командири, полковник-лейтенант Мурод Мирзаев етиб келди.

Генерал ўрнидан туриб у билан жуда самимий кўришди, ўтиришга жой кўрсатди, ўзи ҳам у билан юзма-юз жойлашди. Топографик харитани очди. Қаламини хаританинг устида юргизиб гап бошлади:

– Мурод, жаноб Али Бош Қўмондон ва жаноб вазир бизнинг олдимизга жуда муҳим топшириқни қўйди. Бугун жуда ҳам локал уруш бошланади. Ўзинг биласан, ўз номи билан уруш, бу, албатта, давлат сири. Буни ҳатто оиланга ҳам айтишинг мумкин эмас. Энди эса бу ерда бўлган ва бўлаётган ҳамма телефон қўнғироқларига жавоб берилмайди, яъни зарарсизлангирдик.

“Овчи”нинг кўзлари ёшланди. Юрагида “ниҳоят” деб чуқур нафас олди.

– Азалдан қилиниши лозим бўлган иш эди, бу командир, азалдан! Йигирма беш йилдан кўп вақт бўлди, халқ буни кутаётганди.

Генерал унинг сўзини тўлдирди:

– Азалдан керак эди ва ҳам бўлди, бу бизнинг ишимиз энди, – бармоғини юқори қилди.

– Биз ҳарбиймиз, бизга буйруқ ва вақт берилса, уни бажарамиз. Тушунарлими?

Мурод буйруққа бўйсуниб, дарров жавоб берди:

– Тушунарли, жаноб генерал!

Генерал сўзини давом эттирди:

– Сенинг бир батальонинг, – қаламини хаританинг устида юргизди, – бу кентга киради, йўл очасиз, армани аҳолисини шу йўл орқали Хонкентига кетишига шароит яратасиз. Айни замонда ҳужум қилган аскарларимизни қўллаб-қувватлаймиз.

Эсингдан чиқарма, батальонинг кирган кент ҳар томондан армани аскарларига қўриниб туради. Биз юқорини олгунимизча, сен юз нафар қисминг билан отишмаларга жавоб бериб турасизлар. Олдингда сенга берилган топшириқ, тушунарлими?

– Тушунарли, жаноб генерал! – У ўрнидан турмоқчи бўлди. Генерал қўли билан ишора қилди, керакли жиҳатларни ўтириб, билиб олишинг мумкин. Мурод столга ўтириб сўради:

– Жаноб генерал! Батальоним ҳақида яхши биласиз, ҳар ҳолда мен у ерда йўқман. Тўғри тушундимми, сизни?

Генерал унинг сўзларини тасдиқлади:

– Тўғри тушундинг! Бу амалиётда сиз бирваракайига бригадага раҳбарлик қиласиз, фақат батальон эмас.

– Командир, мен билан ҳамиша амалиётга чиққан, ҳар доим ўлим билан юзлашадиган йигитларга ҳеч нима демайманми? Бу менга ярашмаган иш бўлади, командир! Истайманки, менга ҳам рухсат берсангиз батальонга қўшилсам, – бироз тутилиб давом қилди. – Бир марта раҳматлик бобомга сўз бергандим, арманилардан бир қарич бўлсаям тупроқларимизни қайтариб оламан. Мурод бобомнинг руҳи шод бўлсин. Аллоҳим уни раҳмат қилсин! Қирқ саккизда жони узилди, аммо ватанидан чиқишни истамади. Ўз еримда улар қўллайдилар. Бригадани муовиним бошқаради, яна сиз ҳам борсиз. Ҳамма иш сизнинг назоратингиз остида бўлади. Командир, бу хурсандчиликдан мени маҳрум этманг!

Генерал “Аллоҳим мададкор бўлсин” дея уни йўлга кузатди:

– Мени тўғри тушун, Мурод, – бармоғини юқори қилди. – Бу менинг буйруғим эмас, жаноб вазирнинг буйруғи. Бригада командири бу ерда қолади. Уруш вақти асир тушсанг, биласанми қандай шармандалик бўлади. Арманилар ҳар ерда жар солиб юрибдилар, – у қўли билан “Овчи”га ўтириш ишорасини қилди, аммо Мурод ўтирмади. – Беш бригада командири асир олдик ҳам дейлик. Бу амалиётда тўрт тарафингиз душман билан ўралган бўлади. Сиз аскарларга оғир техникаси билан қарши чиқасизлар...

Муроднинг қайсарлиги тутди. Ақлига келтира олмайди, бу урушда бир ўзи иштирок этмаса. Хаёлида шу уруш жонланди. Аскарларини, дўстларини яраланганини, кимнидир шаҳид бўлишини тасаввур қилди, қалби ўртаниб кетди. Командири гапирарди, у эса хаёлига эрк берганди. Фикрини тўхтатиб ўктам овози билан деди:

– Жаноб генерал! Мен асир тушиш нелигини билмайман. Агар шундай бўлиб қолса, охирги гранатамни ўзимда портлатаман. Ўлишим мумкин, йигитлар ҳам ўлсак ўламизки, аммо асир тушмаймиз. Бу шараф ва номус масаласи. Бу кунни мен тўрт ёшимдан буён кутаман.

– Яхши тушун, Мурод, бу вазирнинг буйруғи. Мен буйруқни буза олмайман. Буйруқни у берган, фақат уни ўзи ўзгартириши мумкин.

“Овчи” давлат телефонида ишора қилди:

– Бўлмаса жаноб вазирга қўнғироқ қилинг, вазиятни унга тушунтиринг, – у охирги усул билан қўлини ёйди. – йўқса, Аллоҳга онт ичаманки...

Генерал асабийлашди:

– Бўлмаса, бизнинг олдимизга шарт қўясанми?

– Тўғри, жаноб генерал! Ҳеч бир шарт қўймайман, – у мулойим, аммо қатъий жавоб берди.

– Агар бу амалиётда иштирок этмасам, ҳарбийдан кетаман. Амалиёт ўтгандан кейин аризамни ёзаман.

Генерал унинг феъли қайсарлигини биларди, унинг ватан учун чексиз хизматлари бор. Ўн йил ичида тўртта медал олган. Иккитаси “Шарафли хизматига кўра”, иккитаси эса “Ҳарбий хизматдаги аъло фаолияти учун” орденлари эди. Яна унда учта “Юбилей” медали ҳам бор эди. Бошқа тарафдан эса командир уни яхши тушунди, агар Мурод амалиётга бормаса, фикри-зикри аскарларининг ёнида бўлади, бу умумий бошқарувга халақит бериши мумкин.

– Яхши, – деб оёққа турди ва вазирга телефон қилиш учун аппаратга яқинлашди. Гўшакни олди.

– Кўрамиз, жаноб вазир нима дейди?

Телефон гўшагидан овоз келди:

– Алло, жаноб корпус командири! Салом! Вазият қандай? Тайёргарлик тугадими? Нима тушунмовчиликлар бўлса, бир бошидан айт, шахсан менга қўнғироқ қил. Бу уруш Озарбайжон армиясининг кучини, салоҳиятини бутун дунёга кўрсатади. Арманилар ўзларича уруш чўзилса, Озарбайжон армияси бутунлай чорасиз қолади ҳамда аскарларимиз, қуrollаримиз, ерларимизни олиб, бир қаричини ҳам уларга қайтармаймиз деб ўйладилар.

Генерал маъруза қилди:

– Ҳамма иш жойида, жаноб вазир! Ҳамма тайёргарликлар тушунарли. Жангчиларимизнинг аҳвол-руҳияти яхши. Али Бош қўмондон буйруқ берса, Еревангача кетадилар. Аскарларимиз ва халқ бу дами йигирма икки йилдан буён кутади.

Вазир қўшимча топшириқ берди:

– Бу аҳвол-руҳиятни охиригача сақлаб туриш керак, генерал. Арманилар тушунсин, билсин, улар билан фақат Озарбайжон армияси эмас, халқи ҳам кураш олиб бормоқда.

Корпус командири тараддудланиб гапирди:

– Ишимизда бироз муаммо бор, жаноб вазир?!

Вазир овозини бироз қириб, ўқтамлик билан деди:

– Бу ишда муаммо бўлиши мумкин эмас. Нима бўлди, қандай масала эди?

– Жаноб вазир! Бригада командири Мурод Мирзаев

амалиётга шахсан ўзи иштирок этишини талаб қилаяпти. У айтаяптики, у жойларни яхши билар экан.

У ерга кетаётган йигитлар билан тегирмонга бирга кириб, тирик чиққанлар. Иштирок этган амалиётларда ҳамиша муваффақият қозонган. Ҳамда у яна айтаяптики, бу унинг шарафли масаласи экан. Аммо унга нима деб жавоб беришни билмайман, сизнинг буйруғингизни ҳам унга тушунтирдим. Яна қўймапти.

Телефондан жавоб келмади. Кўриниб турибдики, демак, вазир ўйлаяпти. Бу бир зумлик сукут Муродга соатлардек узун туюлди. Ҳаёли тез суръатлар билан ўша кунга – бобоси Фарзалининг айтиб берган фожиали ҳаётини ҳикоясига қайтди.

Бобосининг ғамли кўзлари, қайғули сиймоси кино лентасидек кўз-ўнгидан ўтди. Қўллари қалтирарди, бу унинг ҳаёжонидан эди. Ниҳоят телефонда вазирнинг овози эшитилди:

– Яхши, нима дейман, бўла қолсин! Агар умумий ишимизга хайр келтирса, майли борсин, лекин... бу хусусий топшириқнинг бутун масъулияти сизнинг жавобгарлигингизда, жаноб генерал! Муваффақият!

Генерал телефон гўшагини жойига қўйганидан кейин кўзларида ташвиш кўринди. У Муроднинг юзига қарашни истамди. Муроднинг хоҳиши ҳал бўлганди. Қувончдан гўё учишда қаноти бордек.

* * *

Гуллибейим уйқудан сапчиб уйғонди. Тушида аралаш-қуралаш рўёларни кўрганди. Юрагига шубҳали фикрлар келди. Кичик ўғли Сулаймон Ҳазар¹да ишларди. Денгизда кучли тўлқин бўлганда саҳарга қадар ухлай олмасди. Эри Телманга ҳадеб Сулаймонга кўнғироқ қилинг деб холи жонига қўймасди.

¹ Ҳ а з а р-Каспий денгизи.

Бундан бир неча йил олдин у ишга бормаганида “топасиз, унга нимадир бўлган” деганди. Ўша пайтда Телманинг аҳволи танг бўлиб, ўғлига телефон қилишни хоҳламас эди. Ота гапириб-гапириб унинг буйруғини бажарди. “Эй онаси, Сулаймон ишда эмас, Ширвонда уйида ухлаб ётибди. Сени кўрган тушларинг чоллардай бўлди, энди ёта қолайлик”, деганди.

Шундай ҳолатда Гуллибейим қурбонлик сўйдириб, етти кишининг уйига садақа қилди. Муроддан эса кўнгли тинч эди. Биларди, у ҳарбий, аммо нима ишлар қилишини аниқ билмасди. Мурод ўз иши ҳақида ҳеч ҳам гапирмасди.

Онаси ҳар сафар сўраганда, у: “Эй онажон, жуда қўймайсизда, фалон ишлар билан машғул бўламан. Яна сўрайсиз, фалон ишининг ўзи нима? Мен ҳам айтаманки, у-бу ишлар. Сиз яна сўрайсиз, у-бу ишларинг нима деб?”

Кейин эса кулиб, онасини қучоқлаб қўшимча қиларди: “Айтаманки, бу ҳарбий сир”.

Гуллибейимнинг бу кеча уйқуси қочиб кетди. Тушида унинг Муроди денгиз қирғоғида оёқ яланг юрганмиш.

Денгиз сувлари унинг оёқларини ювар эмиш. Мурод эса онасига ўзига хос табассуми билан кулиб қарар эмиш. Шу пайт оёғига синган шиша парчаси кирибди. Мурод эгилиб оёғига ботган шиша парчасини олиб ёнига қўйибди. Оёғидан қон оқса ҳам Мурод кулиб турган эмиш.

Гуллибейим ўғлидан аччиғланиб:

– Сенинг қачондан буён бир жойинг жароҳатланса, қон чиқса кулиб турасан. Нега? Кўп болалар қонни кўрсалар оҳ-воҳ қилишади, ўзи баданингда чандиқ бўлса, сенинг жонинг оғрийдими?

Мурод жилмайиб жавоб берарди:

– Инсон ўзини оғриқларга алмаштирганда оғриқ бўлмайди, она. Мен бундай оғриқларга кўпдан буён ўрганганман.

Шу пайт денгиз тарафдан кучли шамол эсибди, қум тўфони бошланибди. Қум тўфони Муроднинг атрофида айланибди. Бироздан кейин Мурод кўринмай қолибди.

– Ай Телман, уйғонсангизчи, Муродни тушимда кўрдим. Оллоҳим охирини хайрли қилсин. Туринг, унга бир телефон қилинг, боламдан бир хабар олинг...

Телман кўзларини ишқалаб-ишқалаб камоднинг учидаги лампани ёқди. Соатга қаради, ишлаётганди.

– Ай онаси, соат тўрт бўлибти, туриб телефон қилайми, нима дейман? Онанг туш кўрди, шунинг учун телефон қилдим дейманми? Бир озгина чида, барвақт кўнғироқ қилсам, ўғлинг хавотир бўлади. Ўйлайдики, отамга ёки онамга бирор кори-ҳол бўлган деб.

Чироқни ўчириб, ёнбошга чўзилди.

– Бўлди, ёт, онаси. Эрталаб ўзим кўнғироқ қиламан.

Эри “ухла, ёт” деса ҳам Гуллибейимнинг кўзига уйқу келармиди, ҳеч ҳам? Юраги жуда нотинч. Ҳаловатсизлик ичида қоврилган она саҳарга қадар кўз ёшлари билан ёстиғини ҳўл қилди.

* * *

Физза ҳам бу кеча туш кўрди. Тушида Мурод ой-юлдузли уч рангли байроқни баланд жойга қадаб қўйди. Байроқ ҳилпираса, у севиначи, жилмаярди. Уч рангли байроқ гўё денгиздек тўлқинланарди. Шу пайт байроқнинг ўртасидан Озарбайжон харитаси чиқармиш. Байроқнинг остида Мурод кўздан ғойиб бўлибди...

Физза кўзларини очди. Ўзини беҳаловат ҳис қилди. Қўли билан юрагининг устини уқалади. Туриб ташқарига чиқди. Стаканга сув солиб, бир қултум ичди. Кейин болаларнинг хонасига кириб чироқни ёқди, уларга қаради. Нурланнинг усти ҳар доимгидай очиқ эди. Қизи Денгиз эса оёқларини қорнига босиб ётарди.

Физза уларнинг устини ёпиб меҳмонхонага қайтди, деразининг рўпарасига борди. Болаларига қараб ўйга толди, ваҳимадан тезда қутулса эди. Буни талаба бўлганида Тибб Университетида синаб кўрган. Инсон бир ўйу фикрдан қутулиш учун бошқа бир ўйу фикр ҳақида ўйлаши керак.

Аммо у ҳар қанча уринса ҳам бўлмади. Бутун борлиғи кўрган тушида эди. “Майли, ўтиб кетади”, деди ўзига. Энди уйқуси қочган, ухлай олмасди.

Даҳлизга чиқиб жийдадан бўлган ўтинни ёндирди. Кўзларини ёнаётган оловга тикди. Ҳар ҳолда бу олов секин-секин жонига оро кирди. Чой ичгиси келди. Жийданинг чўғи сўнгач, ётоқхонасига кирди. Чўзилиб, кўзларини шифтга тикди.

Кун бўйи ўзига келолмади. Шунчалик ҳорғин эдики, даҳлиздаги бир икки идишни ҳам қўлидан тушириб синдирди. Аммо буларнинг ҳаммасига сабр қилар, асабийлашмасликка уринарди. Болаларининг ёки бошқаларнинг унинг тинч эмаслигини, асабийлашганини кўришни истамасди. Ўз дардини ўзи ютди.

Атрофидагиларга эса ўзини бахтиёрдек тутди. У энди ортиқ бундай туролмас эди. Ҳарбийнинг хоними, эри каби фавкулддаги ҳолатда яшарди. Бундан у мамнун эди. Тушдан сўнг унга қўнғироқ бўлди. Бутун у ҳеч бир қўнғироққа жавоб бермади. Телефон мониторингининг юзига боқди. У ерда Муроднинг номи ва номери ёзилган эди. Севиниб тутгани босиб “Алло” деди.

– Яхшимисан, жоним? – Муроднинг соғинч ва ҳаяжонга тўла овози эшитилди. Уларга бугун қўнғироқ қилишга рухсат берилган эди.

Физзанинг бўғзида жуда оғир бир юк босиб турарди.

– Оллоҳга шукур! Овозингни эшитиб жуда яхши бўлдим. Неча кун бўлди, қўнғироқ қилмадинг... Қўрқдим, бошингга бирор ташвишли иш тушдими деб, – Физза тушини унга айтгиси келмади.

Мурод унинг саволларига жавоб бермади.

– Арслоним, Финдиғим қандай? – ўғлини “Арслоним”, кизини эса “Финдиғим” деб эркаларди.

– Яхши. Денгиз ҳар кун сени уйқусида чақиради, – Физза тушундики эри савол бериб чалғитяпти. Гапни чўзмади. – Мурод...

– Ҳа, жоним!

– Биладан, гаплашишга ҳам, қўнғироқ қилишга ҳам вақтинг бўлмайди ёки сенинг ҳарбий бўлимингда бу мумкин эмас. Қурбонинг бўлай! – хотини озгина қолди ёлворишга. – Мен шуни айтаманки, қўнғироқ қил, ҳеч бўлмаса бир смс юбор. Бўлмаса фақат “С” ҳарфини ёз, бу менга етади. Мен борлигингни ҳис этсам бўлди.

Мурод унинг қалбини тирнашни истамади:

– Бош устига жоним! Хавотир бўлма, яқинда кўришамиз. Гаплашиш лимитим тугаяпти. Мен учун ҳам болаларимни ўпиб қўй, мени ҳам...

– Ростданми, яқинда чиндан кўришамизми?

Мурод ишонч билан жавоб берди:

– Албатта.

– Физза қаноатланди:

– Яхши, Муродим, ўзингни эҳтиёт қил!

Мурод ҳазиллашиб деди:

– Мен ўзимни аясам, менинг оиламни, тупроғимни, ватанимни, давлатимни ким қўриқлайди? Яхши, жоним, соғ бўл, кўришгунча.

Телефон ўчди. Физзанинг юраги қаттиқ сиқилди. Эри билан гаплашган дақиқаларининг асло тутамаслигини истади. Муроднинг овозини бир эшитса, тўйиб нафас олгандек бўлади. Телефонга қаради. Экран қоп-қора эди. Ўзини болаларинг хонасига отди. Яхшики, улар ёнида эди...

* * *

Апрель урушлари бошланди. Жаброил ва Татардан айна вақтда душман истехкомига тинимсиз артиллерия-ракета оташлари ёғиларди. Армани истехкомидаги аскарлар нима рўй берганини тушунмас, қочиб-қувиб хужум қилардилар. Бомба ва ракеталар аниқлик билан истехкомларни урар ҳамда орқада жойлашган зирҳли техникани ишдан чиқарарди. Зобитидан тортиб аскаригача ҳаммасининг юзида ҳайронлик тўла савол бор эди:

“Уруш бошландими?”.

Озарбайжон армияси душманни тайёргарликсиз қўлга туширарди. Ракеталар уларнинг озиқ-овқат, алоқа тизимини ишдан чиқарарди. Ҳатто иш шу даражага етиб бордики, истеҳкомдан қароргоҳгача қўнғироқ қилиб нималар бўлаётганини аниқ айта олмай қолдилар.

Истеҳкомлардан, қароргоҳлардан қоча бошладилар. Ҳозир уларни фақат бир иш қизиқтирарди. Истеҳком ва қароргоҳлардан қанчалик узоққа кетса, бир қадар жонини сақлаб қоларди. Армани аскарлари Озарбайжон армиясининг ракеталаридан, артиллерия бомбаларидан бошларини яширишга жой қидириб қолди. Ҳамма жой ўқ-олов овозига тўлди, бу овозлардан қулоқ битиб қоларди.

Ҳалиқўшинлар ҳужумга қўшилмаган, аммо ҳар жойда ташвиш, ҳаяжон бор эди. Тез фурсатда ўлган, яраланганларнинг сони юздан ошди. Ҳамма бир-бирига кичқирарди:

– Қоч, қоч жонингни қутқар, турклар келяпти, ҳеч биримизни соғ қўймайдилар.

Истеҳкомларнинг бомбардимон қилиниши бир жойга бориб етганда, арманилар телефон алоқасини тиклашга, бўлган талафотлар ҳақида маълумот беришга уриндилар. Ҳайҳот, алоқа йўқ эди. Алоқа воситаси буткул ишдан чиққан эди. Бошларини қаерга уришни, нима қилишларини билмай қолишди.

Иккинчи бомбардимондан сўнг истеҳкомларда ҳеч ким қолмади. Ҳатто шундайлар ҳам бор эдики, қуроқларини ва узун этикларини ташлаб қочишарди. Ярадор бўлганларга эса ҳеч ким ёрдам бермасди. Армани характери бу ерда ўзини намоён қилди. Ҳар ким ўз хоҳиши билан турли томонга қочди. Сангарда фақат ракеталарнинг зарбасидан яширинганлар қолди.

Арманилар оташ кесилгандек бўлганда туриб қочса бўлади деб ўйлашарди. Аммо қочаётганларида уларни ҳам ракета, ҳам бомба парчалари илма-тешиқ қилиб юборарди.

Озарбайжон жангчиларига иккинчи буйруқ берилди:

“Олға! Олға, арслон аскарларимиз! Энди ҳамма нарса сизларга боғлиқ. Лолатепа ва Талиш тепалигини олмагунча орқага қайтиш йўқ! Олға!”.

Зирҳли техникаларнинг моторлари ишга тушди. Моторларнинг қутқуси арманиларнинг, ҳатто орқадаги қисмларигача эшитилиб турди.

Кўп ўтмай озар аскарлари ҳар икки тепаликни қўлга олди. Йўқотишлар энг кичик даражада эди. Душманнинг кўп сонли қурол-аслаҳаси қўлга киритилди.

Хужум шу қадар жадал суръатда эдики, армани аскарларининг қочиши уларнинг аввалги кентларда яшаган аҳолисини, сўнгра Хонкентида, ундан нари Еревандагиларни ҳаяжонга ва ташвишга солди. Кентларнинг аҳолиси қочинглар, турклар келяпти деб бир-бирига хабар берарди. Аҳоли бўлиб қолганлар кимнинг машинаси бор бўлса машинада, араваси борлар аравада, ҳеч нимаси йўқлар елкасига борини олиб Хонкентидан чиқиб кета бошладилар.

Ҳарбий раҳбарият яхши билардики, бу тепаликларни олиш биринчи вазифа бўлса-да, асосий мақсад эмасди. Асосий мақсад шундан иборат эдики, қўлга олинган тепалик қўриқланиши, сақлаб қолиниши шарт эди. Шу жойга ўрнашиб олиб, бошқа акс-хужумларни қайтариш учун бу ерда шароит яратиш керак эди. Бу қилиниши керак бўлган ниҳоятда муҳим иш эди.

Армани қўмондонлиги шуни билардики, қўлдан берилган тепаликларни дарҳол қайтариб олиш керак. Бунинг сабаблари бор эди. Улар бу тепаликларни қайтариб олиш, биринчидан, Озарбайжон армиясида руҳий юксалиш қалқиб чиқмаслиги ва армия бошқа ерларни ҳам озод этиш фикрига келмаслиги учун эди. Иккинчидан, Озарбайжон иқтидори халқнинг бутунлай қўллаб-қувватлаши оқибатида Арманистон ҳокимияти назардан тушиб, армиядаги порахўрликлар, коррупция натижасида вазиятнинг нима билан тугаши аниқ эмас эди.

Учинчидан, бу Озарбайжон тарафининг жуда кучли халқаро ҳамкорларига дастак, баҳона бўларди. Масалани гўёки сулҳ йўли билан ҳал этишни истаган давлатларга “мен ерларимни уруш йўли билан озод қила оламан” деган хабар юборилади. Бу сўзлар агар мавқелар ортга қайтарилмаса, Озарбайжон тарафи ўз шартларини қўйиб ташларди.

Ҳар икки тараф буни яхши тушунарди. Бир тараф бу ҳужумнинг қаршисига чиқиб, қайта ҳужум билан йўқотганларини қайтариб олиш, вазиятни аввалги ҳолида сақлаш, бошқа тараф эса, бу муваффақиятларни давом эттириш фикрида эди.

Озарбайжон армияси шу ишларни бажарди. Олинган тепаликларни қўриқлаш, энди душманнинг орқа томонида парокандалик яратиш, бўлган ҳужумдан қочган аҳолини тинчлантириш ва қаерга жойлаштириш ҳақида ўйлаш лозим эди.

Мурод юз нафардан иборат бўлган махсус тайёрланган гуруҳни вазирнинг вазиятига қараб сақлаб турарди. Уларнинг кийимларини табиат рангидан ажратиб бўлмасди. Асосан, енгил қуроолар билан қуроолланган эдилар. Кичик ҳажмли автоматлари, кўп патрон кетадиган тўппонча, граната, мина, бир неча пулемётлари ва танкурарлари бор эди.

Йигитлар ҳеч нимадан чекинмас эди. Биринчи маротаба бундай амалиётга кетаётганди. Аҳвол-руҳиятлари жуда баланд эди, ғалаба қозониб, қайтиб келишларига амин эди. Борган жойларида ғалаба қозониб, яна бошқа тадбирга кетардилар. Ҳеч бирининг юзида ҳаяжон аломати йўқ, чунки нима учун урушга келганликларини яхши биларди.

“Овчи”нинг қулоғидаги рация хириллади, сўнгра тиниқ овоз эшитилди:

– Мурод, тайёرمىсизлар?

“Овчи” жавоб берди:

– Лаббай командир, тайёرمىз!

– Жуда яхши! – Генерал унинг овозидан тушундики, бу вазиятда унга таъкид қилиш шарт эмас. Энг яхшиси

берилган топшириқни бир марта яна такрорлашдир. – Мурод, энди ҳар бир иш сенинг бўлинмангга боғлиқ. Талиш тепалигининг қўлимизда қолиши учун қўлингдан келгани ва ҳатто келмаганини ҳам қилишинг керак.

“Овчи”нинг тиниқ ва сокин овози эшитилди:

– Хавотирланманг, командир! Ўн дақиқадан сўнг кент атрофида амалиётни бошлаймиз. Ўша пайт ҳамма жиҳозларимиз ўчирилади. Иншааллаҳ, бир неча соатдан кейин ўзим сизга маъруза қиламан.

Генерал: “Аллоҳ йўлингизни очиқ қилсин”, деди...

...Тепаликнинг асосий қароргоҳи шу кентда жойлашган бўлиб, тўрт тарафига назоратчи постлар қўйилганди. Кентнинг ҳар жойида олдиндан билганларидек назоратчиларни орадан олиб ташлаб, клубда жойлашган қароргоҳни босиб олиб, тинч аҳоли учун йўл очиб, уларни Хонкелди тарафга йўлга солиш лозим эди.

...Назоратчи постларни ишғол қилиб, қўл олиш қийин бўлмади.

Кечанинг қоронғулигидан фойдаланган махсус гуруҳлар бу кентда арвоҳ каби кезарди. Қаршисига чиққан армани аскарини қуролсизлантирар ва клуб томон илгариларди. Ҳали бир дона бўлса ҳам граната отилмади. Мурод “рациялар ишга тушсин” деган буйруқни берди...

Қароргоҳ сифатида фойдаланилаётган клубда тўрт арман зобити жойлашган эди. Қаршиларидаги столда тузланган бодринг ва бир неча консерва банкиси бор. Зобитлар ўтириб, тут ароғидан роса ичиб, Озарбайжон армиясининг ҳужумларидан гапириб, ниманидир музокара қилишар, орада баҳслашиб ҳам қўйишарди.

Эшик оғзида икки армани аскар қўриқчилик қилиб турарди. Махсус гуруҳ уларни қийналмасдан орадан олдилар. Мурод тўрт аскар билан оёқ учида ичкарига кириб даҳлизга суянди ва арманиларнинг суҳбатини эшита бошлади.

Армани майори қўли билан столнинг устига қаттиқ-қаттиқ уриб, қичқирди:

– Ара, сизга айтаман, турклар бизнинг тепаликка келиб чиқа олмайди. Биласанми, нега?

Ундан бир поғона паст даражали капитан савол берди:

– Нимага келолмайди? Улар энди биздан анча кучли. Хоҳласалар, Еревангача кириб келсин. Ҳали мен уни Нахчивондан ҳужум бўлиши мумкинлигини айтмадим, буни ҳам жуда осонликча қила олади, – у қўли билан столнинг устини чертди, – Ҳайф, вақтида Нахчивонни бу турклардан тортиб ололмадик, эссиз, жуда ҳайф!

Майор унинг айтганларига тайинли фикр билдирмасда стаканга ароғ қуйиб бир нафасда ичди, башарасини буриштириб, ундан кейин гапирди:

– Айтдим-ку, келиша олмайди деб, чунки руслар қўймайдилар. Улар бизнинг орқамизда тоғдек турибдилар.

Лейтенант қўлларини силтаб ташлади:

– Ара, руслар деб жуда хотиржам бўлма! Бизга эски қуроллари берадилар, туркларга эса энг замонавийсини.

Майор истеҳзо билан кулимсиради:

– Сен нимани билардинг? Руслар бизга қулолининг устидан пул ҳам беради. Ара, маошларимизни биласанми, Еревандан оламизми? – бош бармоғини эътироз шаклида кўрсатди. – Тўғри, тўғри! Москва Ереванга пул беради, Ереван эса бизга, аммо Бокудан кўп пул оладилар. Бир, ара...

У бўш стаканга, сўнгра лейтенантга қаради. Лейтенант унинг нима демоқчилигини тушунди. Ароғ шишасини келтириб яна бўш стаканларга ароқ қуйди.

Майор ароқни бир зумда ичиб, сўзини давом этди.

– Бир, ара, бу турклар қуён каби кўпаядилар. Нима қиладилар, билмайман. Биз озчиликмиз, улар кўпаяверадилар, – нимадир эсига тушди, шекилли, қўлини столнинг устига тиради. – Бир нарсани айтаман. Турклар бу ерга кела олмайди. Бу ерга келиш учун аввал тепаликни олишсин.

Майор ҳақоратли бир-икки сўз айтди.

Мурод ҳақоратга чидаб туrolмади ҳамда вақтини бу арманининг чиранишига сарф қила олмасди. У тўғрисида

қўйилган биринчи босқични битираётганда эшикни очилиб тўрт нафар офицер ичкарига кирди ва тоза армани тилида гапирди:

– Нега кела олмайди, аммо бу ерлар бизнинг ўз тупроқларимиз. Вақт келади Ереванга-да етиб борамиз. Бунга ҳеч шубҳа қилманг.

Офицерлар бирма-бир тўрт арманининг бошида пайдо бўлди. Армани зобитлар худди туш қўраётгандек эди. Майор кўзини ишқалади, ўзини силкиди, қўрганлари тушими, ё ўнги. Панжали майорнинг бошига тирсаги билан бир уриб бақирди:

– Эй, армани, уйғон! Ухлаганинг йўқ, туш ҳам қўрмаяпсан. Жонингни суғуриб олишга келдик.

Зобитлар нима қилишларини билмасдан энди ўзларига кела бошладилар. Капитан қўлини пистолети томонга отиб бақирди:

– Ара, ҳали! Булар турклар. Турклар келди.

Бошларининг устида турган офицерлардан уч нафари пичоқларини олиб уларни бўғизлади. Ёлғиз армани прапоршикка тегмадилар. У уйқусираган кўзлари билан атрофдагиларни изларди.

Мурод рацияда генерални чақирди. Марказдан жавоб келди.

“Овчи” хотиржамлик билан маъруза қилди:

– Жаноб генерал, кентни олдик. Берган буйруғингизнинг биринчи қисми бажарилди. Талафот бўлмади.

Генералнинг қувончли овози эшитилди:

– Офарин йигитлар! Иккинчи босқични ҳам худди шундай жадаллик билан бажарасиз. Аммо ёдингиздан чиқмасин! Тўрт тарафингиз душман ва зирҳли техника билан тўла. Сизнинг ғалабангиз топшириқни тезда бажариш бўлади. Олға, арслоним!

– Яхши командир!

“Овчи” бу сўзларини айтиб армани прапоршикни ёнига чақирди. Армани қўрқа-писа унга яқинлашди.

– Яшашни истайсанми?

Армани бошини ҳа дегандек қимирлатди.

– Бўлмаса, ишга кириш, кентга хабар бер. Турклар келди, қочинглар деб айтгин. Сизга йўлак очамиз, жами бир соат вақтингиз бор.

Армани ишга киришди. Мурод топшириқ берди. Бригада жойлашиб, ҳавога граната отишни бошлади. Армани прапоршик кент кўчаларида югуриб қичқирарди: “Жамоат, қочинг! Турк аскарлари кентга кирибди. Қочинглар, жонингизни қутқаринг!”.

Кўп вақт ўтмай Хонкелди тарафдан йўлак очилди. Кентда бақириқ-чақириқлар авжига чиққан, бу овозлардан қулоқ кар бўларди. Ҳамма қочиб жонини қутқаришни истарди. Бу ерларда Арманистон телевидениясидан ташқари Озарбайжон телеканаллари ҳам яхши ишларди.

Ўзлари ҳам аксарияти Озарбайжон тилини яхши билишади. Ҳар йилнинг феврал ойида Хўжали фожиаси билан боғлиқ тадбирларни улар кўрарди, ҳатто шундайлар бор эдики, бу фожиалардан фахр туярди.

Ҳозир кентда отишма юзага келганда улар шуни билардики, турклар Хўжали фожиясининг қасосини олишади. Шунинг учун ташвиш, ҳаяжон, қичқирӣқ ҳаддан ошганди. Эр хотинни, она болани ташлаб қочишарди, касал ва қариларга эътибор беришмасди.

Аммо уларнинг ўйлаганларидек бўлиб чиқмади. Ҳеч кимга қўл теккизилмади, ҳеч бир уй ғорат қилинмади. Ҳатто бўлинманинг кўп аскарлари кўзга кўринмади. Уларнинг иши фақат ҳавога граната отиш, аҳолини очилган йўлакдан тез чиқиб кетишларини тезлаштириш эди.

Охирги кентнинг четида одам кўринмай қолганидан кейин Мурод яна рацияда генералини чақирди.

– Жаноб генерал, “Овчи” ман.

Рациядан овоз келди:

– Эшитаман.

– Жаноб генерал, маъруза қиламан. Кент бўшатилади, йўлак очилди. Аҳоли Хонкелди тарафга йўлга чиқди. Ҳеч

кимга қўл теккизилмади. Бизнинг тараф ҳам талофат кўрмади. Шу билан икки босқичли топшириқ бажарилди.

– Офарин, йигитлар, офарин, арслонларим менинг! Дикқат билан қулоқ сол Мурод, энди энг оғир учинчи босқичга ишга киришасан! Биздаги тўпланган маълумотларга кўра, сиз турган кентдан чиқариш учун тўрт тарафдан зирҳли техника устингизга ёпирилади. Тепалик бизда. Энди душман тепаликни қайтариб олишни истайди. Топшириқни биласан, аммо яна такрорлайман. Сизнинг бўлинмангизнинг энг муҳим вазифаси тепаликка келаётган оғир техникани ишдан чиқариш. Улар устингизга келишидан олдин сизлар яна тезда амалиётни бошлашингиз керак. Ёдингдан чиқарма! Тепалик кимнинг тарафида қолиши сизларга боғлиқ. Тушундингми?

– Тушундим, жаноб генерал! Рухсат беринг, учинчи босқич амалиётини бошлашимизга.

Генерал “бошланг” деб дуойи-хайр қилди:

– Йўлингиз очиқ бўлсин!

Мурод отряд командирларини ёнига чақириб топшириқ берди:

– Тепалик тарафга кетган зирҳли техникаларни йўқ қилишимиз керак. Ҳеч кимга омонлик берманг.

Буйруқ берилгандан кейин йигирма дақиқа ўтмасдан ҳақиқий уруш бошланди. Бўлинманинг ихотасини арманиларга ўтиши учун тепаликка ҳужум қилишни истаган армани томони Озарбайжон армияси уларни исканжага олишини биларди.

Енгилқуролларбиланқуролланганмахсустайёрланганлар учун оғир зирҳли техникага қарши уришиш қийин ва оғир бўлса-да, душман танклари бирма-бир ишдан чиқарилди.

Муроднинг бўлинмасида ҳам шаҳидлар ва яраланганлар бор эди. Баробар бўлмаган уруш, ўзи ҳар тарафдан душман билан ўралган командир ҳар бир ҳужумни юрак оғриғи билан кутиб оларди. Аммо арманиларнинг кентга киришига имкон бериб бўлмасди.

Рациядан генералнинг овози келди:

“Овчи” вазият қандай?

Мурод овозини дадил тутди:

– Чарчадик, жаноб генерал!

Генерал яхши тушундики, вазият жуда оғир. Аммо бўлинма топширилган ишнинг уддасидан чиқди.

– Кентда кўпи билан қанча вақтгача қола оласиз?

– Ҳар томондан бомба, граната ёғилишига қараган Мурод беихтиёр жавоб берди:

– Ўлгунимизча, жаноб генерал, аммо бир истагим бор.

– Гапир.

– Жаноб генерал! Бизнинг янада тезкор ва аниқ урушишимиз учун шаҳид ва ярадорларимизни бу ердан олиб чиқиб кетиш керак.

Генерал бир қадар жим қолди. Шаҳид ва яраланганларни уруш майдонидан қайси йўл билан олиб чиқиш ҳақида ўйлай бошлади. Одатда, унинг қарори бундай ҳолларда соат дақиқаси билан ишларди.

Мурод урушга отилиб чиқишни истарди. Аслида, бутун умр шу кун учун яшади-ку.

– Жаноб генерал! Биздан хавотирланманг! Бир неча нафар одамнинг бу ерда ўлиши кифоя, кентни бир кун қўлимизда сақлаймиз. Сарик қуроладан бир кунда кўр бўлишдан чекинмаймиз. Душмандан қўлга олганларимизни ўзларига қарши ишлатамиз.

Командир нимани ўйлаган бўлса, унга қарорини айтди:

– Яхши тайёрланинг. Бироздан кейин йўлакни қўриқлаш учун ҳавода икки вертолёт қолдираман ва у жойни назоратда сақлаймиз, икки танк сизга ёрдамчи бўлади. Тайёрланинг! Ишни жуда тез қилиш керак!

– Ҳўп бўлади, командир!.

Мурод жангчиларга мурожаат қилди:

– Арслонларим! Шаҳидлар ва яраланганларни у тарафга ўтказиш учун, – қўли билан Озарбайжон армиясининг жойлашган тарафини кўрсатди, – қўмондонлик икки вертолёт

ва икки танкни йўлакка назоратга қўяди. Айни шу вақтда қўмондонликнинг буйруғи билан кентни яна бир кун қўлимизда сақлашимиз керак.

Бу ишни жуда тез фурсатда ва қўшимча талофатларсиз амалга оширишимиз мақсадида бир қисмимиз шу ерда қолади, душманнинг ҳужумларини қайтаради, кетганларимиз токи хатарсиз жойга етиб олишлари учун.

У ғамгин овозда:

– Мен ҳеч кимга буйруқ бера олмайман, бу ерда қолиб йўлакни қўриқлашнинг асосий шарти, кўнгиллилар қолади. Мен билан ким бу ерда қолиб ҳам йўлакни, ҳам кентни бир кун қўриқлашни истайди?

Соғ жангчиларнинг ҳаммаси бир оғиздан “мен” деди. Капитан Муҳит сўз сўради:

– Командир, агар ишни кўнгиллиларга қўйсанг, бу ердан яраланганларимиз ҳам кетмайди.

– Қўли билан шаҳидлар ётган ерни кўрсатди.

– Ҳамма улардек шаҳид бўлишни истайди. Таклиф бераман, бошда сиз билан ўлиш учун йўлақдан ўтсин. Мен ва етти нафар бу ерда қолиб, ҳам сизнинг хавфсизлигингизни қўриқлаймиз ҳамда кентни бир кун қўлимизда сақлаймиз.

Овозлар келди:

– Тўғри айтасиз, командир!

– Маслаҳатимиз, сиз кетинг!

– Лозим бўлса, сиз учун жонимизни берайлик!

Мурод бошқа гапирмади, чунки бироз кечикса, жангчилари уни зўрлаб ўзлари томонга юборарди. У қўлини юқори кўтариб ҳаммани тинчлантирди:

– Эътиборингизни қозонганим учун ҳаммангизга “соғ бўл” дейман, бироқ менинг кетишим истиснодир, чунки генералга сўз бердим. Кентни бир кун қўлимизда сақлаймиз деб, – яна ким эътироз билдиради, аммо у имкон бермади. – Мен деган одамлар бу ерда қолади, кетадиганлар эса биргалашиб муовиним бошчилигида дарҳол йўлакка чиқинглар!

Жангчилар бир-бири билан видолашаётганда, рациядан овоз келди:

- Командир йўлак назоратда.
- Бошланг...

XI аср *Анининг олиниси*

... Анига ҳар тарафдан оқинлар келарди. Алп Арслон ўзини Султон деб эълон қилганидан кейин илк сафари Озарбайжонга бўлди. У Сепид шахрини қўлга олиб, Анига бошқа тарафдан яқинлашди. Бошқа тарафдан эса ўғли Маликшоҳ билан бош вазир Низомулмулк келарди. Аммо бу шаҳар олинмас қалъа эди. Буни Султон ҳам яхши биларди.

Алп Арслон аввал шаҳарга элчи юбориб, Анини жангсиз топширишни таклиф қилди. Лекин шаҳарнинг армани ҳокими элчининг бошин кесиб, Султонга юборди. Бу мисли кўрилмаган шафқатсизлик эди, чунки бутун дунёда элчи омон қоларди. Алп Арслон бу шафқатсизликни кечирмади.

Шаҳарнинг қаерда жойлашганини ҳам у яхши англаган эди. Шунинг учун билардики, Ани олинмаса, Бизанс тупроқларига ҳужум қилиш қийинлашади.

Қамалнинг биринчи куни Уста Муроднинг қурол-яроғлари ишга тушиб кетди. Юздан кўп манжаниқ қалъа деворларидан тўқсон-юз метр оралиғида қурилган эди. Ҳар манжаниқнинг устига нозик ва нафис шаклда темир қўра қўйилди. Сўнгра уларнинг уст тарафига қора ёғ тўкиб, ўт олдирдилар ва ёнар қўраларни шаҳарга ота бошладилар.

Портлашнинг даҳшатли овозидан шаҳар аҳолиси ваҳимага тушди. Шаҳар мудрофаачилари нима қилишларини билмас эди. Гоҳида уларнинг бошларига оловли қўралар ёғиларди. Бироздан сўнг шаҳар ўликларга тўлиб кетди. Шаҳар ёнишни бошлади.

Энди ҳамма осмондан келган балодан қутулиш учун чора излар, вақтинча бўлса ҳам яширинишга уринарди.

Уста Муроднинг қуrollарининг татбиқи аҳолини қўрқувга солди, шаҳар ярадор аскарларнинг фарёди билан тўлди. Бу қуrollнинг ишлатилиши шаҳарнинг оlinиши учун кифоя эди.

Аслида ҳам Султонга Уста Муроднинг қуrollи умид берди ва очиқ жангларда бу темир қўраларнинг ўрнини босадигани бўлмади. Энди эса қўшимча бир ишни ҳал қилиш керак эди.

Муҳофаза бошлиғи чодир эшигидан ярим кўриниш берди, бош эгди. Султон бошини қимирлатиб унга қаради. Юзида ҳеч бир ташвиш кўринмас эди.

Бу кеча Алп Арслон уни кутмаган эди. Демак, бирор жиддий хабари бор.

– Чақир келсин!

Бироздан сўнг бош вазир қора қийимда ичкарига кириб, бош эгди. Султоннинг рухсатини кутмай олдинга чиқди.

– Султоним! Анидан, зох тоифасидан бир руҳоний келган, сизни кўришни истади.

Алп Арслон ҳайратланиб сўради:

– Зох тоифасидан? Ҳайларни назарда тутяпсанми?

Ниҳоят, кимдир бу махлуқотнинг асл исмини тилида айтди. Бўлмаса, бизнинг арман туркларининг номини буларга армуғон этасизми? Бироз ўйлади.

– Яхши, мен ҳали шаҳарни олмадим, булар қандай тез фурсатда кўришишга жонларини бағишлайди. Балки билмасдан эрта қайтиб ҳам кетишимиз мумкин. Ҳа, эсимга келди, сўрайин. Ани қамалда бўлса, бу руҳоний бизнинг қароргоҳнинг ўртасигача қандай келиб қолди экан?

– Гуноҳқормиз, султоним!

– Бу ерга кейин қараймиз, улар бу ерда яширин йўл борлигини айтишди... Яхши, чақир келсин. Улар яқин келганда, сен бир неча кўнғироқни орқаларидан юбор. Улар сирли йўлни ошқор қилсинлар. Эртага бу бизга жуда керак бўлади. Ўша жой ошқор бўлганидан кейин у жойнинг муҳофазачилари томонидан яна бизга ҳужумлар бўлмасин.

Бироздан кейин яширин меҳмонлар – қора кийимли уч армани руҳонийси ичкарига кирди. Руҳонийлар султонни кўришлари билан тиз чўкиб, унинг этагидан ўпдилар, туркманча “Аллоҳ Султонимизнинг умрини узун қилсин” деб олқишлади.. Алп Арслон руҳонийларнинг ўрнидан туришини истади. Меҳмонлар ўрнидан тургач, сўнгра у сўради.

– Сиз ...армани руҳонийлари бу ерга нима сабабдан ташриф буюрдингиз? Ёки шаҳар дарвозаларини бизга таслим қилиш учун келдингизми?

Улардан бири тезда жавоб берди. Кўринишидан у бошчилари эди:

– Йўқ, султон ҳазратлари! Биз олий ҳазрат қабулига шаҳар дарвозаларини очишиб бериш учун келмадик. Чунки дарвозани очадиган ҳокимлар бор, уларни император тайинлаган. У Бизанс садоқатини танлаган. Бизни Сизнинг ёнингизга бошчимиз карагин юборди.

Армани руҳонийси ширин тилини ишга солди:

– Султон ҳазратлари! Маълумотингиз бўлсин, бизнинг туркманлар билан ҳеч бир ишимиз йўқ. Биз арманиларга жиямизни бериб қўшничиликда тинч яшаса, Сизга тобеликка ўта оламиз.

– Аллоҳ учун онт бўлсин, – у хочини айлантирди, – онт бўлсин Масиҳга, онт бўлсин Муқаддас Рухга! Бизанс императори бизни зўрлик қилиб, қилич кучи билан ўз асоратига солди. Биз чорасиз қолдик, зўрлик ва қилич остида яшашга мажбур бўлдик.

Бош вазир унинг сўзини бўлди:

– Сиз арманиларнинг феъли шуки, ким кучли бўлса, ўша тарафга қочасизлар. Энди оғаларингиз заифлашди, уларнинг кўксига ханжар уришга тайёрсиз.

Руҳоний ним табассум билан жавоб берди:

– Биз ҳеч қачон туркманларга хиёнат қилмадик. Улар ҳамиша бизга нон бердилар.

Султон сабрини бошқа боса олмади.

– Оғасига садоқат учун онт ичиб, уни бузмоқ хиёнат.

– Карагин сизни нега бу ерга юборди?

Рухоний дарҳол жавоб берди:

– Султон ҳазратлари, карагин сиздан истайдик, аскарларингиз Анини олгандан кейин армани жамоатига тегмасинлар, шуни омонлик сўрайди...

Алп Арслон ўрнидан туриб бироз юрди. Сўнгра келиб боядан бери дир-дир титраб ўтирган армани рухонийсининг қаршисига келди, кўзларига тик қараб гапирди:

– Биз тинч аҳоли билан уришмаймиз. Ким бизга тобе бўлмасдан уришишни хоҳласа, улар билан уришамиз. Карагинга ҳам буни айтинг.

Аммо шу пайт унинг хаёлидан чақиндек чақнаб яхши фикр ўтди: “Арманилар келиб омонлик ишташдими, демак, улар уста Муроднинг қуролидан ёмон кўрқибдилар. Офарин, уста Мурод!”.

– Бунга жавобан эвазига нима берасиз? – Султон овозини баландлатди, – балки индинга қадар зўрлик кучи билан христиан қилган туркманларни янгидан исломга даъват қиласизми? Гўё билмагандек, сиз бу шаҳарда мусулмонларнинг бошига қандай ўйинлар қилиб, уларни ўз динингизни қабул қилдириб, сўнгра арманилаштирармишсиз?

Султоннинг ўткир ва ғазабга тўла қарашидан рухоний ўзини йўқотиб қўйди, худди жонини оладигандек қалтиради:

– Султон ҳазратлари! Биз сизнинг қулингизмиз! Сизга, – секин овозда гапирди, – садоқат онтини ичдик.

– Бизанс императорига ичган садоқат онтидекми?

Алп Арслон тахтига ўтириб ўз қарорини айтди:

– Ани олингандан кейин фақат мусулмонларга қўл теккизилмасин. Қолганлар ғорат қилинсин! Қарорим шу, чунки оқибатсизлик қилдингиз, элчимнинг бошини кесиб менга юбордингиз.

Қўли билан суҳбатнинг тугаганига ишора қилди.

– Кета оласизми. Ани шаҳрининг олинисига оз қолди.

Кечаси билан аскарлар йирик тошларни ташиб дарёга тўқдилар. Араз оқими шиддатли вазиятга келтирилди. Охирги йирик тошни жойига қўйиш қолди, холос.

Анига ҳар тарафдан ҳужумлар бошланди. Уста Муроднинг темир қўралари шаҳарга янгидан олов пуркади. Айни замонда охирги йирик тош дарёнинг қаршисига қўйилганда, сув ўзанини ўзгартирди. Сел шунчалик кучли эдики, шаҳар мудофаачилари кўзларини очишга мажол тополмадилар.

Сув қаршисидан нима чиқса, ювиб кетаверди. Ҳатто шаҳар дарвозалари жойидан кўтарилиб сел оқизиб кетди. Селнинг орқасидан салжуқ аскарлари ўзларини селдек шаҳарга урдилар. Сел етиб бормаган жойларни салжуқлар ер билан яксон қилдилар...

Элчининг бошини кесгани учун Султон аниликларни кечирмади ва 1064 йилда Бизанс империясининг шарқ сарҳадидаги энг кучли шаҳри бўлган Ани фатҳ қилинди ва харобага айлантирилди.

2016 йил 3 апрель. Муроднинг сўнгги жанги

Тўққиз нафар эдилар. Тўққиз нафар йигит, тўққиз нафар жанговор. Кўзларига ҳеч нарса кўринмасди. Ўлим билан ўйнашарди. Энди улар учун гўё ҳеч нима йўқдек эди. Ёлғиз ерлари хоинларча тортиб олинган Ватан бор эди...

Ҳар кун армани оловларини тиз чўктирган инсонлар бор эди. Гуноҳсиз болалар, қариялар, хотинлар бор эди. Асир тушган, ҳар кун зўрланган, таҳқирланган Ватан қизлари бор эди. Хожалининг охи бор эди. Энди уларнинг кўзларида шаҳид оналари бор эди. Бу оналарнинг “боламнинг қасосини ол” деган мунгли боқишлари бор эди. Улар тўққиз нафар эдилар.

Тўққиз нафар бир қўшинга қарши. Тўққиз ўғлон – Ўғиз, Мурод, Мухит, Самид, Турол, Мирсалом, Элнур, Панжали,

Бобек шикаст кўрмаган армани қўшинига қарши. Бу тўққиз нафар бутун армани армиясини маҳв этишга тайёр эди... Тўққиз нафар минг нафарга қарши. Бундай адолатсиз урушни фақат арманилар қила оларди.

Яна шуки, уларнинг махсус кучлари ёлғиз тинч аҳоли учун мўлжалланган. Одамларнинг кўзини қўрқитиб, гўё тантана қилар, аммо тўққиз нафардан иборат бир гуруҳнинг устига бутун бошли полк, зирҳли техника юборадилар.

Қаердан ақлларига келсин? Қаердан ақлларига келсинки, бу ерда уларнинг тахмин қилганлари каби бир корпус эмас, жами тўққиз нафар жангчи кутмоқда.

Душманга қарашли диверсант гуруҳи кент клубининг атрофида бўлганлиги ҳақида маълумот бор эди, аммо гуруҳ таркибида қанча жангчи бор, буни ҳеч ким билмайди.

...Тўрт тарафдан зирҳли техника кент клубига тўғри илгари юрди, орқадан эса армани аскарлари келардилар. Улар эгилиб-эгилиб танкларнинг орасида, ПДМнинг орқасидан чиқар, клуб тарафга олов ёғдирар, сўнгра янгидан зирҳли техникаларининг орқасига яширинарди. Аммо қарши тараф жим-жит, на граната, на бомба отиларди. Бу арманиларни жуда шубҳалантирса-да, қўмондонлик клубни қўлга олишни буйруқ берганди. Тўққиз нафари тупроққа беланиб камфуляжда эди, атрофга борликлари ҳам билинмасди.

Биринчи танк кўчанинг охирига етиб клуб майдонига чиқаётганида, Мурод рацияда буйруқ берди:

– Биринчи танк йўқотилсин.

Тугма босилди. Танкнинг атрофига қўмилган мина ишга тушди. Портлаш овозидан еру осмон титради. Танкнинг тумшуғи жойидан синиб ерга тушди. Орқадан келган зирҳли техникаларнинг олдини портлаган танк тўсгани сабаб бурилишда тўхташга мажбур бўлдилар. Аскарлар ҳам илгарига юришга журъат қилмадилар. Шу пайт армани командир буйруқ берди.

– Клуб бомбардимон қилинсин!

Танклардан, ПДМлардан отилган ўқлар кент клубининг

деворларини илма-тешиқ қилди, аммо яна жавоб ўти отилмади.

– Погосян, жаноб подполковник, клубдан жавоб ўқи чиқмади. Аскарлар ҳам хужумга ўтиш ҳақида буйруқ олмадилар. Буйруқ берайми?

Рациядан овоз келмади.

– Командир, нима қилайлик? – у бироз ўтиб, бундан олдин айтганларини яна такрорлади.

– Йўқ, пиёдалар ҳали хужумга ўтмасин, – ниҳоят рациядан аччиғланган овоз келди. – Энди бошқача усулда ҳаракат қиламиз...

Советдан қолган Т-64 танки клубнинг бир тарафидан оғир-оғир ириллашга тушди. Бу сафар танк бир ўзи келарди, орқасида ҳеч ким ва ҳеч нима йўқ эди.

– Муҳит, энди сенинг навбатинг.

Узоқдан бошқариладиган тугманинг босилишидан танкнинг атрофи чанг-тўзонга бурканди. Танкнинг бурни ерга тегиб тик турди. Танкдагилар танк ичидан чиқиб, бомба отилган тарафга граната ота-ота орқага қочишни бошладилар.

Аслида душманга ўқ отмаслик қарори қатъий эди. Чунки тупроқнинг пастидаги яширин жой ошкор бўлиши мумкин эди. Бу эса режаларининг остин-устун бўлиши демак.

Арманилар саросима ичида эди. Граната отилмайди, аммо илгарилашга интилган танк йўқотилади. Погосян биладики, бу ерда Озарбайжон аскарлари бор. Аслида, кашфиёт хабари тасдиқланган эди, кентда махсус кучлар бор, аммо қаердалиги маълум эмасди.

Танкларнинг портлаши уни тасдиқ қилардики, зирҳли техникалар узоқдан бошқариладиган минаялар билан портлатилади. Қўл остидаги кашфиётчилар эса аниқ, тўғри хабарни бера олмасди.

Жанг жойини бир неча соат дурбинда текшириб кўрганларида ҳеч бир ҳаракат кузатилмади, кўзларига шубҳали ҳеч нарса кўринмади. Улар Озарбайжон аскарлари

турган жойини тополмасдан бошлари гаранг эди, жонларига кўрқув кутку соларди.

Чунки Бош қароргоҳдан ҳар ярим соатда бир кўнғироқ бўлар, “кент олиндами ёки йўқми” деган маълумотни олишни хоҳлашарди? Олинган бўлса, кентнинг ичида бўлган бу жанг, олов овозлари нимадан бўлиши мумкин? Йўқ, олинмаган бўлса, душман нимага йўқ қилинмаяпти? Командир айта олмас эдики, отганлар фақат бизникилар деб. Айта олмас эдики, икки танкимиз йўқ бўлди деб.

Бундай бўлаётган шароитда Ереванда унга вазифа поғонасининг қаршисида катта бир савол ишораси қўйиларди. Аслида, бу армани командири ушбу ерлардан кўпдан буён кетишни истарди. Биларди, улар Озарбайжон тупроқларини босиб олган. Аммо қаерга кетади?

Қорабоғдаги бир командир биларди, унинг ҳам оиласи Ереванда гаровга олинган эди. Бирор бир сўз айтиб, эътироз қилинса, дарҳол сенинг оилангнинг бошига қандай кунларни солишлари билан кўрқитади. Унинг ўзи ҳам бу ерда, гаровга олингандек...

– Клуб ракета билан урилсин, бомбардимон қилинсин, тоши тош устида қолмасин! Танклардан отилган ўқлар клубга тегиб, кентнинг ўртасида советлар даврида қурилган бино ҳам секин-аста ёнар ҳамда қолган қисми қулашни бошлаганди. Энди қарши тарафдан оташ овози келмасди. Погосян бу сафар яна бир амин бўлдики, улар клубнинг ичида ҳамда тамоман қирилиб кетди. Рацияда қатъият билан гапирди:

– Ичкаридан уларнинг ўлигини ёки тиригини топинг! Йўлимиз бемалол очиқ.

Танклар, ПДМлар ишга тушганда Мурод буйруқ берди:

– Турол, Панжали, Мирсалом, Бобак навбат сизларники, – кулимсираб кўшимча қилди. – Бу ердан билиб турибман, кутишдан чарчаб кетдиларингиз. Олға, арслонларим!

Тугмалар босилганда олд ва орқа томонга кўмилган миналар бирин-кетин портлай бошлади. Пиёда армани

аскарлари жон ҳовучлаб, портлаш овозидан талвасага тушиб, турли томонга қоча бошладилар. Улар учувчи самолетлардан ўққа тутилмоқдамиз деб ўйлаган эдилар.

Погосян ҳам душманнинг учувчисиз самолёти орқа жабҳада уларнинг қароргоҳларидан бирини бузиб, натижада генерал ва бир неча полковник ҳалок бўлганлиги ҳақидаги хабарни олди. Энди эса унинг аскарлари қочар, нима қилишни билмас эди? Оқшом ҳам тушмоқда. Бир қарорга келди, биринчи навбатда кучларни бир ерга тўплаши керак. Сўнгра уларга бироз дам беради. Бу вақт орасида Бош қароргоҳ билан алоқа боғлаб, айти пайтда кечаси бу ерга кашфиётчиларни юборишни сўрайди, уни бу ерда асир қилган туркларнинг ерини жуда аниқ ўрганади. Рация орқали муовинига буйруқ берди.

– Майор, клубнинг тўрт тарафини қамал қилиб, назоратга оласиз, уч тарафлама қузатувчилар қўясиз.

– Қолганларни жанг шароитидан жами икки соат тинчлантиринг, – буни шунинг учун айтардики, кечаси Озарбайжон тарафи уларга ҳужум қилиши мумкин. – Тушунарлими?

Рациядан овоз келди:

– Тушунарли, командир!

Сўнгра Погосян рацияда тугмани босиб, амирона овозда гапирди:

– Кашфиёт раиси, ёнимга!..

Мурод билардики, апрель ойида қоронғулик тез тушади. Қоронғида эса жойи билинмаган нуқтага жиддий ҳужум уюштирмоқчи эди. Бўлмаса арманиларнинг талафоти бирга йигирма нисбатга бўлиши мумкин. Чунки унинг аскарлари кун давомида бир марта бўлса ҳам граната отмадилар. Бу уларга устунлик берарди. Фақат кўмган миналарини портлатдилар, шундан ҳам душман талвасага тушди.

Истаган ҳолда бугун улар ғалаба қозонган эдилар, аммо бу вақтинча эди. Чунки арманилар билдирмаса ҳам тўрт томондан уларнинг ҳаракатини қузатардилар. Тупроқ та-

гида ҳам жуда кўп қола олмас эдилар. Ёмғир ҳам бир тарафдан уларни қора нуқтага айлантиришига оз қолди, аммо бу гапларни арслонларига айта олмасди. Эрталабгача ҳали кўп вақт бор эди. Асосийси, арслонлари руҳан тушқунликка тушмаса бўлди. Бунга қатъиян йул қўймаслик керак. У Муҳитни рация орқали чақирди:

– Муҳит, яхшимисизлар? Маҳкам бўлинглар, укаларим, жанг ҳали тугамади. Бу армани томони ҳар онда ҳужум қила олади.

Рацияда Муҳитнинг овози эшитилди:

– Яхшимиз командир, бу кўппак болаларини ҳар доим кутиб олишга тайёرمىз.

– Яхши ишга тайёр бўлинг! Армани тадқиқотчилари бу кеча бу ерга ўрмалайдилар. Бир дақиқа бўлса ҳам вақтни қўлдан бериб бўлмайди. Улар келмасидан аввал мен, кейин сен, охирида эса Панжали. Аммо ҳаммамиз бирдан чиқмайлик фақат рақамларга қадар.

...Кеча қора ёпинчиғига ўраниб олган. Кундузи қурол овозлари, бомбаларнинг портлаши эшитилмади. Орасирада эгасиз итларнинг ҳуриши, оғилхоналардан боқувсиз қолган сигирлар, қўй-қўзиларнинг маъраши эшитиларди.

Бу кечанинг ҳавоси бошқача эди...

Армани командири эртага кент озод қилинади деб Бош қароргоҳни ишонтириб, хотиржам қилди. Талиш тепалигини Озарбайжон армиясининг олиши ва бу кентда содир бўлган ҳодисалар душманни қўрқитиб қўйди. Озарбайжонликлар бу тепалиқдан фойдаланиб, ерларини озод қилишни яна ҳам тезлаштириб, жанглар катта урушга айланаётган эди.

Армани армияси эса бунга тайёр эмасди. Икки кунлик жанглар шуни кўрсатар эдики, Озарбайжон армияси энг замонавий қуроллар билан қуролланган ва улардан жуда кўп жиҳатдан устунликда эди. Озарбайжон армияси тўқсонинчи йилларнинг армияси эмасди. Жанглар кучайса, наинки бу кентда, Хонкелдида ҳам бирорта армани одам қолмасди, ҳаммаси Ереванга, у ёқдан хорижга қочишарди.

Тепаликларни қўлдан беришдан воз кеча олмасдилар. Армани раҳбарлари ўз халқига “мана, кентни олдик” деб кўрсатмоқчи эди. Шу билан халқнинг ғазабидан қутулишни истарди. Командирга махсус топшириқ бериб, “ҳатто бир полкнинг ҳаммаси талафот кўрса ҳам, албатта, кентни қўлга олишимиз керак”, деди.

Кеча ярмидан ўтишига қарамасдан, армани командири полкнинг бутун салоҳиятли одамларини ёнига тўплади. Чодирида кўрққанидан чироқ ёқдирмади. Кўзлари қоронғуликка мослашгунча ҳамма бир-бирини овозидан таний бошлади.

Полк командири кўрсатма ва топшириқларини берди. Еревандан, Бош Қароргоҳдан буйруқ келганини, ўлим баҳосида бўлса ҳам эрта кентни олишларини таъкидлади. Қуёш чиқмасидан ўраб олинган атроф қаричма-қарич тозаланиши, диверсантларнинг ёки ўлиги ёки тириги топилиши кераклигини уқдирилди.

– Тушунарлими, жаноб зобитлар! – аскар зобитлар “тушунарли” деганидан кейин Погосян сўзида давом этди, – аскарларимизга яхши тушунтирингки, бу жанг асосий жангдир. Акс ҳолда уруш оловланади, кенгайиб Хонкелдини ҳам оладилар, кейин тўғри Ереванга йўналиши турган гап. Турклар ўз ерларининг ҳаммасини қайтариб олади. Сизнинг оналарингиз, опа-сингилларингиз дунёга тарқалиб кетади.

У кашфиёт раисининг овозини эшитишни хоҳлади.

– Майор Бабаян! Тадқиқотчилар амалиётга чиқдиларми? – у савол берса ҳам барибир билар эдики, кашфиётчилар кўп вақтдан буён полкда эдилар.

Ва диққат билан ҳар ишни мушоҳада қилардилар, бироздан сўнг эса ишончли маълумот келади. Ахир у ердаги диверсант гуруҳини тутиб олайлик, икки кун оч қолиб, қуруқ емиш билан қаноатланиши мумкин, лекин кейин барибир ўрнидан туриб ҳаракатланишга мажбур бўлади. Шунча вақт ҳаракат қилмай ётиб бўлмайди-ку, ахир?

Тадқиқот раиси деди:

– Хўп бўлади подполковник. Эртагача бир хабар билан келадилар.

Мурод боши устида оёқ қўйилганини ҳис қилди. Нафасини ичига ютди. Аниқ билдики, устида юрган армани тадқиқотчисидир. Аввал уларнинг ётган ерига аскарлар келганмикан деб ҳам ўйлади. Бироздан кейин билдики, ўйлагани тўғри эмас.

Тадқиқотчи ҳудудни текшириш учун бундан яхши жой топа олмасди. Армани секинлик билан чўзилиб атрофга боқарди. Тўққизовининг жойи ҳам шу ерда танланган эди, ораларидаги масофа ўн-ўн беш метр эди ва ҳаммаси бир-бирини назорат қила оларди.

Муҳит бир шарпа командирнинг яширинган жойида чўзилганини кўрса ҳам бундан хавотирланмади. У бундан бошқа кўпроқ уччовининг ерини билдирди. Гаплашганларидек, “Овчи” биринчи ҳаракатга келиши керак эди. Аммо у ҳали қимирламас эди. Демак, қулай вақтни кутяпти.

Бирдан шу пайт эртаклардагидек сеҳрли бир қўл тупроқни сурди. Мурод йўлбарс чангали билан бир қўлини арманининг оғзига олиб борди. Иккинчи қўлини унинг бўғзига қўйиб сиқишни бошлади. Армани нима бўлганини англаб улгурмай, иккови ҳам тупроқнинг ичига кириб кетди.

Унинг чиқиши бир неча сонияда кечди. Сўнгра курд атрофга қаради. Муҳит ҳам ундан сўнг ўз ишини бажарди.

Овозсиз мушук юриш қилиб, арманининг орқасида пайдо бўлди, оёғи билан йиқитиб, чўзилган жойида бўйнини синдирди. Панжалининг аниқ отган пичоғи овозини чиқаришга имкон бермади, Самид эса кашфиётчини ип билан бўғиб ўлдирди. Аммо тўққизови армани тадқиқотчилари неча нафар эканлигини ҳали билмас эди. Яна яширинган жойларига қайтадан кириб олдилар.

Шу пайт Мурод ўлдирган арманининг қулоғидаги мосламадан овоз келганини эшитди. Мосламани олиб ўз қулоғига тақди. Овоз тиниқ эшитила бошлади.

– Учинчи, учинчи, иккинчига жавоб бер. Ўлиб қолдингми у ерда? Бешовингиздан бирингиз жавоб беринг!

“Демак, беш нафар эканлар, бири омон қолибди”.

Мурод соатига қаради. Саҳарга яқин эди. Бироздан кейин тонг отади. Шошиладиган жойи йўқ. Ҳақиқий жангга ўтиладиган вақт яқинлашмоқда. Шусиз ҳам қўмондонликнинг буйруғини бажариб бўлишди, душмanning катта бир қувватга эга кучини ўзларига жалб қила олдилар. Энди бемалол ҳаракат қила оларди. Армани рақиясини ишга солди:

– Эй армани олчоғи, сенинг тадқиқотчиларингни кўргани... – у армани тилида ёғли сўкиш айтди. – Энди бешинчини қидиряпмиз. Уни ҳам топиб сенинг орқангдан борамиз.

Арманилар тадқиқот раисининг боши гаранг бўлиб қолган эди. Ҳеч нимани англаб етмасди, озарбайжонликлар унинг ҳамма кашфиётчиларини қандай йўқотди. Бу гапларга ишонмай, қайта сўради:

– Сен кимсан, ахир? Рухмисан, арвоҳмисан, нимасан? Қирқ саккиз соатдирки бошимизда ўйин ўйнайсан, билмаймизки, нима қилайлик, кимсаааан?...

Рақияни бошқа тарафидан сокин бир овоз эшитилди:

– “Овчи”...

Раис аввалига ҳеч нимани тушунмади. Бирдан эсига тушиб қичқирди:

– У, “Овчи”ми? У афсонами?

Мурод бошқа ҳеч нима эшитмади, чунки рақияни қулоғидан чиқарган эди...

Биринчи армани тадқиқотчиси эса кўпдан бери қайтмаётганди, чунки жангчи шериклари билан алоқа йўқ ва у Муроднинг раис билан бўлган суҳбатини эшитганди.

Ёмғир кўп кўз ёшларини тўка бошлади, ҳарир қўйлакли булутлар қувилди, унинг ўрнига юлдузлар чақнай бошлади. Осмон ёришди, демак, янги тонг отарди...

Мудофаа вазири учинчи кечадирки, ётмасди. Ҳатто бир маротаба ёрдамчиси унга бир соатлик дам олишни таклиф қилганда, юз-кўздан уйқу тўкилган бу одамга терс-терс қараб, жавоб бермади. Умумий Бош қароргоҳда, умуман, қароргоҳларда ҳамма тик оёққа турган, ҳеч ким ухлашни хаёлига ҳам келтирмайди. Қандай ухлай олади?

Йиллардан буён ишғол қилинган ери ўзига қайтариб олинди. Бу халқнинг давлатга, унинг раҳбарига бўлган эътибори, умидини, ишончини ниҳоятда кучайтиради. Халқнинг ўзи ҳам тик оёқ устида турарди, ҳарбийга чақирув минтақаларида ёшларнинг, ҳатто аёллар мурожаатларининг охири кўринмасди.

Ҳамма жанг майдонига боришни, жанг қилишни ёки нима биландир ёрдам беришни истар эди. Фақат Бокуда эмас, бутун ҳудуд аҳолиси кўчаларга чиқиб, машиналарга миниб, Озарбайжон байроқларини ҳилпиратиб юрардилар. Бундай шароитда баъзилар тарғибот ишларни ўтказардилар.

Бундан биров аввал бу ҳақида ички ишлар вазири миллий хавфсизлик хизматининг раиси билан телефонда суҳбатлашди. Бусиз давлатнинг бутун махсус кучлари апрелнинг биринчисидан кучайтирилган иш режимига ўтдилар.

Вазир билардики, бу тушунча уни жуда севинтирарди. Бир томондан хотиржам бўларди, бу халқнинг давлатга, ватанга меҳри ниҳоятда кучли эди. Дунёнинг ҳар жойларидан вазирликка интернетдан ёзувлар, телефондан қўнғироқлар қилинади, нима ёрдам керак бўлса, тайёрликларини айтардилар. Хорижий ўлкаларда яшайдиган озарбайжонликлар ҳам тик оёқда эдилар.

Шу вақт селекторнинг тугмаларидан бирининг чироғи ёниб ўча бошлади. Бу ижтимоий алоқалар шўъбасининг раиси эди. У тугмани босди. Селектордан овоз эшитилди:

– Жаноб генерал-полковник, хабар бюллетенида кўрсатганингизга тузатишлар киритдим. Юборайми ё шу ердан ўқиб берайми?

Эшик қия очилди. Ёрдамчи бир финжон қаҳвани келтириб унинг олдида қўйиб, оҳиста чиқиб кетди. Вазир қаҳвадан бир қултум ичгандан кейин ўзида хорғинликни ҳис қилди. Секин деди:

– Ўқи, полковник.

– Хўп, жаноб вазир! – Полковник ўқишга киришди. – “Мудофаа вазирлиги аҳолига шуни билдирадики, Арманистон билан Қорабоғда олиб борилаётган жанглarda Озарбайжон армиясининг юзи ва ҳиссаси иштирок юқори бўлиб, Озарбайжон давлати, унинг Президенти жангчиларнинг муваффақиятли жанг қилишлари учун барча давлат ташкилотларига зарур бўлган кўрсатмаларни берди”.

У қўшимча қилди.

– Тузатиш ана шундан иборатдир, жаноб вазир!

– Яхши, – вазир яна изоҳ берди, – мувофиқ ташкилотлар билан келишиб, матбуотга чиқиш қил. “Ҳарбий хабарлар” сайтига эса менинг ташаккуримни билдир.

У тугмани босиб селекторни ўчирди. Қаҳвадан яна бир қултум ичди. Бу вақт селектордан “комплекс” ёзилган тугманинг чироғи ўчиб-ёнди. У тугмани босди.

– Жаноб вазир! – ёрдамчи тез гапирди, – Россия мудофаа вазирининг ёрдамчиси қўнғироқ қилиб, вазир Шойгу сиз билан гаплашишни истаётганини айтди.

– Улаб бер, – деди, ўзи эса ўйлай бошлади. “Тували бўласан, меҳнаткаш бир оилада туғилгансан. Бажарган ишларингга қараб дунё майдонида бўлган Россиянинг қуролли кучларининг бошида турасан. Қизиқарли... Унга бир катта эътибор бор эди”.

Бироздан сўнг ёрдамчи тугмани босиб, уларни боғлади.

– Салом, Зокир Аскарлович! У Озарбайжон мудофаа вазири билан озарбайжон тилида саломлашди.

У Шойгуни кўпдан бери, ҳали Ички қўшинлар команд-ири вазифаси ўрнида ишлаган вақтдан буён танирди. Бу вазифага ўтгандан кейин эса ташвишлари кўпайган эди.

– Сизга ҳам салом бўлсин, Сергей Кужугетович! – Вазир қуруқ овози билан гапирди. Аслида Москванинг нега кўнғироқ қилганини биларди.

– “Яхшимисиз” саволини бермайман. Усиз ҳам биламан-ки, жуда чарчагансан, овозингдан ҳам билиняпти, – у дарҳол муддаога кўчди. – Арманилар билан сизларнинг орангизда нималар бўляпти? Ереван бор овози билан шовқин кўтариб, бутун дунёга турклар яна арманиларни ўлдирияпти деган гапларни айтапти. Бироздан кейин Хонкелдини оладилар, арманиларнинг Қорабоғдан кўчиши ва яна билмадим нима гапларни гапираяпти...

Вазир унинг сўзларини эшитиб, пинагини бузмади, юмшоқлик билан жавоб берди:

– Жаноб, генерал-полковник! Аввало, шуни айтаманки, биз ўз ерларимизни озод қилиш учун халқаро ҳамжамият, шу жумладан, сизлар қабул қилган иттифоқлигимизни барпо қилишга келишдик. Иккинчидан, ҳар кун бутун дунёга ҳамда сизга бир сутка ичида ўтиш чизиғи қанчалик бузилганини билиб, хабар юборар эдик.

Қизиқиш учун айтаманки, ҳозирги бир ҳафтада чегарадан ўтиш чизиғи икки минг мартадан зиёд бузилган. Бу бир суткада уч юздан кўп бўлади дегани. Учинчидан эса арманиларнинг асосий мақсади тинч яшовчи аҳолининг тинчлигини бузишдир.

Телефондан овоз келди:

– Нега, яъни тинч яшовчилар?

– Шундайки, Сергей Кужугетович! – У ишонч билан жавоб берди. – Ана шу тинч аҳоли, гуноҳсиз инсонлар 31 мартда чегара чизиғидаги бир кентда беш нафар бўлган оила машинага ўтириб район марказига кетаётган бўлган. Кентдан чиққанда ҳозир қайтариб олган тепаликдан ракета шу машинани урган, оқибатда бутун оила машинаси билан бирга тириклайин ёниб кетди. Уларнинг гуноҳи нима?

Ўшакнинг нариги тарафидаги овоз бироз пасайди. Аслида, бу воқеаларни у биларди. Аммо...

Мудофаа вазири сабр билан ҳамкасбининг нима дейишини кутарди. Ниҳоят, Шойгу ҳеч нима билмагандек гап бошлади:

– Ҳм, аммо менга бошқа гап айтдилар-ку. – Менга деганларингиз...

Зокир Ҳасанов ҳамкори нимани истагини тушунди. Сўзини охиригача айтишга қўймади.

– Жаноб вазир! Ким нима демасин, қўлга олинган чегара худуди арманилар томонидан тинимсиз бузилмоқда. Бу сўзларимни уларга айтсангиз яхши бўларди.

Россиянинг мудофаа вазири эътироз билдирди:

– Биламан, Зокир Аскарлович, биламан. Дунёдаги арманилар оёққа туриб, бутун давлатларга тайзиқ ўтказяптилар.

Вазир киноя билан деди:

– Шу жумладан сизга.

– Шу жумладан бизга. Қарагин, бу ерда киноя керак, менимча.

– Нима тушундингиз, – кулимсираб деди. – Саркисян менга қўнғироқ қилди. Телефонидан сездимки, сочини юлиб, кўзининг қорасини чиқаряпти. Шуҳба қилмайман, мендан кейин жаноб Президентга ҳам телефон қилади. Биласизми, нима дейди? Нимани хоҳлайди? Айтадики, урушни тўхтатинг!

Вазир ҳамкасбининг кулаётганини билди.

– Агар бу илтимосини қондирмасангиз, турклар бироздан кейин Ереванга келиб қоладилар дейди.

– Сиз қандай жавоб берган бўлардингиз, Сергей Кужугетович?

Шойгу амаллаб турган вазифасига уйғун тарзда жавоб берди:

– Жаноб мудофаа вазири! Жангни тўхтатиш керак! Урушнинг давом этиб, қизғинлашуви бошқа бир неча давлатларнинг фойдасига ишлайди. Бу на Россиянинг, на

Кавказ ўлкаларининг фойдасига бўлмайди. Урушга билиб-билмай бир неча давлат қўшилиб қолиши мумкин.

Вазир аввал тушунтиришни истади, аммо бу фикридан дарҳол воз кечди. Унинг ўз шахсий фикрларини айтишга ихтиёри йўқ эди. Аввало, айтганларини давлат раҳбари билан расман маслаҳатлашмоқчи эди. У ҳарбий, ҳарбий буйруқларни жойига қўяди. Иккинчидан, ўз фикрларини айтса, Россияни ўзидан хафа қилиб, ёки ранжитиб арманилар тарафга ёнбосишлари мумкин эди. Шойгунинг берган таклифига мулойимлик билан жавоб берди:

– Сергей Кужутетович, сиз ҳам мен каби ҳарбийсиз. Бизнинг муносабатларимиз нима бўлишидан қатъи назар, ҳар иккимиз икки давлатнинг Олий Бош Қўмондонлигига боғлиқмиз. Улар бизга қандай буйруқ берсалар, биз шу буйруқни бажарамиз.

Шойгу тутилди. Ҳамкори савол ва жавобини жуда усталик билан етказганди. Жавобга чуқур ёндашмади. У ҳам муносабатларни бузишни истамади. Билардики, Озарбайжон тарафи Россиядан катта маблағ эвазасига қурол олади. Айтиш мумкинки, Россия Арманистонга пулсиз қурол берарди.

Озарбайжон тарафи бу қуролларни Америкадан ҳам олса бўлади. Бир ўртада Туркия бор. Дунё Россияни ёлғизлатган ҳолда ҳам Эрдўған Россия билан стратегик иттифоқчилик қиларди. Нима бўлганда ҳам, муҳими, Туркия Озарбайжонни мудофаа қиларди. Вазирнинг фикрига қўшилди:

– Тўғри айтасиз, Зокир Аскарлович. Бизнинг ишимиз ҳарбий буйруқларни бажариш. Ўйлайманки, Президентларимизнинг ўзлари бу ҳақда қарор чиқарсалар яхши бўларди. Бир соат вақт ўтар-ўтмас Владимир Путин жаноб Илҳом Алиевга қўнғироқ қилади. Бизнинг ишимиз Кавказда тинчликни таъминлашдир. Сиз билан хайрлашаман.

Вазир яна ўзини куч билан тўхтатиб қолди. Демак, унинг хоҳиш-истаги Озарбайжон ерларини ишғол қилинишига

имкон беришга оид сулҳми? Аммо тинчимади ва кўнглида шу ва шунга ўхшаш саволларга тўлиб кетиб хайрлашди:

– Тўғри айтасиз, Сергей Кужутетович! Олий Бош қўмондонликлар ўзлари келишиб оладилар. Мен ҳам сиз билан хайрлашаман.

Тутманинг чироғи ўчди. Бу эса суҳбат тугаганини билдирарди. Уйқусизликдан шишган кўзларини ишқалаб, куйилган қаҳвадан бир қултум ичди. Креслога чўкди, оғирлашган кўзларини юмиб Шойгу билан бўлган суҳбатини таҳдил қилди, аммо ухлаб қолишдан кўрқди. Анчайин қизарган кўзлари билан кабинетининг пастига тикилиб бир неча дақиқа ўйлади. Сўнгра бирданига Олий Бош қўмондонга телефон қилди.

Жанг майдони, эртанги кун

Отилган кўпсонли бомбалар уларнинг бўғзигача келди. Мурад кетма-кет тўрт марта хужумга ўтди. Билардики, бироздан кейин яна тўрт тарафдан арманиларнинг хужуми бошланади. Ўйинларни маҳорат билан режалаштирардики, келган хужумларни ҳар томондан қайтара олсин. Энди уларнинг вазифаси кўп сонли душманни ўлдириш. Уч печга икки, бир печга эса уч нафар жойлашдилар. Енгил қуrollар билан қуrollанганликларига қарамай, жангга тайёр эдилар. Ҳаммаси билардики, ўлимлари баҳонасида бўлса ҳам ерларини қўриқлашга келганлар.

Рациядан овоз эшитилди:

– “Овчи” мени эшитяпсанми, “Овчи”.

Бу уларнинг командири эди. Мурад жавоб берди:

– Лаббай, командир! Эшитаман.

Командир чуқур нафас олди. Демак, ҳали улар тирик. Бу қувончини Мурад ҳам ҳис қилди. Командир завқ билан деди:

– Мурад, сиз ўзингиз яхши биласизки, Озарбайжон учун нималар қияпсиз? Буюк ишни қилдингиз.

“Овчи” жавоб берди:

– Билардик, командир, ишғол қилинган ерларимизнинг бир қаричини олдик. Бундан катта, бебаҳо бахт йўқ.

Командирнинг кўзлари ёшга тўлди, бўғзига нимадир тиқилди. У йигитларга таскин бериш учун алоқа ўрнатди, аммо аксинча бўлди. Мурод унга таскин берди. Ўзини қўлга олиб сўради:

– Нима қилмоқчисиз?

– Яна жуда кўп душман аскарини ўлдиришни истаймиз, командир, жуда кўп!

Командир тараддудланди:

– Мурод, балки даҳлиз очармиз, сизларни халос қиламиз, ҳали имкониятингиз бор.

“Овчи” қатъият билан жавоб берди:

– Шарт эмас, командир! Арманиларнинг асосий кучлари шу ерда жамланган. Жуда кўп йўқотиш беради. Йўқотишимиз тўққиз нафар бўлса ҳам, тўқсондек бўлади.

Мурод тўғри айтарди. Уларнинг йўқотишлари ҳаддан кўп бўлади. У буни тушунди, аммо арслонларини халос қилишни истарди. Командирнинг фикрини Муроднинг овози бўлди:

– Командир, биздан хавотирланманг! Биз бу ерга келганимизда “Ватан” деган кафанга ўраниб келгандик. Бу бизнинг миннатдорчилигимиз, – бирмунча оҳиста, мулойим овозда гапирди. – Командир, сендан бир истагим бор.

– Командир, телефоним сейфингизда. Уни олиб ёқинг, хотинимга “С” ҳарфи билан бир смс юборинг. Алвидо! Алоқанинг охири.

Робита алоқаси тугади. Бир тарафда эса ҳарбийдаги шефи аччиқ-аччиқ, ҳўнг-хўнг йиғларди. Командир охирини кўрарди...

Арманиларнинг хужуми бошланди. Аввал танклар назарда тутилган худудни бомбардимон қилдилар. Ҳар бомба тушганда тупроқни осмонга совуради, сўнгра зарб билан ерга тушарди. Бироздан кейин пиёдаларнинг ўқ ёмғири оташи бошланди. Тўққиз нафар арслон бошларини печлардан чиқара олмасдилар.

Ўн дақиқа тинимсиз оташ давом этди. Сўнгра эса армани аскарлари эҳтиёт бўлиб печларга яқинлашишлари ҳақида буйруқ олдилар. Печларга йигирма беш метр қолганда, камал қилинганлар буйруқ олдики, айнаи вақтда Ф 5 зам-баракларини арманилар тарафга йўлладилар. Душман тарафда ҳаяжон ва парокандалик бошланди. Яраланган ким, бирданига жонини топширган ким бўлди.

Гранаталарнинг портлашидан ўзларига келишга куч топмаган арманилар бу сафар автомат ўқларига дуч келди. Душман талофат беришдан чекинди. Зобитлар аскарларини бир ерга жамлаб, янгидан ҳужумга ўтиш учун буйруқни кутдилар. Тўққиз нафар арслон оёққа туриб, автоматларидан олов очдилар.

Муроднинг гуруҳи уларнинг кўзини жуда қўрқитиб қўйган эди, баъзи армани аскарлар қочишга тайёр эдилар. Арманиларнинг махсус кучлари уларга ёрдамга келганда пиёда аскарлар бироз нафасларини ростладилар, биринчи бўлиб улар ҳужумга ўтадилар.

Мурод рацияси билан йигитлардан вазиятни сўради:

– Арслонларим, вазият қандай? Талофат борми? Гранаталарни қаттиқроқ отинг. Бизга ҳеч ким граната келтирмайди.

Муҳитнинг овози эшитилди:

– Командир, мен билан икки киши ярадоримиз бор. Бири енгил, бири оғир, анча тўзидик. Бу ҳужумни ҳам қайтара билдик. Тушунишимча, юзга яқин арманини йўқ қилдик.

– Мурод тўғри айтасан, бу гранатани эҳтиёт қила олмадик. Айтаманки, энди сокинлик, балки ўлган армани аскарларининг қуроллари, граната ва ўқларини олишимиз керак. Ўшанда жуда кўп арманини қира оламиз. Нима дейсан?

Капитан тўғри айтди. Бирдан ҳужум бўлса, иложсиз қоламиз, гранаталаримизнинг ҳаммаси тамом бўлди. Улар сўнги ҳужумда пичоқларига умид қаратмоқда эдилар. Ўқлари жуда кам қолган, фақат жаҳд қилиш керак.

– Яхши, капитан, аммо эҳтиёт бўл! Бироздан кейин

навбатдаги ҳужум бошланади.

– Ҳўп, командир!...

Қашфиёт раиси “Овчи”нинг номини эшитганидан буён бешинчи кашфиётчини рацияда қидиришни муовинига топширди, ўзи эса қочиб командирнинг ёнига кетди. Рухсат олмай унинг чодирига кирди.

Полк командири билдики, раиснинг бундай ҳолда келиши сабабсиз эмасди, ўзи ҳам сўроқсиз чодирга кирди. Раис бирор нима дейишдан олдин кичик ҳарбий халтасидан картография харитасини чиқариб очди. Ҳаво алоқаларида ишлагани учун харитани осонлик билан кўра оларди. Харитани кичик фонар билан ёритди.

– Улар клубда экан. Биз шаҳардан оқшомга қадар клубни борбардимон қилдик, – бармоғини хаританинг устида айлантириб бир нуқтада тўхтади. – Қара, координатлари бу ҳудудни кўрсатади.

– Буни сенга тадқиқотчиларинг айтдими? Улардан хабар олдингми? – командир савол берди.

Раис бошини елпиди:

– Яхши, жаноб подполковник! Тадқиқотчиларимизнинг тўрт нафари ўлдирилди. Бешинчисидан эса ҳали бир хабар йўқ. Улар бизни талвасага солаяпти.

Командир ҳеч нимани тушунмади:

– Бу маълумотни сенга ким берди ёки ўзининг тахминларингми?

– Хайрли бўлсин, жаноб подполковник! Бу хабарни менга “Овчи”нинг ўзи айтди. У бизнинг кашфиётчини ўлдириб, рацияси орқали мен билан гаплашди. Исмини “Овчи” деди.

Погосян “Овчи” ҳақида кўп эшитганди. Йиллар давомида унинг овига чиқдилар, аммо ҳеч нима қилишолмади. Яна бир тарафи унинг асл отини, фамилиясини билолмадилар. “Овчи” номини эшитганда кўзлари хонасидан чиқади, ўзининг тасаввур чизгилари каби кўз ўнгига келтирди. Ундан тезда сўради:

– “Овчи” дедингми?

Раис тасдиқлади:

– Ҳа, мен билан “Овчи” рацияда гаплашди.

Командир ихтиёрсиз қўлини телефонига узатиб буйруқ берди:

– Бош Қароргоҳга уланг, – қўли билан раиснинг кетишни кўрсатди.

Телефондан овоз келганда, ўзининг вазияти ҳақида маъруза қилди.

– Жаноб генерал! Кентни олган “Овчи”нинг гуруҳидир. Ҳозирда бу гуруҳ тўрт тарафдан қамалда.

Телефонда бир муддат сукут сақланди. Генерал ўзи бу хабардан шокка тушганди. Икки кун эдики, уларни асир қилган, бутун жонли-жонсиз кучларни ўзига жалб қилган, сен айтганинг “Овчи”миш.

Генералнинг жимлигини кўрган командир гапира бошлади. Шу пайт алоқа узилди.

– Жаноб генерал, – ҳатто телефоннинг гўшасини пуфлади. Пфу, пфу... Жаноб генерал!

Ҳангу манг бўлиб базўр ўзига келган генерал жавоб берди:

– Подполковник, улар кентда неча нафар?

– Билмадим, жаноб генерал! Шуни биламанки, бир қис-ми яраланган, ўлганларини бир кун олдин йўлак очиб ўзлари тарафга юборибдилар. Балки...

Генерал унинг сўзини бўлди:

– Йўқотишларимиз қанча?

– Кўп, – дарҳол жавоб берди, – балки юздир, балки икки юздир, аммо аниқ ҳисоб қилмадик. Ўйлайманки, кентни олгандан кейин аниқ маъруза қиламан.

– Ўзи бу маълумот ёлғиз менга берилган. Ким маълумотни сендан олишни истаса, айтингки, бу менинг буйруғимдир. Кентда жангда бир гуруҳ ҳарбийларнинг шунча аскарни ўлдириши ҳеч ақлдан эмас. Ҳали мен айтмадимки, бутунги ҳужумда йўқотишларимиз, шубҳасиз, яна бўлади. Буни назарга олинг. Буёғига сизга ёрдамчи қилиб махсус кучларни юбораман. Уларни қамалга олинг, ўшанда йўқотишимиз

кам бўлади. Атрофга снайперларни жойлаштиринг. Улар бир-бир тозаласинлар. Тушунарлими?

Генерал бироз ўзаро фикрлаб, қўшимча қилди.

– Ўрганинг, “Овчи”ни тирик тутинг. У бизга қўп сирларни очиб беради. Биласанми, афсонавий “Овчи”ни қўлга олиш нима дегани? Ҳаммамизнинг ёқамизда бир медал ва янги амалга интилишдир.

Полк командирининг қўзлари ҳарислик билан ёнди:

– Ҳўп бўлади, жаноб генерал!

Арманилар тўрт тарафдан снайпер жойлаштирди. Муҳит Самид билан печдан чиқиб бир қадар оралиғида майитлари қолган арманиларга қараб тўғри ўрмалаб бордилар. Энди тўс-тўполон тинган эди. Снайперлар атрофни бемалол кўра олар эдилар. Снайперларнинг командири буйруқ берди.

– Икки нафари печдан чиқди. Ўлган аскарлар томонга тўғри ўрмалаб келяптилар. Буйруқсиз ўқ отманглар. Шусиз ҳам бир ерга чиқа олмайдилар. Кўрайликчи, мақсадлари нима экан?

Муҳит эса ўлик арманиларга яқинлашиб уларнинг автоматларини, ўқдонини, гранаталарини йиғишни бошлади. Бўлган воқеани армани дарҳол қароргоҳга хабар берди:

– Командир, улар ўлганлардан қурол-яроғ йиғмоқдалар. Нима қилайлик?

Рациядан овоз келди:

– Ҳаммасини ўлдирилинг. Бир “Овчи” қолсин.

Спайнер эътироз қилди:

– Ара, бориб улардан бир-бир сўраймайсанми, “Овчи” қайси бирингиз, уни ўлдирмаймиз деб. Уни ҳеч ким танимайди. Биз билмаймиз “Овчи” қайси бири. Ҳозир нишонгоҳда икки турк бор. Каердан биламиз улардан бири “Овчи” бўлса.

Спайнерчи тўғри айтарди. “Овчи”ни билиш учун ҳаммасини асир олиш лозим эди. Уни юзидан ҳеч ким кўрмаган. Агар улар қурол-яроғ йиғсалар, талофот яна қўп бўлади.

Бош қароргоҳга телефон қилиб масаланинг моҳиятини генералга билдирди. Шундан сўнгра у снайперларга алоқага чиқиб, ҳаммасининг ўлдирилишига буйруқ берди:

– У икковини кўздан қочирмасдан, дарҳол ўлдилинг! Бироздан кейин ҳужум бошланади. Муҳит ва Самид куролларни қўлларига осиб олдилар. Оғир-оғир бўлса ҳам ҳаракат қилардилар. Йўлнинг ярмида эканликларида снайперлардан ўқлар отилди...

Мурод тақ-тақ отилган ўқ овозидан тушундики, ҳар тарафга снайперлар қўйилган. Демак, бошини печдан ташқарига чиқара олмайсан. Билдики, отилган ўқлар Муҳит ва Самад учундир. Бир неча марта рациядан “Муҳит, Самид” дея чақирди, аммо арслонлари жавоб бермади...

Арманиларнинг учинчи ҳужуми аввалгиларидан ҳам омонсиз бўлди. Танклардан, ПДМлардан отилган снарядлар тупроқни қўпориб ҳар тарафни кўринмас қилди. Шундан сўнг пулемётлар ишга тушди. Тинимсиз отилган снарядлар ҳамма нарсани маҳв этарди. Мурод Панжалини чақирди. Овоз келмади. Юзи билан ерда эди. Елкасидан тутиб силкиди. Орқасига ўтириб чақирди. Панжали ҳалок бўлган эди. Снаряд парчаси унинг бўғзига кирган эди. Ўзини йўқотмади. Рация билан алоқа чиқди.

– Арслонларим, ким мени эшитяпти? Мурод саволини бир неча марта такрорлади:

– Арслонларим!...

Барча рациялар ўчганди. Мурод якка қолганини билди. Энди унинг ёлғиз кетиш вақти эди, аммо у шунчаки кетишни истамас эди. Ҳали бир неча армани аскарини ўлдиради. Панжалининг автоматини қидирди. Унинг фақат битта ўқи, бир дона гранатаси қолганди. Ўзида ҳам шунча ҳисоби.

Тўппончасини кўрди, ўқ отилмаган. Демак, ҳали жанг қилса бўлади, сўнгги дамга қадар, сўнгги ўқи, сўнгги гранатаси, сўнгги нафасигача. У бу манзарани тушларида кўрганди. Ташқаридан нафас олди. Шукр қилдики, арслонларидан ҳеч ким душман қўлига тириклайин асир

тушмадилар.

Ўқлар ёмғири кесарди. Душман ҳеч ким соғ қолмади деб хотиржам эди. Уларни фақат снайперлар қўриқлаб турардилар. Арманилар қамални тугатдилар. “Овчи” душмanning қадам овози яқинлашганини ҳис этди. Бирдан аввалгидек ўнг, сўнгра эса чап қўлини ўйнатиб охирги гранатани арманилар тарафга йўллади.

Ҳар портлаганда олти-етти армани чалқанча тушиб ўлди. Орқасидаги автоматларнинг қўндоқларидаги сўнгги ўқгача армани тарафга бўшатди. Улардан нечтасини ерга қулатганини сезмади ҳам. Снайперлар эса нишонгоҳларида унинг бошини мўлжалга ололмасдилар. “Овчи” бошини печдан чиқармасди. Ҳатто махсус кучлар унинг яқинига яқинлашишга мажбур бўлдилар.

Командир оташ сочаётган печнинг координатларини танкчига берди. Бомба Муроддан бир қадар узоқроққа, тўғри унинг туйнугининг ёнига яна бир тешик очиб портлади. Снаряд парчалари уни елкасидан то оёғига қадар уриди. У кўзини очиб оғриқдан ингради. Чап қўли билан соғ тарафини силади.

Қўли қонга тегиб, унинг ҳидини ҳис этди. Қонли қўлини бурнининг олдига келтириб ҳидлади, кейин кула бошлади. Тўппончасини қўндоғидан чиқариб қўлида тайёр тутиб турди.

Курд кўзлари билан осмонларга тикилди, у кимдир келишини кутарди. Туркия ҳарбий мактабида ўқиган пайти жуда севган шеърини такрорлади:

Шаҳидлари байроқ ёпган устидаги қондир,

Тупроқ, сенинг чун ўлган асли ватандир!

Бир онда кўз олдида онаси Гуллибейим келди, онаси унга ҳайрон бўлганини эслади:

“Ҳамма қон кўрганда йиғлайди. Сен эса куласан”. Яна кулди. Энг охирида хотинининг айтган сўзларини эслади: “Мен сенга тоғ бўлишни ўргатаман”. Қаердандир Физзанинг овозини эшитилди: “Сен менинг тоғимсан, бу менга етарли.

Менинг тоғим сенсан!“. Ёшлигида отаси айтган сўзни юрагида такрорлади: “Душмандан бир қарич тупроғимни олиб ўлсам ҳам “Уф” демайман”.

Оёқ товушини сезиб, кўзини очди. Армани печнинг бошида турарди. Ўйлаб ҳам ўтирмасдан тўппончасининг учини чиқариб ўқ узди. Армани печнинг ичига, унинг ёнига йиқилди. Ташқаридагилар арманича қичқирдилар:

– Бу ерда бири ўлмабди. Балки “Овчи” дегани шудир.

Мурод кўп қон йўқотаётганди. Биларди, бир зум кечикса, хушидан кетади. Ўша пайтда арманилар уни асир оладилар.

Кўз олдига аскарлари келди. Бутун шаҳидлар ва ғозилар бир-бир хаёлидан ўтди. Аммо юзидан табассум аримасди. Генералга берган сўзи ёдига тушди. “Командир, мен асир тушмайман, сўнгги дамда бошимга бир ўқни тикаман”. Тўппончани қалбига тиради. Ўйлади: “Командири Физзага смс юбордимикан”. Оёқ овози жуда яқиндан эшитилди. Елкаси билан йиқилди.

Шу куни отасининг оёғи тортмади. Шунчаки очик ҳавода айланар, ҳаяжони босилмасди. Юрагида кучли бир оғриқ пайдо бўлди. Қўли билан кўкрагини силади, кўзларини юмди. Ўшанда ўзини чегара чизигидаги жабҳада кўрди. Аскарлар у тараф-бу тарафга қочар, ўқлар отиларди.

Улар нима десинлар, ҳаммасини тушунарди. Қирғоқда бомба портлади, тупроқ парчалари осмонга сапчиб ерга тўкилди. Ҳамма югуриб қочар, “урра”лаб қичқирарди. Аскарнинг бирини тўхтатиб, “Эй бола, менга ҳам қурол беринг, мен ҳам жанг қилай!”, деди.

Ҳеч ким уни эшитмади. Чунки ҳеч ким уни тушунмасди. Кўз қири билан Муродни ахтарди, топа олмади. Ўйлади, балки ўғлининг дўстларини қидириб топиб, улардан Муродни сўрар. Яна ҳеч кимни кўрмади. Капитан рутбали бир зобитга яқинлашди.

– Эй ўғлим, полковник-лейтенант Мурод Мирзаевни кўрдингми?

Зобит унинг ёнидан эгилибгина ўтди. Ўз-ўзидан тааж-

жубланиб, эй болам, булар бунчалик шошиб қаерга кетяптилар?

Олов ўчди. Бир аскарнинг қўлида ой-юлдузли уч рангли байроқ бор эди. Байроққа диққат билан қаради. Байроқдан бир нарса томчилар, байроқ юсакка кўтариларди. Зобитлар, аскарлар ерга ўтириб давра қурдилар. У ҳарбийларнинг орасидан кесиб ўтди. Яна бир кишидан сўради:

– Эй бола, бу ерда нима бўляпти?

Яна ҳеч ким жавоб бермади. Ўртага қаради. Бир неча шаҳид бўлган ҳарбийларни кўрди. Ўғли Мурод ҳам уларнинг ичида эди. Тўниб атрофдагиларга қичқирди:

– Нимага турибсиз, тез уларга ёрдам беринг. Ярадор бўлганлар.

Яна уни ҳеч ким эшитмасди. Ҳарбийларга бирма-бир яқинлашиб ёлворар эди, нима бўлди, уларга ёрдам беринг. Уни кўрмас эдилар. Тиззаларини ерга қўйиб, шаҳид бўлганларга қаради...

Сўнгра бобоси Муродни кўрди, ўғли Муроднинг қўлидан тутиб силарди:

– Эй қўшни, ўзингга кел, – деди, – оёқ устида туриб қолибсан. Нима бўлди?

Телман хаёлида кўрганларининг таъсиридан ҳалиям ўзига келолмаётганди. Ерга чўккалаб қўллари билан бошини ушлади.

– Аллоҳим охирини хайрли қилсин! Бир нарса бўлдимиз, а қўшни. Бор, кет, ўзингнинг ишингни қил.

Онаси ҳовлида товуқ-жўжаларга емиш берарди. Апрель ойининг бошларида кент жуда сокин ва гўзал бўларди. Олча, ўрик гуллашни бошларди. Ҳаво жуда тиниқ, ғуборсиз эди. Она донни ҳовучига олиб “жиц, жир, жиц” деди.

Товуқлар унинг баланд овозини эшитганда, темирдан нарироққа ўтиб тўқилган тўр тарафга келдилар. Албатта, бу овоз уларга дон берарди. Ҳовучидаги донни тўрнинг нариги тарафига тўкиб эгилди, яна бир ҳовуч буғдой келтирса. Шу пайт хабарсиз бўлган шабада унинг ёноқларини силаб

кетди. Тик турди. Қаддини кўтариб, ростлаб атрофга қаради. Ҳеч нима қимирламасди. Шабададан асар-аломат ҳам йўқ. Унинг юзини силаган, уни тиктирган нима эди у?

Осмон юзига назар солди. Шабададан ҳеч дарак йўқ. Шу хаёллар билан ўтирган пайт яна яноғини кучли шамол силади. Ўгирилиб орқасига қаради. Бу шабада қаердан келиб, қаерга эсади? Яна ўйлади, кўрган бу куним қандай кун ўзи, шамол нега менга тегаяпти.

Бу сафар шамол унинг юзининг ён тарафидан эсиб келиб, янгидан чехрасини силади. Онага шундай туюлдики, шабада гўё унинг ёноқларини ўпиб кетарди. У энди тушундики, шабаданинг ёноғидан силаши бу нима дегани? Ихтиёрсиз кўзидан ёш оқа бошлади. Юрагига нима келди, рўмолининг бир учи билан кўз ёшини артди. Шабада унга гўё қандайдир хабар келтирганди. Бунини у англади.

Уйда ҳеч ким йўқ эди, бемалол бир ўзи юра оларди. Шусиз ҳам унинг ҳаракатини ҳеч ким назорат қилмаётганди. Юраги тўлганди, ҳўнг-ҳўнг йиғлашни истарди. Қандай йиғласин, юрагини қандай бўшатсин, йиғлаганини ҳеч ким кўрмасин.

Оғир қадамлар билан уйнинг орқа томонига ўтди, ўриб олганлари кесилган, лекин ўрнига ҳеч нима экилмаган, Муроднинг жуда севган нок дарахтининг тагига ўтирди. Мурод туғилган, энди эса ерида фақат тупроқ қолган эски уйга тикилди. Ўғли шу ерда дунёга келганди. Ўзидан тез бўлмаган мақсадини илгари суриб, елпиғич тутгандек қимирлатди. Тилидан ихтиёрсиз “Лай-Лай” чиқди.

*Лай-лай дедим ётасан,
Ширин уйқу топасан,
Қизил гулга ботасан,
Лай-лай, лай-лай.
Боглама қурбон инаклар,
Болам қачон эмаклар?
Боглама қурбон олчалар,*

У охири чидамади. “Мурод” деб бақириб кўз ёшларини ўтирган ерида тўка бошлади.

Физза икки кундирки, уйқусиз бўлиб қолган. Мурод билан бундан икки кун олдин охирги марта телефонда гаплашганда, эриунга бироз вақт қўнғироқ қила олмаслигини айтганди. Телефони ўчирилган. Физза унинг нима деганини яхши тушунмаганди. Биринчи маротаба айтяптими?

Ҳар доим Мурод бирор жойга кетганида шунақа гапирарди.

Бир неча кундан кейин эса телефон қилиб: “Жоним, мен қайтдим. Оқшом пайтида уйда бўламан”, сўнгра ҳазиллашиб: “Япроқли дўлма қилишни эсингдан чиқармагин яна!” дер эди.

Хотини биларди, икки кундан буён арманилар билан жанг бўляпти. Бундай ҳолда, ҳамиша “казарма ҳолати” эълон қилинади.

Хатто ҳозирги шароитда Мурод унинг ёнида бўлса, балки унга тана қилиб, “Сен ҳарбий бўлсанг, нега чегарада эмас, менинг ёнимдасан”, деб айтармиди.

Хабарларни диққат билан эшитарди. Эришилган ғалабалардан севинарди, аммо шаҳид жанозаларини телевизорда кўрганда юраги гўё ерга тушиб кетарди. Паришон эди, чунки Мурод уни тоғ бошида чўққи бўлишга ўргатганди. Имкони бўлса, ўзи ҳам уруш чегарасига кетгудек эди. Тиббиёт университетини бекорга битирмаган-ку, ахир?

Кеча ўғли Нурлан унинг ёнига келиб, онасининг тиззаларини қучоқлаб айтдики:

– Она, биласизми, катта бўлсам, мен ким бўламан? – кутиб ўтирмасдан ўзининг саволига ўзи жавоб берди. – Отамдек ҳарбий бўламан.

Физза кула-кула унинг сочларини эркалаб силади:

– Ҳа-да. Ҳозиргача кўзимиз бировингни орқангдан қараб қолади, энди сен ҳам ҳарбий бўлсанг икковингни орқангдан

кўз тикиб ўтирамизда, – кейин ўғлини сочларидан ўпди. – Хотиржам бўл, сенинг қарорингга ҳурмат билан ёндашаман.

Бу кеча Денгиз ҳам яхши ухламади. Отасини тез-тез уйқусида чақирди. Орада “Отам келди” деб гапирарди.

Физза бугун ишга бормади. Болалар билан уйда қолди. Қўнғироқ қилиб ишдан рухсат олди. Нурлан вақтли турди. Уни овқатлантириб хонасига юборди. Денгиз саҳарга яқин ухлагани учун уйғотишга кўзи қиймади. Мурод уйга қайтгунича телефонини ўчирмас эди, ҳар он унинг қўнғироғини кутарди ёки “С” ҳарфли смс.

Шу кун пешингача ҳеч ўзини қўярга жой тополмади. Фикри-зикри Муроднинг ёнида эди. Ўзида-сўзида ҳам шу фикр эди. Нима иш қилса, юраги тинчимади. Юрагидан тош отгандек эди. Бу тошни фақат Мурод олиб ташларди. Ундан эса хабар йўқ эди.

Ўйланиб-ўйланиб юриб панжаранинг олдига суянди. Атрофга қаради. Янги қурилган кўп қаватли бинолар кўчани кўрсатмас, манзаранинг олдини тўсган эди. Фақат осмоннинг ўзи кўринар эди. Осмоннинг юзи сокин, ма-съум, топ-тоза эди. Осмонга тикилиб қараб бир неча сония ҳаракатсиз қолди.

Шу пайт у қараб турган нуқтада кичик булут парчаси пайдо бўлди. Булут осмон юзига ёпишди ва кўзининг ўнгида “С” ҳарфи ёзилди. Кўзларига ишонмади. Бу “С” ҳарфи ёлғиз Мурод билан унинг сири эди. Буни улардан бошқа ҳеч ким билмас эди. Физза “С” ҳарфини изларди. Бироздан кейин “С” ҳарфи хира тортиб, “Қайтаман дедим” деган ёзувга айланди. Хотини даҳшатга тушди ва қичқириб юбормаслик учун қўлини оғзига маҳкам қўйиб, ҳаракатсиз диванга ўтирди...

4 апрель.
Президент Админстрацияси

Озарбайжон армиясининг тезда зафарли юриши бутун дунёни ларзага солди, оёққа турғизди. Арманистон давлатининг бутун халқаро намояндалари, сайёранинг аксар гўшаларида жар солган армани лоббиси ва уларнинг таъсиридаги олтинга тенг сиёсатчилар, христиан ҳамкорлигини намойиш этган халқаро доиралар ва оммаий ахборот воситалари тинимсиз жар соларди.

Озарбайжон Президентига келган қўнғироқларнинг орқаси узилмасди. БМТ, Европа иттифоқи, давлат бошлиқлари – яна кимлар йўқ эди бу рўйхатда – АҚШ ва Франция, Англия ва Россия, Туркия ва Эрон, бошқа қитъаларнинг буюк ўлкаларидан тутган Исроилга қадар ҳар тарафдан қўнғироқлар ва баёнотлар келарди.

Озарбайжон армияси ва унинг ҳақиқий кучи уч кун ичида дунё ижтимоий ҳаётининг диққат марказида бўлди. Берилган баёнотларда бу тўқнашувдан қўшимча пул топишни истаганлар, дўстдек ёрдам беришга тайёр бўлганларини баён қилдилар. Озарбайжонни қўрқитиш учун катта минбарлар билан таҳдид қилдилар. Жанубий Кавказни узоқ муддатли урушга ундаб уни қиздиришни истаганлар – бир сўз билан айтганда, уларда қизиқиш бор эди.

Дунёнинг геосиёсати, геоиқтисодиёти, ҳарбий–геостратегиясининг қизиқишлари шу кунларда Жанубий Кавказга қаратилган эди.

Аммо урушнинг бўлаётганлигини кўриб турган ҳеч ким Озарбайжон ноҳақ уруш бошлаган демас эди. Бу сафар жуда тўғри тарғибот олиб борилди. Озарбайжон тарафи ҳаммани ишонтирдик, унинг армияси арманиларнинг неча йиллардан буён тинч аҳоли яшаётган кентларни интенсив ўққа тутгани оқибатида жавоб ҳужуми эди.

Ҳар ҳолда шу кунлар расмий баёнот қабул қилган аксарият халқаро ташкилот ва давлат бошлиқлари ва жуда кўп жамоатчилик бошлаган урушни ўзаро келишиш орқали тўхтатишни, сулҳ ва алтернативнинг бўлишини ифода қилдилар.

Табиийки, бу борада армани диаспораси ва лоббиси жуда фаол ишлади. Улар бутун халқаро ташкилотларга ва буюк давлатларга тайзиқ ўтказиб Озарбайжон армиясининг зафарли юришларини тўхтатишни талаб этардилар. Лекин бу халқаро ташкилотлар уларнинг эсига БМТнинг Озарбайжон ҳудудини ишғол қилинганлиги ҳақида тўрт асосномаси нима бўлди, буларга нега амал қилинмайди?... деган ҳақиқатларни солмас эди.

Аммобирҳақсўзбор,ғолиблармуҳокамақилинмайдилар! Озарбайжон армияси қисқа муддатли урушда ғолиб бўлди. Ўзининг ишбилармонлигини ва азмкорлигини намойиш этди. Бутун дунёга билдирдики, энг замонавий техникага асосланиб ва ҳарб ишининг бутун янгиликларини ўзида акс эттирган Озарбайжон армияси бир неча ишғол қилинган ерларни озод қила олди. Озарбайжон бутун дунёга кўрсата олдики, Кавказнинг энг кучли махсус армияси унда мужассамдир.

Кеча саҳардан буён бироз секинлашди. Қўнғироқлар аввалгидек бўлмаса ҳам, барибир бўлиб турди. Охириги қўнғироқлардан бири Арманистоннинг ҳарбий иттифокдоши бўлган Россия Президентида келди ва у ўт очишни тўхтатишни истади.

Владимир Путин Арманистон Президенти Саркисян билан анча гаплашганидан кейин, такроран қўнғироқ қилишини айтди. Россиянинг ўзи ҳам ҳозирда ноқулай вазиятга тушиб қолганини гапириб, Арманистон ҳукумати мағлубиятининг сабабини ўз халқига изоҳлаб беролмаётганини таъкидлади. Ўтирозлар тўлқини бутун Арманистонни ва харис арман диаспорасини ўз домига тортди.

Озарбайжон Президенти Администрациясининг мувофиқ шўъбалари шу кунларда алоҳида иш режими билан жуда интенсив ва аниқ тартибда ишларди. Уруш бошланган дақиқадан бутун ерли КИВ-нинг фаолияти назоратга олинган ягона марказдан координация қилдирилди.

Бундан бошқа, Бокудан аккредитация олган хорижий журналистлар ва ерли КИВ-лар ташкил қилинадиган жанг майдонларига олиб борилди. Улар арманиларнинг яшаётган кент ва бошқа яшаш минтақаларидан, тинч аҳолининг фожиаларидан баҳс этган репортажлар тайёрладилар ва алоқа нуқталаридан дунёга тарқатдилар.

Бу уруш ҳақидаги асосий ахборотни бу сафар бутун дунё Озарбайжондан ёйилган репортажлар воситасида билиб олди. Ҳатто арманиларнинг ўзи бу жангнинг бориши ва ўзларининг йўқотишлари ҳақида энг тўғри маълумотни Озарбайжоннинг интернет сайтларидан оларди, апрель жангларида ўлган арманиларнинг исм-фамилиясигача ўрганиб олган эдилар.

Президент ўша куни юз берган бутун воқеа-ҳодисаларни ўйлай-ўйлай стол устидаги қоғозга ўз кайдларини ёзди. Бироз чарчагани кўриниб турарди. Чунки давлат раҳбарининг юки фақат минбарда эмасда. Энди ҳамма нарса уруш учун. Кўра-миз. Эртага нима бўлади?!

“Озарбайжонни жуда кучли ва қудратли қилиш лозим! Бошқа нефти бор ўлкаларнинг, Ўрта Осиёдан бўлган кўп қўшнилари кунига тушиб қолмаслик учун кучайтириш, иқтисодиётни соҳалаштириш, импортни минимумга тушириб, экспортни эса орттириш керак.

Албатта, бу бир-икки кунлик иш эмас, йиллик ишлар. Постнефт даврининг янги иқтисодий ислохотларини давом эттириш лозим. Бунинг фонида нефт орқасидаги негатив ҳодисаларга, қўлга қараб қолишга, порахўрликка қарши кураш олиб бориш ва тадбирлар ўтказиш талаб қилинади. Бу осондек кўринса ҳам жуда муҳим ва зарур.

Буларни орадан чиқариб ташламасак, ички ишлаб чиқариш ва ерли соҳибкорликни кучайтириш мумкин эмас, бусиз армия қурилиши кучсиз бўлади. Ҳарбий саноатни кучайтириб бўлмайди, миллий армиянинг асосий кафолати, хусусан, озиқ-овқат таъминоти тамоман ички қурилма асосида ривожланади.

Президент ўз ўй-хаёлларига бироз тиним бериш учун ўрнидан турди ва деразага яқинлашди. Кабинетидан Хазар денгизи томонга очилган деразадан денгиз соҳили, булвар, Биллур Сарой ва Байроқ майдони – Боқунинг апрель кечасини сайр қилишни бошлади. Президент Боқуда туғилган, 6-мактабда таҳсил олган, болалигини шу сеvimли шаҳарда кечирганди. Қўзлари Боқу чироқларидан қамашса-да, фикри яна миллий армиянинг ёнида эди. “Ўз армиясини таъминлай олмаган давлат бошқа давлат армиясининг қўмагига муҳтож бўлади”. Бу ҳикматли калом хаёлидан чиқмасди.

Селекторда сариқ тугмалардан бири ёниб-ўча бошлади. Қайтиб келиб жойига ўтирди ва тугмани босди:

– Жаноб Президент! Ёрдамчингиз Али Ҳасанов келдилар, чақирган экансиз.

– Ҳа, келсин! – тугмани босиб ўчирди. Эшик очилди. Ижтимоий-сиёсий масалалар бўйича ёрдамчи-шўъба мудири Али Ҳасанов қўлида бир даста қоғоз билан ичкарига кирди. Саломлашди ва Президент қўли билан ишора қилгач, стулга ўтирди.

– Ҳа, маъруза қил, кўрайликчи, бу уч кун ичида дунё биз ҳақимизда нималарни гапирди. Маҳаллий ва хорижий оммавий ахборот воситалари охириги жанглار ҳақида нималарни ёзди? Қандай баёнотлар чиқариб, нималарни сўзлаб ва энг асосийси бизга нимани таклиф қилишаяпти?

Ёрдамчи уч варақлик қоғозни Президентга узатиб, маъруза қилишни бошлади:

– Жаноб Президент, биринчи бетда апрель жанглари ҳақида хорижий ўлкаларнинг, Россия, Туркия, Эрон ва бошқа давлатларнинг телевидения каналлари, матбуот ва

интернет порталларида мавзуга оид нашр қилинган материаллар ёзилган, иккинчи саҳифада апрель жанглариға муносабат билдирилган халқаро ташкилот ва давлат раҳбарларининг, таниқли ижтимоий-сиёсий шахсларнинг баёноtlари, учинчи саҳифада эса, ҳар икки қисмда билдирилган таклифларнинг қисқа мазмуни акс этган.

Сўнгра ёрдамчи рўйхатда бирма-бир номи қайд қилинган КИВ-ларнинг, давлат расмийлари ва ижтимоий-сиёсий шахсларнинг мавқе, даражаларини ўлка раҳбарига маъруза қилди. Таклифларини жонлантирди. Ёзганлари жуда кўп эди.

– Аксар КИВ-лар Жаноб Президент, бу сафар жуда кўп бора бизнинг ҳақ ишимизни дастурлаб, ҳақиқатни кўрсатибдилар. Фақат баъзи арманипараст медиа, хусусан, армани диаспорасининг таъсирида бўлган КИВ-лар ўз қоралашларини давом қилмоқдалар. Ўйлайманки, бу сафар улар асосий ҳақиқатни яшириб, оқни қора деб айтолмайдилар.

Президент ёзилганларни диққат билан кўздан кечирди. Айниқса, энг нуфузли халқаро КИВ-ларнинг, телевидение каналларининг номларини ўқиганда, розилик аломати сифатида бошини қимирлатиб қўярди:

– Жуда яхши, бу сафар сиз ҳам яхши ишладингиз ва энг асосийси информатион-тарғибот фаолиятини бутун ўлка бўйлаб керакли савияда координация қилдингиз! – Президент ёзилган варақларни столға кўйиб, сўзини давом қилди. – Уруш шароитида шундай ишлаш керак, Али муаллим!

Ёрдамчи Президент айтган гаплардан бироз қизаргандек бўлди ва диққатни мавзудан ўзгартириш учун қоғозларға қараб-қараб, нималарнидир қўшимча қилиб гапиришни хоҳласа ҳам Президент уни тўхтатиб, давом қилди:

– Биласанми, Али муаллим, мен ҳам уч кун ичида шу жараёнлар ҳақида кўп ўйладим? Авваллари бизнинг КИВ-ларнинг кўпи, хусусан, муҳолифат томонға вакиллик

қилганлар, Қорабоғда ёки жанг майдонида бир ҳодиса юз берганда, болғани гоҳ налига, гоҳида михга урдилар. Ҳодисалар тўғрисида қаердан бунчалик айбловчи нарсалар топиб ёзадиларки, халқ ҳам чорасиз қоларди. Қайси хабарга ишонишларини билмас эди. Бу билан миш-мишлар бошланиб, аҳоли деярли ташвишга тушарди...

Президент сўзлаганда Али Ҳасанов маъқуллаб бошини кимирлатди.

– Аммо бу сафар бундай бўлмади. Нафақат маҳаллий оммавий ахборот воситалари, ҳатто бутун ижтимоий жамоат ва халқ муштни бир жойга уришни билди, бажарди. Тўғри, бу сафар хорижий журналистлар доирасида ҳам иш жуда яхши ташкил қилинди, табиийки, натижа ўзини жуда куттирмади. Энг қизиқарлиси эса бизнинг мухолифат кучларда охириги кунлар ичида танқидий фикрлар гапирилмади ва бизни, миллий армиянинг зафарли юришларини қўллаб қувватлашди. Бу эса бутун халқимизнинг, давлатимизнинг ғалабасини таъминлади.

Қара, кўр Арманистонда нималар юз бермоқда? Ўйлайманки, тарғибот машинасининг ҳам хорижда, ҳам ичкарида бундай кашф этилишини ва бу темпини сақлаб қолиш керак.

– Жаноб Президент! Бу дастурда апрель жангларининг натижалари ҳақида давом қилаётган тадбирлар ва тарғибот режамиз акс этган. Тасдиқ қилсангиз, эртадан бошлаб унинг асосида ишимизни давом эттирамиз. Бу ерда фавқулодда вазиятларга мувофиқ масъул шахсларни ва ижтимоий алоқаларни Президент Администрациясида координация қилинишига доир фаолиятини акс эттирган тадбирлар режаси ўз аксини топган. Бундан ташқари фавқулодда вазиятларда ички ва ташқи тарғиботнинг асослари ҳақида кўп фикрларимизни бу дастурга киритишимиз керак.

Президент қоғозни очиб кўздан кечирди ва боши билан “Кейин кўраман” ишорасини берди. Шу пайтда селекторда “Шошилинч” ёзилган сариқ чироғ ёниб ўча бошлади...

Али Ҳасанов нима қилиш кераклигини билганидан қоғозларни кўтариб, дарҳол ўрнидан турди:

– Менинг айтмоқчи бўлган гапларим шулар эди, Жаноб Президент, кетишимга рухсат берсангиз.

Президент бошини рози бўлгандек қимирлатди. Ёрдамчиси кабинетдан чиқиши билан тугмани босди. Қабулда ўтирган ёрдамчисининг овози эшитилди:

– Жаноб Президент! Россиянинг Президенти Путин гаплашишни истайдилар.

У ўйламасдан гапирди:

– Боғла, – ўзи эса гўшакни кўтарди. Телефондан Путиннинг овози эшитилди:

– Хайрли оқшом, Илҳом Ҳайдарович! Яхшимисиз?

Президент ҳам у билан саломлашди:

– Оқшомингиз хайрли бўлсин, Владимир Владимирович! Яхшиман, раҳмат, ўзингиз яхшимисиз?

Россия Президенти раҳмат айтиб суҳбатга киришди:

– Илҳом Ҳайдарович! Саркисяннинг жонига жуда ёмон кўрқув солибсиз. Бугун менга тўрт юз марта кўнғироқ қилди. Биласиз, унинг телефон кўнғироқларига жавоб бера олмасдим. У истайдики, орада бўлсам. Масалани жанг майдонида эмас, стол атрофида ўтириб ҳал қилсак. Қанча жойни олган бўлсангиз ўша жойлар сизда қолсин. Сўз бераман, яқин вақтлар ичида бу масалани Қозонда қайта кўриб, келишиш вариантида ҳал қиламиз. АТЭТ-нинг Минск гуруҳи аъзолари Россияни сиқиб қўйди. Улар айтадиларки, Россиянинг иштироки бўлмаса, эътирозлар ортади, локал урушлар глобал урушларга айланади. Нима дейсиз, стол атрофида ўтириб гаплашиб оламизми?

Президентнинг юрагида кўп гап-сўзлари бор эди. Аммо сиёсатда шундай қилиш керак эканки, баъзан истак-хоҳишларингни яширасан. Бу сиёсатнинг ёзилмаган қонуни. У биларди, Европа ва Америкадан ажратилган Россия бу билан ўзига янги санксияларни қолдиришга муваффақ бўлишни истарди.

– Владимир Владимирович! Яхши биласизки, Озарбайжон тарафи масалани сулҳ йўли билан ҳал қилишнинг тарафдори. Лекин Арманистон тарафининг иши – сўзида турмасликдан қолмади – кимларнинг гапи билан мана неча йиллардан буён бу келишув натижасиз қолмоқда.

Сиз ҳам гувоҳсиз, ҳам ғайрат кўрсатдингиз. Арманистон тарафига тайзиқ қилганда, бу давлат Европа иттифоқига майл кўрсатди. Ўйлайманки, биз Қозон вариантининг устига янгидан қайтмаймиз.

Шу кунларда АТЭТ ва АБШ ва Европа Иттифоқи Президентдан бу масалалар стол атрофида ҳал қилинишини талаб қиларди. Фақат Туркия давлати бу гапни айтмади. Озарбайжон тарафи қандай қарорга келса, Туркия унинг ёнида бўлишини билдирди. Бироз фикрлашгандан кейин Президент қарорини айтди.

– Бўлсин! Аммо қабул қилинган қарорлар бажарилмаса, Озарбайжон тарафи ишғол қилган ерларни озод қилиш ҳукуқини ўзида қолдиради.

Сўнгсўз ўрнида

...Хабарнинг оғирлигидан Физзанинг устига тоғ қулаган-дек бўлди. Ўзи ўзидан яширинишни истарди. Сен айтма, юракнинг ичида яна бир юрак бор экан. Бундан унинг ҳеч хабари йўқ экан. Сен айтма, бу юрак Муродники эди. Кечага қадар бунинг фарқига бормади. Ўз юраги урганда, сийнасида жойлашган юрак Муроднинг юраги бўлиб урарди. У бунинг фарқини энди ажратиб билди. У билардики, энди ўзининг юрагининг томири эриб, қуриб бораётгандек эди. Буёғига унинг қалбида фақат Муроднинг юрагигина яшайди.

У машғум қора хабарни олганда юраги ўзига бўйсунмади. Қалбининг ич-ичида Муроднинг ҳаёт эканини, борлигини туярди. Энди у нима қилсин? У Муроднинг юраги билан гаплашди, бу юрак Физзанинг юрагини ичида эди. Физза Муроддан рози бўлди: ҳеч бўлмаганда, ўзи қолиб юрагини юборгани учун.

Муроднинг шаҳид бўлгани хабари келганда Физза ишонмади. Қанча айтсалар ҳам ишонмади. Йиғлашни истади, ичидаги Муроди кўймади. Хотирасида унаштирилган вақтлари, “Шаҳидлар хиёбони”ни кезган кунлари ва бу орада Муроднинг унга айтган сўзлари ёдига тушди: “Мен сенга тоғ бўлишни ўргатаман”.

У ҳазиллашиб айтгани, “Сен менга тоғ бўлма, шу сўзинг кифоятдир, менинг тоғим сенсан”. “Балки у билган, қачон тоғим бўлмаса, бу дардда тўзимасликни. Балки у мени кўкларга кўтариб, сўнг тинчгина бир тоғга айланишимни истаганмиди?”.

Ўзига ўзи гапириб, фикрларини ҳеч кимга билдирмай, дардини ҳеч кимга бўлишишни истамади. Чунки унга тасалли берадигани жуда узоқда эди, аммо бу тоғнинг олдига унинг зариф хаёллари бораверади. Тузаладими, тузалмайдими, ҳали билмасди. Чунки ҳали яраси янги эди.

Ҳозир ҳам бу ярадан қонлар оқарди. Ҳали.

Мурод Туркияни Озарбайжондек яхши кўрган. Физзани ҳам турк дунёсига нисбатан севгиси бор эди. Ҳеч вақт у ҳам Туркияда шаҳид бўлганларни оиласидек “Яшасин, Ватан!” дейишини хаёлига келтирмаган эди. Ўзига бу сўзни айтмайман деб сўз берди.

Муродни душманлар қўлидан олишди. Муроди МЕН ҚАЙТАМАН деб сўз берганди. Унга “Миллий қаҳрамон” номи берилди. Уни сўнгги манзилга кузатишга бутун халқ йиғилди. Муроднинг жанозасини устида ой-юлдузли уч рангли байроқ ёпдилар. Физза байроқ ёпилган тобутга қаради. Ўз-ўзига деди: “У шундай қайтишни назарда тутганмиди? Тирик кетиб жаноза билан қайтиш. Шунақами қайтиши?” Кейин кўзлари билан Муроднинг устига ёпилган байроқнинг букилганини кўрди. Мурод Физзани жуда севганди, Ватани, Байроғи, Тупроғи озодлиги учун шаҳид бўлганди.

Ҳеч ким кутмагани ҳолда бирдан Физза айтиб юборди: “Ватан соғ бўлсин! Кечага қадар у фақат менинг қаҳрамоним эди, шу кундан эътиборан у халқнинг қаҳрамонидир! Яшасин, Ватан!”.

* * *

Осмонда сонсиз-ҳисобсиз, мовий, қизил ва яшил рангли юлдузлар учди.

Осмонда минг йил ичида тупроқ, ватан озодлиги учун шаҳид бўлганлар, Муродлар йиғилганди. Эртага эса яна МУРОДЛАР, яъни ШАҲИДЛАР туғилиши муқаррардир!

* * *

Овчи уйга келиб орқасидаги тўрвасидан қуёнларни бир-бир эҳтиётлаб чиқарди. Бирининг оёғини ип билан дарахтга боғлади. Иккинчисини эса қулоғидан юқорига кўтарди. Сездики, қуённинг қичқириғи одамнинг қичқиришига ўхшаркан. У бунга эътибор бермади, чунки товушқон унинг бутунги овқати эди. Олмаҳоннинг ўзи тўрвадан чиқди.

Қуёнлар яна ўзгача овоз чиқаришди. Улар хуркандек, олмахоннинг кўрқитганидан тўхтаб овозларини чиқармадилар. Олмахон эса ўзидан мамнун бўлиб соҳибининг чалворини пастидан ўрмалаб унинг бўйнига чиқди ва атрофни диққат билан кузата бошлади. Бир товушқон бугун ҳам унинг овқати эди. Иккинчи қуён эса оёғига боғланган ипни очмоқчи бўлиб уринарди. Товушқон озодликка чиқишни истармиди? Ҳар ҳолда у уни асир этган кишанларни кемириб озод бўлишни истарди.

Ниҳоят, қуён оёғи боғланган ипни кемириб бўлди. Қаерга кетиши керак, билолмади. Тўниб қолганди, фақат қулоқлари ишларди. Атрофдан маълумотлар оларди. Бу маълумотларнинг ҳеч бири унга ёқадиган хабарлар эмасди. Бир тарафдан итнинг овози эшитиларди, аммо яхшики занжирланганди. Иккинчи тарафдан шериги қуённинг пўстига қовирилаётган овози. “Асирликдан” озод бўлган товушқон ҳеч қандай яхшилик аломатини сезмади. Қаерга қочсин? Ўзи ҳам билмасди. Аммо кетиши керак эди. Кетмаса уни ҳам ейдилар. Бу ҳайвонга хос инстинкдир.

Осмон гуриллади. Секин ёмғир ёға бошлади. Овчи ишини саранжомлаб дарахтга яқинлашганда кўрдики, эртанги емиши учун сақлаган қуёни йўқ эди. Товушқон ипни кемириб, парчалаб чўлга томон кетганди. Ёғаётган ёмғир унинг изларидан қаерга кетганини аниқ кўрсатарди. Эндиги сафар у қуролини кўтариб оёқ изларининг орқасидан кетди. Кўп юрмади. Қуённинг излари бошқа жониворларнинг изи билан қоришиб кетганди. Бу из Бўз Бўрининг изи эди. Овчи бир оз ўйланиб кейин ортига қайтди. Бўз бўрининг овига шерик бўлишни истамади...

Боку–Хизир–Боку
2017

ТАРИХ ФАҚАТ ОРТДА ҚОЛМАЙДИ У ҲАМ ЎНГИДАН КЕЛАДИ

Юнус Ўғизнинг “Овчи” романи ҳақида

Низоми Жаъфаров,

*Озарбайжон миллий мажлиси депутати,
академик*

Озарбайжон адабиётининг бир-биридан қолишмайдиган (керак бўлса етарлича юксак истеъдоди билан) қаламга олинган тарихий романлари билан бойитган Юнус Ўғизнинг 2016 йилнинг машҳур апрель ҳодисаларига, янги замонавий хабарларига мурожаат қилиши, фикримизча, тарихдан узоқлашиш эмас, аксинча, уни ниҳоятда яқинлаштириш, мазмун мундарижасига, метафизика моҳиятига жуда яқин бориш ва натижа эътибори билан тарихда бу кунни, бу кунда эса тарихни англаш истагини илгари суради.

“Овчи” романи (ва унинг муаллифи), биринчи навбатда, бизнинг хотирамиздаги маълум бир фалсафани, муддаони янгилаб, батафсил бойитади. Тарих ўзини махсус шаклда такрорланишига кўра, унинг ўтмишидан сабоқ олмаган халқлар жуда тез-тез “сюрпризлар” билан уни қарши оладилар. Кўриниб турибдики, муаллиф (ва “Овчи”нинг) асосий идеаси, тарихдан (истаса Алп Арслон, истаса Нодир шоҳ даврларидан) ниҳоятда ишончли “мисоллар” билан унинг маълум фалсафий муддаосини англатиб, 2016 йилнинг машҳур апрель ҳодисаларининг тарихий мазмунининг бутун миқёси билан фалсафий-эстетик тушунишга хизмат қилдиради.

Озарбайжон армияси 2016 йил апрель ойининг илк кунларида Олий Бош қўмондоннинг раҳбарлиги остида тарихларга сиғмаган бир Тарих яратди. Юнус Ўғиз “Овчи”-

сида шу тарихни қаламга олган. Асос эътибори билан бу тарих бундан кейин ҳам кўп ёзилади. Юнус Ғиз асарининг қиймати шундаки, у илк маротаба бу тарихий воқеликни буюклиги, муваффақиятли ғоявий-бадий талқини билан тақдим этди.

Романда уч Мурод ҳақида суҳбат кетади: XI асрда Алп Арслоннинг Ани қалъасини олиш жараёнида шоҳга янги қурол кашфиёти билан ёрдам берган темирчи Уста Мурод, XVIII асрда Нодир шоҳнинг ҳарбий маслаҳатчиси бўлган Муродхон ва бизнинг кунларнинг қаҳрамони – “Овчи” лақабли ҳарбий тадқиқотчи Мурод Мирзаев...

Тарих ҳаракатда, ижтимоий-сиёсий ҳодисаларнинг бир манзараси бошқасига алмашади, аммо ўзгармас айбловлар, манфаат ва қарама-қаршиликлар ҳам мавжудки, улардан энг манфури арманиларнинг ҳокимият талашиб қилган ишларидир. Бу ишлар ўзининг омонсизлиги билан Григорян церкови томонидан қўзғотилган ҳар қадамдаги ваҳималар, тўқнашув ва фожиаларга сабаб бўлган... Инсон маънавияти, аёл қадри топталди. Ва энг чидаб бўлмас томони шундаки, буларнинг барчаси мавҳум, номаълум мақсадга эришиш учун бир ғайриодат, касбга айланган эди...

Романда арманлар томонидан тарихнинг ҳар босқичида қилинган ёвуз ишлар тўғридан-тўғри тарихдан олинган аниқ маълумотларга асосланган. Мисол учун юз йиллар мобайнида Бизанс ҳимоясида бўлиб, имкон топилиши билан Салжуқийларга сотилиш учун келган армани элчиларини Алп Арслон ҳайдаб юборади:

“Султоннинг ўткир ва ғазаб ўйнаган қарашларидан роҳиб ўзини йўқотди, жони ҳалқумига келди:

– Султон ҳазратлари! Биз сизнинг қулингизмиз! Сизга, – паст овозда гапирди, – садоқат онтини ичамиз.

Султон истехзоли сўради:

– Бизанс императорига ичган онтингизга ўхшаганми?

– Ани олингандан кейин фақат мусулмон бўлганларга қўл теккизилмасин. Қолганлар қириб ташлансин. Қарорим

шудир... – қўли билан суҳбатнинг тугаганини билдирди. – кетишинглар мумкин...”.

Ёки бошқа бир мисол... Армани католиги Нодир шоҳга мурожаат қилади, Кавказдаги Гуржи ва Албан церковларини тобе этиш учун уларга ёрдам беришини сўрайди. Унинг ҳаёсиз таклифи табиий ва ғайратсиз ҳаракатлари шоҳнинг ғазабига дучор бўлади:

“Роҳиб бу сўзлардан заррача тутилмади, ўзини ҳам йўқотмади. Ҳийлакорона кулимсираб жавоб берди:

– Эй буюк шоҳ, бу гўзал армани қизларини шу сабабдан келтирдимки, шахсан сизга хизмат қилсинлар, жорийангиз бўлсинлар.

Карагиннинг ялтоқланишини Нодир шоҳ биларди, усталик ва ғайратсизлиги шоҳни аччиқлантирди, асабий шаклда деди:

– Менинг жорияларга эҳтиёжим йўқдир! Менга аскарлар керак! Қўшимимда гуржилар, курдлар, афғонлар, бутун қизилбош тоифалар бор, аммо бир дона бўлсаям тумлуқ армани йўқ-ку. Нима арманиларда эркак киши топилмайдими? – буйруқ берди. – Чиқаринг бу аёлларни, агар бор бўлса, эркак киши келтиринг!”.

Романда тасвирланган бу паст “жанговар усуллар” ёлғиз тарихда эмас, бугун ҳам давом этаётгани муайян мақомларда арманиларнинг вақтинча “муваффақиятлар” қозониши билан бутун бир миллат миқёсида хаста тасаввур ҳаёлотини уйғотиши мумкинлигини кўрсатади.

“Овчи” Мурод арманиларга фақат ўз халқи номи билан бирга ўзининг таржимаи ҳоли, аждодлари учун ҳам “намунадир”. Унинг бобоси Муродни арманилар ўзининг тугилган уйини тарк этишни истамагани, қаршилик қилгани учун ўлдирганлар...

Уларнинг Гойчадан қурол кучи билан қувилган оиласи мингларча бошқа оилалар қатори мажбурий тарзда Кур-Араз водийси табиатига, об-ҳавосига ўрганомай яшашга маҳкум бўлган.

Романда Муродни тадқиқотчи ҳарбий сифатида армани жабҳаси томонида келтириб чиқарган ҳодиса – сабабларни муаллиф юксак маҳорат билан тасвирлайди. Севган қизи билан унаштирилган Мурод ўз оиласини ва ҳарбий ҳаётини келажак қийинчиликлари, оғриқларига тайёрлайди. Чунки бу унинг тақдири эди...

Озарбайжон ҳарбийининг профессионаллиги ҳамда ватанпарварлик ва маънавий-руҳий етуклиги тасвири мукамал бир шаклда талқин этилган. Мисоллар асосли миллий манбаларга таянилганлиги романда жиддий идеалогик омил сифатида бўртиб кўзга ташланиб туради... Мудофаа нозири командири Суворовдан эмас, Озарбайжон аскарлари миллий ҳарб тарихида келтирилган намоёндалардан ўрганишини истайди.

“Нодир шоҳ Суворовдан олтмиш етти йил аввал Ироқда Янқиз тоғини ошиб душманга орқадан зарба бериб, бунинг натижасида бутун Ироқни қўлга киритади. Наинки Ироқни, ҳатто Ҳиндистонни, Ўрта Осиёни ҳам ўзига тобе қилган. Нодир шоҳ христиан бўлганида эди, Суворовдан эмас, ундан ўрганардилар, ҳарб тарихида ундан мисол келтирардилар.

XIX асрда уни Шарқнинг Наполеонига ўхшатадилар. – Нозир фикрларини тугатиб асосий масалага ўтди. – Мен буларни қисқача айтдим, билиб қўйинглар. Бизнинг ҳам шонли ҳарб тарихимиз бор ва бу тарихни аскарларга, зобитларга айтиб бериш керак. Аскар ҳарб тарихи билан ғурурланса, боболарига ўхшаши учун қаҳрамонлик қилишни истайди”.

Албатта, 2016 йил апрель ҳодисаларининг тасвири муаллифдан фақат бадиий истеъдод эмас, жиддий сиёсий-идеалогик тайёргарлик, ҳарбий иш, унинг специфик технологиясини билишни талаб қилган. Роман шу жиҳатдан ҳам мароқли чиққан. Ёзувчи истеъдодининг серкирралиги, айнаи замонда апрель воқеаларига чуқур ёндашиб, тафсилотларини ўрганганидан далолат беради.

Романда муаллиф ҳарбий амалиётларнинг олиб борилиши тўғрисида аниқ маълумотларни беради ҳамда урушларнинг қайси стратегик натижалар келтириб чиқаришини сиёсий-публицистик нуқтаи назардан, ўрни келганда матннинг бадиий ижод қонуниятларига ҳалал бермасдан умумлаштиради:

Унга “Миллий қаҳрамон” номи берилди. Уни сўнгги манзилга қузатишга бутун халқ йиғилди.

Муроднинг жанозасининг устида ой-юлдузли уч рангли байроқ ёпдилар. Физза байроқ ёпилган тобутга қаради. Ўзи ўзига деди: “У шундай қайтишни назарда тутганмиди? Ўзи кетиб жаноза билан қайтиш... Шунақаи қайтиши?” Кейин кўзлари билан Муроднинг устига ёпилган байроқнинг букилганини кўрди. Мурод Физзани жуда севганди, Ватани, Байроғи, Тупроғи озодлиги учун шаҳид бўлганди.

Ҳеч ким кутмагани ҳолда бирдан Физза айтиб юборди: “Ватан соғ бўлсин! Кечага қадар у фақат менинг қаҳрамоним эди, бу кундан бошлаб у халқнинг қаҳрамонидир! Яшасин, Ватан!”

...Осмонда сонсиз-ҳисобсиз, мовий, қизил ва яшил рангли юлдузлар учди...

Осмонда минг йил ичида тупроқ, ватан озодлиги учун шаҳид бўлганлар, Муродлар йиғилганди. Эртага эса яна МУРОДЛАР, яъни ШАҲИДЛАР туғилиши муқаррардир!

Асарнинг охирида берилган “4 апрель, Президент Администрацияси” фасли Озарбайжон армияси 2016 йил апрель қаҳрамонликларининг тарихи, натижаларини баҳолаш, давлат бошчисининг мураккаб халқаро сиёсий муносабатлар контекстида шундай натижаларга эришиши, ундан халқининг, давлатининг келажак толеи, манфаати учун бир стратегия эди. Президент сиймосида узоқни кўра олган, дипломатик маҳорати, чексиз азму қарори мустаҳкам инсон образи тасвирланган.

Роман ўзининг махсус ғоя-мазмунининг кўп маъноси ва кафиллик полифонияси билан жуда долзарб бўлган мавзунинг бадиий тафсилотини санъаткорлик билан тақдим этади. Ушбу роман янги ижодий изланишлар учун кенг имкониятлар эшигини очиши шубҳасиздир.

(2018 йил 12 май)

Рамазон ойининг 7 куни таржима тугади.
Аллоҳимга беҳисоб шукрлар бўлсин! Г.А.)

Адабий-бадкий нашр

ЮНУС ЎҒУЗ

ОВЧИ

Роман

Муҳаррир

Бадий муҳаррирлар

Техник муҳаррир

Мусахҳиҳ

Матн терувчи

Саҳифаловчи *Ҳилола Шарипова*

Нашр. лиц. АИ № 000. 00.00.00

2019 йил 00 майда босишга рухсат этилди.
Бичими 60 x84 $\frac{1}{16}$. Palatino Linotype гарнитураси.
Офсет босма. 00 шартли босма табоқ. 00 нашр табоғи.
Адади 000 нусха. рақамли буюртма.
Баҳоси шартнома асосида.

Босмахона адреси

Телефон:

Факс:

